VIAȚA INTIM
DOSTOIE
T. ENKO

T. ENKO

VIAŢA INTIMĂ A LUI DOSTOIEVSKI

Cuvânt înainte al traducătorului

„Dacă dragoste nu e, nimic nu e”, fraza finală din romanul lui Marin Preda atât de îndrăgit de cititorul român, ar putea constitui un laitmotiv pentru cartea de față.

De la iubirea tainică a tânărului devenit peste noapte celebru prin romanul Umiliți şi obidiți, trecând prin dragostea mistuitoare din anii maturității târzii şi până la dragostea triumfătoare din perioada declinului vieții biologice, Dostoievski a parcurs un drum dramatic, marcat de suferință, boală, sărăcie şi nefericire.

Obişnuit ca în dragoste mai mult să ofere decât să primească şi lăsând în fiecare femeie pe care a iubit-o o parte din sufletul său generos, el a trăit cu intensitate sentimentul iubirii, arzând încet la flacăra lui sacră.

Viața sentimentală a genialului scriitor rus prezintă un plus de interes pentru cititorul român, pentru că, la un moment dat, destinul zbuciumat al lui Dostoievski s-a intersectat cu drumul aventuros, patetic, al unor descendente de viță domnească din Transilvania.

Logodit cu Anna Corvin-Krukovski, stră-strănepoata lui Matei Corvin, scriitorul îşi dă seama că ei au în comun doar dragostea pentru literatură, iar barierele, prin multitudinea lor, insurmontabile – de clasă socială, educație şi vârstă – ar fi făcut imposibilă crearea unei familii. Pe de altă parte, el însuşi îndrăgostit, este orb la dragostea pură, adolescentină, a Sofiei, sora mai mică a Annei, care îl va păstra toată viața – e adevărat, scurtă – în inima sa...

Idilei dintre Dostoievski şi Anna Corvin-Krukovski îi este consacrat un capitol din lucrare.

Probabil după lectura acestei cărți, cititorul îşi va pune o întrebare firească: de unde atâtea resurse în acest corp chinuit, căruia soarta nedreaptă i-a hărăzit numai necazuri – ocna, umilințe, boală, vicii?

Prezentarea unor aspecte – cunoscute doar de către cei avizați, – ce țin de latura intimă a OMULUI Dostoievski,

precum boala – epilepsie, viciile – sadism, masochism, înclinația spre fetele tinere, jocul la ruletă, nu înseamnă nicidecum o impietate la memoria marelui scriitor, o minimalizare a geniului său (practică întâlnită, din păcate, la unii critici literari de astăzi), ci ne ajută să înțelegem mai bine complexitatea personajelor dostoievskiene.

Dr. Mihai Maxim

Prefața autorului

Paradoxal, dar pe cât de cunoscută este în lume opera lui Fiodor Dostoievski, pe atât de ignorată este viața lui personală, plină de excese şi frământări.

E adevărat că a trăit cu un secol în urmă, când nu existau paparazzi – ziarişti insidioşi şi fotografi indiscreți, iar mass-media se limita la câteva zeci de ziare şi reviste[1], ce considerau nedemn să scormonească prin lenjeria unui scriitor. E drept că marele Dostoievski era o fire închisă, evitând nu numai să vorbească despre sine, dar şi să-şi exteriorizeze sentimentele. Cu atât mai mult, când era vorba de intimitatea sa. Cu rare excepții nu şi-a mărturisit dragostea nici chiar femeilor pe care le-a iubit cu adevărat.

Să mai adăugăm la aceasta şi subiectivismul exacerbat al scriitorului, care şi-a transformat romanele în monologuri-confesiuni, deşi părţile ascunse ale existenţei sale le-a prezentat doar parţial. Nu a lăsat în urmă nici o scriere autobiografică.

Viaţa geniului a fost plină de tragism, accentuat îndeosebi de singurătate şi închistare. Cititorii de romane-tragedii, de „romane-confesiuni" vedeau în autor pe promotorul umanismului, pe bardul „oamenilor sărmani", al „umiliţilor şi obidiţilor", a căror lume li se părea fantastică, pe când contemporanii noştri îl consideră pe Dostoievski doar un psiholog talentat şi – eventual – un cugetător religios.

Viaţa şi creaţia marelui romancier rus sunt inseparabile. El a trăit în literatură care cu timpul a devenit scopul existenţei sale şi s-a suprapus cu soarta sa tragică.

Trăirile şi fantasmele personajelor sunt, respectându-se proporţiile, cele ale autorului.

Aplecându-ne cu atenţie asupra relaţiilor lui cu femeile, aflăm că dragostea şi sexul au ocupat un loc primordial în viaţa sa.

O personalitate profundă şi genială ca Dostoievski – amant patologic în căutarea neprihănirii – nu cunoştea limitele omului de astăzi, impuse de stres şi de grija pentru sănătate.

Interesul maladiv al lui Dostoievski pentru erotism este ilustrat de pasiunea şi realismul cu care el descrie tainele şi demenţa sexului, abundenţa personajelor cu anomalii sexuale – perverşi, violatori, corupători. Femeile decăzute şi desfrânate sunt prezentate atât de realist, încât cititorul, mai mult sau mai puţin avizat, se întreabă în mod justificat: de unde cunoştea Dostoievski atât de bine şi amănunţit erotismul senzual al personajelor sale?

Şi o altă întrebare, care decurge din prima: în crearea acestei lumi pline de pasiune şi de voluptate, de exaltare, vicii, crime şi răzbunare, scriitorul a folosit numai spiritul de observaţie sau şi experienţa sa personală?

Propunându-şi să răspundă acestor întrebări, autorul recunoaşte din start că omul Dostoievski a fost robul pasiunilor mistuitoare, iar existenţa sa, sincopată de excese.

Este limpede că el nu ar fi atins culmile gloriei în literatură, dacă ar fi descris trăirile pasionale ale personajelor sale, făcând abstracţie de viaţa, trăirile şi fantasmele proprii, completate de o memorie fenomenală şi de un fin spirit de observaţie. Pe de altă parte, au existat mulţi scriitori talentaţi, care au avut o viaţă mult mai tumultuoasă, dar nu au lăsat în urma lor nici un „roman-confesiune”, nici o operă literară de valoarea celor scrise de Dostoievski, ceea ce confirmă puterea demiurgică a Geniului.

T. Enko

[1] La jumătatea secolului trecut apăreau în toată Rusia cam tot atâtea publicaţii, câte apar într-o gubernie (regiune) în zilele noastre.

Copilăria şi adolescenţa

F.M. Dostoievski s-a născut în Moscova, la 30 octombrie 1821, fiind fiul medicului-şef al Spitalului Orăşenesc Marino din Moscova. A mai avut şapte fraţi şi surori, dintre care una a murit de mică.

Tatăl – Mihail Andreevici – a venit la Moscova când abia împlinise cincisprezece ani. A urmat aici cursurile Academiei de Medicină, după care a participat ca medic militar la războiul ruso- francez.

Mihail Andreevici avea un caracter dificil – se înfierbânta repede, era suspicios şi taciturn. Ajungea până la exagerări patologice în fanteziile şi suspiciunile sale. Era astfel în stare să-şi bănuiască soţia de infidelitate în luna a şaptea de sarcină şi se chinuia şi pe sine cu această gelozie. Era turbat de mânie şi cădea adesea pradă crizelor depresive. În personalitatea sa contradictorie se întâlneau în mod straniu cruzimea şi senzualitatea, bigotismul şi zgârcenia.

Mama – Maria Fiodorovna – provenea dintr-o familie de negustori. Era o fire veselă, energică şi inteligentă. Deşi recunoştea autoritatea capului de familie, nu se sfia să-i stea împotrivă atunci când acesta depăşea măsura. Îşi iubea însă cu devotament soţul. Scrisorile pe care i le-a trimis sunt pline de pasiune şi romantism; surprinzătoare pentru o femeie cu pregătirea ei rămân stilul şi eleganţa exprimării, transmise şi copiilor.

Blondă, bună şi tandră, nu era însă lipsită de spirit practic şi ţinea casa cu mână sigură. Avea multă feminitate şi gingăşie. Sănătatea i-a fost însă şubrezită de naşterile frecvente. Drept urmare, peste un timp s-a îmbolnăvit de tuberculoză şi a căzut la pat.

Adolescentul Fiodor, viitorul scriitor, va fi impresionat pentru tot restul vieţii de boala mamei sale. Dragostea şi mila, feminitatea şi frumuseţea ofilită s-au îmbinat într-o unitate emoţională inseparabilă în toată creaţia sa.

În acele timpuri, tuberculoza era incurabilă şi în 1837, mama lui Dostoievski a murit. Tatăl a ieşit curând la pensie şi s-a stabilit la o mică proprietate (ceva pământ şi două sate de ţărani iobagi) în suburbia Tulei.

Aici, el s-a dedat beţiei şi desfrâului, exploatându-i fără milă pe ţărani. Unul dintre locuitorii acestor sate ne va povesti mai târziu despre bătrânul Dostoievski: „A fost o fiară, nu om. Sufletul îi era negru. Boierul era cârcotaş, nu-i intra nimeni în voie, dar cucoana era femeie cumsecade. El se

purta rău cu ea, o şi bătea. Nu mai vorbesc cum se purta cu țăranii”.

Nu e de mirare că, în 1839, țăranii îl vor ucide. Andrei, fratele mai mic al lui Fiodor, martor la eveniment, ne descrie acest moment dramatic din viața familiei: „Tata şi-a ieşit din fire şi a început să țipe la țărani. Unul dintre ei, mai curajos, i-a răspuns printr-o mojicie şi apoi, temându-se că va fi pedepsit, i-a îndemnat pe ceilalți: «Băieți, să-i facem felul!». Şi cu aceste strigăte, țăranii, cincisprezece la număr, s-au năpustit asupra tatălui şi l-au omorât într-o clipă”.

Când i-a murit mama, viitorul scriitor avea doar şaisprezece ani, iar când i-a murit tată l – optsprezece.

În familia Dostoievski, copiii au primit o educație severă – tatăl le inspira respect şi teamă, cei mici mergeau ca pe sârmă şi nu le erau permise vulgaritățile. Despre femei nu se vorbea decât în versuri. Frații nu au avut în adolescență nici un flirt pentru că li se permitea să iasă numai însoțiți şi nu primeau bani de buzunar. Iar acasă nici nu putea fi vorba de distracții.

Societatea feminină cunoscută de adolescent până la vârsta de paisprezece ani s-a limitat la surori, toate mai mici, şi la țărăncuțele de la moşie vara, în vacanțe. Primele sale senzații erotice au fost legate, evident, de aceste amintiri din copilărie, care şi-au pus amprenta asupra vieții şi creației sale. În orice caz, scriitorul Dostoievski a manifestat un interes aparte pentru fetele tinere, consacrându-le multe pagini în nuvelele şi romanele sale, iar coruperea minorilor a

fost una dintre temele lui preferate în Umiliți şi obidiți, Crimă şi pedeapsă, Posedații.

După moartea mamei, tatăl i-a dat pe Mihail, fratele mai mare, şi pe Fiodor la Şcoala Tehnică Militară din Petersburg. Din sihăstria familiei armonioase, Fiodor a nimerit în atmosfera birocratică a unui institut de învățământ cazon – „bobocii" erau maltratați şi puşi la corvezi de către elevii din clasele mai mari; chiar şi cei de vârsta lui îl batjocoreau pentru că era timid şi nesociabil, nu avea nici maniere, nici bani şi nici nume.

În 1838, Dostoievski era un tânăr slăbănog, colțuros, hainele îi stăteau pe el ca un sac şi, deşi chipul îi exprima bunătate, manierele îi erau stângace. Posomorât şi retras, deseori ridicol, părea un pui fără pene pentru fiii de nobili petersburghezi, care la vârsta de şaptesprezece ani cunoscuseră deja tainele iubirii fizice în brațele țărăncuțelor sau ale prostituatelor de la oraş. Fiodor ştia însă să vorbească mai bine decât toți despre Puşkin, pe care-l diviniza (după moartea poetului, el i-a cerut permisiunea tatălui său să țină doliu), despre Schiller, despre personaje istorice, decât despre femei. Numai doi-trei colegi mai apropiați ştiau că, în ciuda răcelii şi moliciunii exterioare, el era un tânăr înflăcărat, impulsiv şi cu limba ascuțită. Se distingea încă de pe atunci printr-un idealism înflăcărat şi o sensibilitate bolnăvicioasă. Evita să facă vizite, nu ştia cum să se poarte în lume, se pierdea cu totul în societatea femeilor.

A leşinat când, fiind invitat la începutul anului 1840 într-o familie, i-a fost prezentat frumoasei şi celebrei, pe atunci, domnişoare Seniavina. Leşinul a fost cauzat de trăirea intensă a momentului.

Moartea tatălui a produs o impresie copleşitoare asupra lui Fiodor. L-au zguduit împrejurările acestui final neaşteptat, în care se îmbinau desfrâul, alcoolismul, violența, elementele de mister şi unele amănunte enigmatice ale vieții de zi cu zi. Toate aceste fapte şi frământări s-au întipărit adânc în memoria lui şi vor fi folosite peste patruzeci de ani în descrierea morții bătrânului Karamazov. Paricidul este tema principală a Fraților Karamazov, romanul său cel mai profund şi mai complex, şi, de fapt, întreaga sa creație tratează problemele crimei şi pedepsei în cele mai variate moduri.

Purtarea tatălui său şi aventurile amoroase ale acestuia, la conacul de la țară, au constituit baza psihologică pe care romancierul şi-a construit chipul bătrânului senzual Karamazov. Problema relațiilor tată/fiu este una dintre temele principale ale Adolescentului, iar relațiile părinți/copii se regăsesc în intriga romanului Umiliți şi obidiți şi – într-o oarecare măsură – în Idiotul şi în Netoşka Nezvanova ş.a.

Stările proaste din tinerețea lui Dostoievski au fost, mai degrabă, manifestările unei nevroze acute, decât ale unor crize de nervi.

Personalitatea lui Dostoievski s-a format în anii tinereții, greu şi dureros. Nervozitatea, sensibilitatea bolnăvicioasă şi neîncrederea patologică sunt explicate printr-o serie de factori.

Ceea ce s-a încercat a i se inocula prin educație – normele unui mod de viață închistat şi ceremonios, impus de un tată bigot şi o mamă grijulie, mod de viață deloc idilic, dar ordonat şi clar – s-a dărâmat la primul contact cu realitatea din Petersburg, cu pasiunile ce-au demonstrat, în mod elocvent, şubrezenia principiilor pe care se întemeiază familia într-o societate semifeudală. Moartea mamei, alcoolismul şi amantele tatălui, ura țăranilor, crima şi minciuna, corupția funcționarilor, ipocrizia celor din jur – toate acestea îl avertizau asupra existenței unei alte vieți, complet diferită de cea dusă până atunci. Mai mult chiar, a trebuit să învețe, în şcoala militară, să suporte injustețea şi neajunsurile unui mediu ostil lui. Orfan neajutorat, rămas fără familie la doar optsprezece ani, singuratic, suspicios, a suferit crunt din cauza contrastului dintre mediul cinstit şi rigid în care a trăit în copilărie şi cel de acum, dur şi cazon. Nimic din ceea ce îl preocupa nu găsea un răspuns în şcoala militară. Visa la creație literară şi libertate; viața îi oferea doar aroganța duşmănoasă a colegilor de clasă, ignoranța şi brutalitatea şefilor. Frenezia ideilor, intensitatea noilor impresii şi amploarea visurilor l-au copleşit până într-atât, încât nu-l mai atrăgea cariera ce l-ar fi aşteptat la sfârşitul şcolii. „Am un proiect ca să devin nebun" – se destăinuie el fratelui Mihail. „Să devin nebun" – adică să se protejeze de normele impuse, de regulile de viață, de condiționări şi standarduri, să rămână liber şi independent în spatele zidului oferit de falsa demență. La optsprezece ani, Dostoievski scrie cuvintele profetice „Omul este un mister.

Trebuie să dezlegi acest mister şi să nu spui că ai pierdut timpul degeaba, chiar dacă va trebui să-l dezlegi toată viaţa. Pe mine mă preocupă acest mister pentru că vreau să fiu om”.

Debutul în literatură

Spre sfârŞitul Şcolii, în anul 1841, viaţa cazonă i se părea de nesuportat. Stătea seara până târziu, scriind ciornele unor drame şi romane, până ce ofiţerul de serviciu îl trimitea la culcare. La instrucţie şi la inspecţii, gândul îi zbura la Hamlet şi la poemele lui Puşkin. Atunci când a fost trimis ca om de legătură la marele cneaz Mihail Pavlovici, fiind distrat, a uitat să raporteze, conform regulamentului, ceea ce a atras indignarea fratelui împăratului: „Cum de ne trimit asemenea proşti?”. În 1841, lui Dostoievski i s-a acordat gradul de sublocotenent, ceea ce îi permitea să locuiască în oraş, beneficiind astfel de o oarecare libertate.

A închiriat împreună cu un coleg o locuinţă formată din patru camere şi-şi va petrece tot timpul liber la masa de scris.

Termină şcoala în 1843 şi este repartizat la atelierul de desen tehnic din cadrul Departamentului de Inginerie.

Cariera îi va fi însă foarte scurtă. Se povesteşte că motivul demisiei sale ar fi fost o întâmplare neplăcută legată de unul dintre desenele făcute de el, care ar fi ajuns chiar pe masa de lucru a ţarului. Nikolai I ar fi scris pe desen: „Ce idiot a putut desena aşa ceva?!”. Evident, cuvintele suveranului au fost ajustate spre a suna mai frumos generaţiilor următoare. Dostoievski, jignit că o asemenea remarcă va rămâne pentru posteritate, şi-a dat imediat demisia.

Va scrie, fără să-şi piardă cumpătul, fratelui său: „De ce să-mi bat joc de aceşti ani frumoşi? Găsesc eu o bucată de pâine. Voi munci pe brânci. Acum sunt liber”. Dostoievski era foarte dezordonat şi va rămâne aşa toată viaţa. Nu era în stare să-şi chibzuiască nici timpul, nici banii. În casă domnea un haos de nedescris şi de dimineaţă până seara trecea de la bogăţie la sărăcie. A plătit dobândă o sută de ruble pentru un împrumut de trei sute pe patru luni; putea să cheltuiască într-o noapte banii primiţi de la tutore pentru moşie şi apoi să trăiască săptămâni întregi numai cu ceai, pâine şi salam. Toate eforturile doctorului Riesencampf, prietenul fratelui său, care s-a hotărât să se mute cu tânărul Fiodor Dostoievski pentru a-l mai tempera, au fost inutile. Într-o zi, Fiodor a primit de la tutore o mie de ruble, iar în dimineaţa următoare i-a cerut neamţului cinci ruble împrumut. Pe 1 februarie 1844, a primit salariu tot o mie de ruble, iar seara mai rămăsese doar cu o sută – restul îi pierduse la domino şi biliard.

Iarna răcea des pentru că dormea într-o cameră neîncălzită, deoarece nu-i ajungeau banii să-şi cumpere lemne. Intra să se încălzească prin cârciumi, unde stătea ceasuri întregi cu „oameni rataţi” – funcţionari rămaşi fără slujbă, alcoolici,

foşti ocnaşi şi alţi tipi dubioşi. Din fericire, nu numai că era indiferent la alcool, dar nici măcar nu-l suporta. Bea doar constrâns de împrejurări puţin vin sau bere. Nu era nici gurmand, dar se topea după dulciuri. Era foarte slab, bolnăvicios – pe lângă sensibilitatea la frig, mai suferea de stomac şi făcea frecvente crize de nervi. Apropiaţii săi erau surprinşi de ciudăţeniile lui – era superstiţios, acorda atenţie semnelor şi simbolurilor, prevestirilor, frecventa ghicitoarele, se temea că va cădea în letargie şi va fi înmormântat de viu. Îl obseda această idee şi, atunci când se simţea foarte rău, scria bileţele în care cerea ca, în caz de moare, să fie îngropat de-abia peste cinci zile. Odată a leşinat numai pentru că a trecut pe lângă un cortegiu funebru.

În perioada aceasta a lucrat cu disperare la romanul Oameni sărmani. Îşi pusese toate speranţele în această operă. „Mă spânzur dacă nu-mi reuşeşte” – scria el disperat fratelui său. În 1845, sărac lipit, bolnav şi epuizat, singur printre străini, reface pentru a „n”-a oară primul său roman mare, neştiind încă dacă să-l editeze singur sau să-l trimită la vreo revistă. Nehotărârea îl consumă, nu doarme nopţile, slăbeşte. În mai 1845, Grigorovici, vecinul său de apartament şi viitorul autor al romanului Anton Goremâka, prieten cu mulţi literaţi ruşi şi francezi ai secolului trecut, ia taurul de coarne şi-i arată manuscrisul lui Nekrasov, care pe atunci se pregătea să publice un almanah de proză şi versuri. Când a terminat de citit Oameni sărmani, Nekrasov, entuziasmat, a hotărât să se ducă în toiul nopţii acasă la tânărul autor. Degeaba insista Grigorovici să lase totul pe a doua zi, pentru că Dostoievski doarme. „Ce dacă doarme, a exclamat Nekrasov. – Îl vom trezi. Merită”. Impresia produsă asupra lui Dostoievski de vizita nocturnă, de îmbrăţişările şi

de elogiile lui Nekrasov a fost pe măsura evenimentului. Gloria îi intrase în casă şi în viaţă în zorii acestei zile de primăvară; se împlinise visul tinereţii sale. „A fost clipa cea mai frumoasă din viaţa mea” – va recunoaşte Dostoievski peste ani.

Mulţi dintre cei care au citit romanul în manuscris au plâns. Intriga romanului este dragostea, o dragoste scurtă, platonică şi nefericită. Makar Devuşkin, funcţionarul mărunt, bătrân şi urât, îndrăgostit de Varvara, vecina sa mult prea tânără, nu seamănă deloc cu un personaj romantic. Totul este împotriva lui: timiditatea, stângăcia, sărăcia, naivitatea de fapt, el nici nu îndrăznea să spere că ar putea-o cuceri. O compătimea doar, voia să o ajute, să-i uşureze munca şi viaţa, sacrificându-se, făcând economie la mâncare, renunţând chiar şi la tutun, pentru a-i putea trimite dulciuri şi flori, totul în taină, fără a spera la vreo recompensă – aceasta era dragostea unui om mărunt, aruncat la marginea societăţii şi bătut de soartă. Acest „funcţionar oropsit şi puţin sărac cu duhul, căruia îi atârnau până şi nasturii de la veston”, „vorbea în graiul cel mai simplu”, dar din povestirea sa înţelegeai că „omul cel mai oropsit, ultimul om, este şi el om şi se numeşte fratele meu”. În final, Varvara descoperă „minciuna lui sfântă”, află de sărăcia şi de sacrificiile admiratorului şi hotărăşte să părăsească localitatea, uşurându-i în felul acesta chinul şi izbăvindu-se şi ea de sărăcie printr-o căsătorie cu un om bogat pe care nu-l iubeşte, ba chiar se şi teme de el.

Prima dragoste: Senzualitate exacerbată

Dostoievski descrie primii fiori în povestirea autobiografică Nopți albe. El roşea şi se pierdea cu totul atunci când se vorbea de femei în prezența sa.

Putea să viseze ore întregi la dragoste şi la preafrumoase necunoscute ce-i cădeau la picioare, jurându-i dragoste, dar atunci când întâlnea ființe reale, devenea stângaci, ridicol chiar, şi încercările de a se apropia de ele erau întotdeauna sortite eşecului.

Succesul Oamenilor sărmani i-a deschis uşile saloanelor din Petersburg, iar în casa cunoscutului om de litere Panaev, i-a fost prezentat soției acestuia. Iată ce-i scria el, despre acest moment din viața sa, fratelui Mihail: „Ieri – pe 15 noiembrie 1845 – am fost pentru prima dată la Panaev şi cred că deja m-am îndrăgostit de soția lui. Aceasta este frumoasă şi deşteaptă şi, pe deasupra, amabilă şi neprefăcută până peste poate. Îmi petrec frumos timpul”.

Pe atunci, Avdotia Panaeva abia împlinise douzeci şi doi de ani. Brunetă, scundă şi cochetă, avea o față cu trăsături frumoase şi fine. La ea, totul strălucea; dinții albi şi regulați, ochii căprui, pielea albă; briliantele imense din urechi şi de

la gât se contopeau într-o strălucire orbitoare. Iar rochia de culoare închisă, garnisită cu dantele, scotea şi mai mult în evidenţă silueta ei mlădioasă. Aşa o văzuse Dostoievski şi ea l-a cucerit de la prima întâlnire. Dar Panaeva era întotdeauna în centrul atenţiei şi din mulţimea de admiratori se distingea întotdeauna Nekrasov. Acesta aproape că nu-şi ascundea sentimentele pentru ea şi peste doi ani i-a devenit amant.

După trei luni de la întâlnirea cu bruneta fatală, Dostoievski îi scria fratelui despre pasiunea sa: „Am fost foarte îndrăgostit de Panaeva. Acum mi-a mai trecut sau doar mi se pare. Sunt la pământ cu sănătatea, la fel şi cu nervii, mi-e teamă să nu fac iar vreo criză (1 februarie 1846)". Prima iubire – târzie – a fost pentru el dureroasă şi umilitoare. Şi-a dat seama de la început că nu are nici o şansă şi că va trebui ca sentimentele sale să se stingă cu timpul. Şi cum un rău nu vine niciodată singur, la eşecul în dragoste s-a adăugat şi insuccesul în societate. Interesul pentru el a scăzut rapid în societatea din Capitală şi, pe deasupra, nu ştia nici să se poarte în lume, făcând gafe la tot pasul.

Însăşi Panaeva povesteşte în memoriile sale: „Privindu-l pe Dostoievski, îţi dădeai imediat seama că este un tânăr teribil de nervos şi de impresionabil. Pe atunci era slăbuţ, mărunt, blond-spălăcit, cu faţa albă bolnăvicioasă; îşi plimba nervos ochii mici, căprui, de la un obiect la altul, şi-şi mişca necontenit buzele albe. Din cauza tinereţii şi a nervozităţii, nu ştia să se poarte şi să-şi înfrâneze orgoliul de celebritate literară. Uluit de succesul neaşteptat al primului său pas pe tărâmul literar, copleşit de elogiile unor autorităţi în literatură şi fiind şi foarte impresionabil, nu-şi putea

ascunde mândria în prezența altor literați de vârsta lui. În loc să-i evite, Dostoievski îi provoca parcă înadins, dându-le apă la moară prin irascibilitatea şi tonul de sus, voind să arate că el este mai talentat decât toți. Bineînțeles că aceştia au început să-l toace mărunt, să-l provoace cu ironii uneori directe. Mai ales Turgheniev era maestru în aşa ceva şi îl provoca pe Dostoievski, scoțându-l din sărite de cele mai multe ori. Acesta turba şi susținea cu încăpățânare lucruri stupide, pe care le aruncase cândva la mânie, iar Turgheniev le prelua şi-şi bătea joc de el. Dostoievski era de o suspiciune îngrozitoare. Credea că toți sunt invidioşi pe talentul său şi vedea aproape în fiecare cuvânt, spus fără intenție, încercarea cuiva de a-i diminua valoarea romanului său şi de a-l jigni. La noi venea gata montat, se agăța de fiecare cuvânt, pentru a-şi vărsa fierea pe invidioşi. Iar aceştia, în loc să-l trateze ca pe un om bolnav, nervos ce era, îl întărâtau şi mai mult cu ironiile lor".

Dragostea pentru Panaeva a fost atât de nefericită, deoarece în vremea aceea ea era singura femeie care îl tulbura atât de puternic. Din bogata lui corespondență a anilor patruzeci nu rezultă că s-ar mai fi îndrăgostit de altcineva. Şi nici în amintirile contemporanilor săi nu este menționat vreun nume de femeie legat de Dostoievski în această perioadă. Nu există nici un temei să credem că până la vârsta de douăzeci şi cinci de ani Dostoievski nu a cunoscut femei. Între anii 1842-1844, el a manifestat chiar un interes deosebit pentru sexul opus.

Sexualitatea sa avea un caracter dublu – şi aici trebuie căutate explicațiile atât în comportarea sa, cât şi în contradicțiile sentimentelor tânărului scriitor.

El avea, ca majoritatea epilepticilor, o excitabilitate sexuală crescută, la care se mai adăuga şi predispoziţia spre visare a idealistului. Dostoievski a cunoscut plăcerile cărnii nu în urma unei iubiri curate, ci în întâlnirile întâmplătoare cu femei uşoare. E greu să ne dăm seama dacă în aceste îmbrăţişări cumpărate a simţit „căldura pasiunii şi farmecele femeii", dar este incontestabil că tânărul Dostoievski a reuşit să facă distincţie între dragoste şi plăcere fizică.

Panaeva rămânea pentru el în sfera în care visătorul din Nopţile albe era chinuit de o pasiune mistuitoare, fără posesiune fizică, pe când femeile întâlnite de el la periferia Petersburgului nu-i puteau oferi altceva decât satisfacerea cerinţelor instinctuale. În scrisoarea către acelaşi destinatar, în care-şi descria dragostea neîmpărtăşită pentru femeia visurilor sale, el recunoştea: „Am decăzut atât de mult, încât mă îndoiesc că aş mai putea duce o viaţă normală, mă tem să nu mă molipsesc de tifos şi să nu înceapă iarăşi febra, de nervi nici nu mai vorbesc".

Dostoievski participa la beţiile cu colegii, care se terminau de regulă în casele de toleranţă. Prin cârciumi şi taverne, el a cunoscut tot felul de prostituate, care vor popula operele sale timpurii, dar şi cele de mai târziu. E suficient să citeşti Stăpâna, Netoşka Nezvanova şi Dublul pentru a-ţi da seama de complexitatea experienţei erotice a scriitorului. Fără a mai vorbi de Umiliţi şi obidiţi. Va scrie fratelui în noiembrie: „Minuşka, Klaruşka, Mariana şi toate celelalte s-au făcut mai frumoase ca niciodată, dar costă enorm. Zilele acestea, Turgheniev şi cu Bielinski m-au făcut cu ou şi cu oţet pentru viaţa mea destrăbălată". Acceptând tonul glumeţ al

scrisorii prin enumerarea acestor fete de consum (nume tipice pentru profesionistele petersburgheze de atunci, provenite în special dintre nemțoaice sau din locuitoare ale guberniilor de la Marea Baltică), trebuie să acceptăm şi ideea că ea conține şi o mare doză de adevăr. Ceea ce se confirmă şi prin alte scrisori ale sale: „Am decăzut atât de mult, că nu mai pot duce o viață ordonată" (1846). Va scrie despre aceasta şi după ce va fi arestat; „Viața în puşcărie a ucis în mine dorințele senzuale, nu prea curate. Mi-am cam bătut joc de mine înainte". „Nu se poate ca temperamentul să nu izbucnească în situații extreme şi se manifestă tocmai prin forme extreme în mod hiperbolic." (21 decembrie 1849).

Două evenimente au venit să înrăutățească starea sănătății lui Dostoievski în anii 1846-1847. Primul a fost eşecul pe plan sentimental. Tânărul timid nici nu a îndrăznit să-şi facă cunoscute sentimentele față de Panaeva, demersul părându-i-se ridicol şi imposibil.

A doua lovitură a constituit-o „întoarcerea roții Fortunei". Beția succesului Oamenilor sărmani a trecut repede.

La necazul, dezamăgirea şi pierderea încrederii în talentul său ca scriitor s-au mai adăugat dezorganizarea, datoriile, lipsa de bani şi căutarea febrilă a unui loc de muncă. Dostoievski trăia în sărăcie, singurătate şi uitare. Pe fondul nervozității, al epuizării fizice, al vieții dezorganizate şi al muncii îndârjite au apărut simptomele bolii psihice. După crizele de teamă mistică, asemănătoare cu „luminarea" dinaintea convulsiilor epileptice, veneau stările de melancolie profundă şi de prostrație, însoțite de slăbiciune

până la pierderea cunoştinţei. Îl cuprindea mereu o dorinţă nestăpânită de a se refugia în ceva. Întrucât nu suporta alcoolul, găsea refugiul în jocurile de noroc sau în femei. Acestea au ocupat un loc de seamă în viaţa lui, îmbinându-se unele cu altele. În perioada anilor 1847-1849, el a dus o existenţă fantastică, plină de agitaţie mistică şi dorinţe trupeşti. Conflictele interioare şi le-a transpus în creaţie. Stăpâna, Netoşka Nezvanova şi alte povestioare, scrise în aceşti ani, confirmă întru totul afirmaţia noastră. Dar agitaţia sa interioară se exteriorizează şi prin excesele sexuale în locuri rău famate. Va regreta amarnic mai târziu (în stilul său) aceste excese. Iată cum îşi descrie tinereţea un personaj din Însemnări din subterană (1864):

„Pe timpul acela aveam doar douăzeci şi patru de ani. Duceam şi atunci o viaţă tristă, dezordonată şi singuratică până la sălbăticie. Nu aveam pe nimeni şi mă temeam până să şi scot vreun cuvânt, mă închistam tot mai mult în carapacea mea... Acasă citeam mai tot timpul. Cititul mă ajuta mult – mă tulbura, mă delecta, mă chinuia. Când nu citeam, mă plictiseam de moarte, voiam să evadez, să mă mişc, şi am căzut într-un dezmăţ subteran, întunecos, ticălos. Mă chinuiau pasiuni arzătoare, din cauza irascibilităţii mele maladive... Aveam crize de isterie, cu lacrimi şi convulsii... Pe deasupra, mă mai apuca şi câte o tristeţe sfâşietoare, apărea câte o dorinţă isterică de a contrazice şi îmi găseam salvarea în desfrâu.

Mă destrăbălam de unul singur pe ascuns, cu teamă şi ruşine, ajungând să mă blestem singur pentru păcatele mele. Mă temeam îngrozitor să nu mă vadă sau să nu mă recunoască cineva. Mergeam prin locuri dosnice. Era

îngrozitor să stai de unul singur cu mâinile încrucişate şi de aceea mă duceam să-mi fac de cap. Îmi provocam singur încurcături, îmi complicam viaţa pentru a trăi cumva”.

Abuzurile puterii, suferinţele săracilor, abrutizarea şi umilinţele oamenilor mărunţi, ca şi injusteţea dreptului feudal, au avut un ecou puternic în sufletul lui Dostoievski, şi aşa impre sionabil. Acest lucru l-a făcut să se apropie de cercul revoluţionar al lui Petraşevski, unde se citeau şi se comentau scrierile lui Saint-Simon, Fourier, Robert Owen şi scrisorile lui Bielinski către Gogol, în care criticul democrat îi impută autorului Sufletelor moarte obscurantismul, supunerea faţă de spiritul bisericesc şi sprijinul pe care îl acordă prin aceasta autocraţiei şi menţinerii robiei. Dostoievski a luat cuvântul la una dintre întâlniri şi a vorbit despre socialistul creştin La Mennais, al cărui stil biblic şi propovăduitor corespundea spiritului său mistic, făcându-i pe cei prezenţi să plângă la comentariile sale înflăcărate. Nu ştia însă că printre ei se afla şi un agent al Serviciului Trei şi că va trebui să plătească scump pentru chemările lansate la întronarea dreptăţii, egalităţii şi libertăţii. Cum era de aşteptat, a fost arestat – la 23 aprilie 1849 – şi închis în cazemata cetăţii Petropavlovsk. A stat acolo opt luni, timp în care sănătatea, şi aşa şubredă, i s-a zdruncinat de tot: suferea de stomac şi nu putea mânca nimic. Îl chinuiau hemoroizii, i-au revenit crizele de fobie nocturnă, când se aştepta să moară, iar când reuşea să aţipească, începeau coşmarurile.

Pe 22 decembrie, după chinurile îngrozitoare ale unei execuţii imaginare, când aştepta să moară dintr-o clipă în alta, Dostoievski i-a scris fratelui său:

„Nu m-am văicărit şi nici nu mi-am pierdut cumpătul. Viața, viața este peste tot viață, este în noi şi în afara noastră... Vor fi oameni lângă mine şi între ei eu voi rămâne întotdeauna om. Oare nu voi mai lua niciodată pana în mână? Sper să pot peste patru ani... Dar voi muri dacă nu voi putea scrie. Mai bine cincisprezece ani de puşcărie, dar să pot scrie... Adio! Mă rup acum de tot ce mi-a fost drag. E dureros să părăseşti tot! E greu să te împarți în două”.

La două zile după ce a scris această scrisoare, Dostoievski a fost ferecat în lanțuri de zece funți şi urcat într-o sanie ce trebuia să-l ducă pe deținutul politic care uneltise împotriva statului, la ocnă, în Siberia, la trei mii de verste depărtare.

Dostoievski fusese condamnat la patru ani de ocnă, urmând să mai slujească apoi ca simplu soldat în batalionul de linie de la Semipalatinsk.

Prima soţie: Dragoste nefericită

După ce Şi-a ispăşit pedeapsa la ocnă, Dostoievski a fost trimis la Semipalatinsk. Se maturizase mult, avea deja treizeci şi trei de ani. Era un soldățoi vânjos, de talie mijlocie, îmbrăcat într-o uniformă lăbărțată, din postav grosolan. După aspect, ținută şi îmbrăcăminte ai fi zis că e

om simplu, din popor, nicidecum de spiță nobilă, intelectual chiar. Avea până şi un chip comun, aşa cum întâlneşti adesea în Rusia printre meseriaşi, mic-burghezi şi negustori cu frica lui Dumnezeu: barbă țepoasă, roşcat-închisă în formă de lopată, gura cu buze subțiri, acoperită de o mustață deasă, fruntea largă, cu sprâncene stufoase, şi părul blond, tuns scurt; ochii cu cearcăne, adânciți în orbite; fața de culoare palidă, nesănătoasă şi cu pistrui, obrajii şi fruntea deja cu riduri. Vocea îi era surdă, răguşită – răguşeala i se trăgea de la o boală de gât din tinerețe – şi vorbea încet, rar, parcă fără plăcere, folosind cuvinte puține, simple. Însă atunci când se înflăcăra, vocea îi devenea puternică şi sonoră, vorbea repede, aproape sufocându-se, mişcările îi căpătau vioiciune şi uşurință – se transforma miraculos şi nu mai rămânea nimic din omul ursuz de mai înainte.

Serviciul militar la Semipalatinsk nu era deloc uşor: dimineața – instrucție, marşuri, corvezi, defrişatul pădurii la vreo treizeci de kilometri de cazarmă şi o disciplină aspră, întreținută prin bătaia cu nuiele şi lovituri de pumni peste gură. În cazarma murdară din lemn, soldații dormeau câte doi pe nişte patruri înguste, printre care alergau şobolanii flămânzi. Mâncarea de bază era fiertura, pe care o scoteau din cazanul de fier cu nişte polonice rudimentare din lemn. Dar şi asta i se părea raiul pe pământ lui Dostoievski, după cei patru ani la ocna din Omsk, unde, după cum afirma el însuşi, „am fost îngropat de viu şi acoperit în sicriu”. În afara privațiunilor fizice, a crizelor de nervi, a durerilor de stomac şi reumatice, pe lângă umilințe şi jigniri (maiorul Krivțov îi pedepsea, bătându-i cu nuiele pe arestații care dormeau pe partea stângă, şi nu pe dreapta, aşa cum prevedea regulamentul), acolo, el suferise enorm şi pentru

că nu putea fi niciodată singur. Fusese înconjurat de o mulțime de ucigaşi, hoți, violatori şi demenți, tot timpul fiind nevoit să comunice cu ei, chiar dacă îl tratau bănuitor şi cu ură pentru că era nobil.

A supraviețuit astfel patru ani în plină singurătate, dar fără posibilitatea de a rămâne o clipă singur. Era pur şi simplu fericit că a scăpat de înghesuiala, captivitatea şi zăpuşeala din închisoare, că nu mai mergea cu lanțuri la picioare, că nu se mai spetea muncind la săpat sau la fabrica de cărămizi şi că avea iarăşi posibilitatea de a se mişca liber, de a deveni om chiar şi ca simplu soldat muştruluit. La câteva zile după ce a ajuns la Semipalatinsk, el îi scria fratelui său: „Deocamdată sunt ocupat cu serviciul, merg la instrucție şi încerc să-mi aduc aminte de trecut. Cu sănătatea o duc bine, m-am îngrăşat chiar în aceste două luni". S-a mai întremat, iar accesele de nervi pe care înainte le considera „asemănătoare cu epilepsia, dar nu e epilepsie", s-au mai rărit (înainte se repetau la fiecare trei luni). Senzația de libertate, chiar şi limitată, era atât de puternică, încât uitase de mizeria în care trăia – nu avea bani şi nici speranța să-i câştige în curând şi conta doar pe puținul ce-l primea regulat de la fratele său din Rusia – şi nu băga în seamă neplăcerile vieții de soldat şi de fost ocnaş. Când a venit Dostoievski la compania sa, comandantul Verdiaev, poreclit „Viscolul", i-a spus plutonierului: „Ăsta vine de la ocnă, fii cu ochii pe el şi nu-i căuta între coarne!". Peste câteva zile, Dostoievski a întârziat la instrucție şi plutonierul l-a bătut cu sălbăticie peste cap.

Cel mai greu îi venea însă să stătea în front, cu nuiaua în mână şi să lovească spinarea victimei care trecea prin

„coridorul verde” – Verdiaev stătea în spatele soldaților şi-i însemna pe cei care se făceau numai că lovesc. Cei însemnați erau după aceea biciuiți. Participarea la aceste suplicii l-a costat scump pe Dostoievski, care a făcut o criză de epilepsie după unul dintre ele.

Semipalatinskul anilor ’50 ai secolului al XIX-lea era o fundătură în stepa kirghiză, aproape de granița cu China. Îşi primise numele de la ruinele a şapte palate de pe malul drept al râului Irtâş, care s-au mai păstrat până în secolul al XVIII-lea. Fusese cândva un puternic centru mongol, mărturie stând inscripțiile de pe oasele de oaie, cărți ale legilor nomade, descoperite de arheologi. Pe la mijlocul secolului al XIX-lea, devenise unul dintre avanposturile Imperiului rus, o cetate de piatră, în jurul căreia se construiseră barăci de piatră pentru soldați. Toată populația orăşelului, cu tot cu garnizoană, nu depăşea şase mii de suflete. Principalele edificii erau biserica de piatră, farmacia de stat şi un magazin de coloniale. Negustorii din Taşkent şi Kazan îşi vindeau marfa în corturi şi la tarabe sau la piața de troc, împrejmuită cu zaplaz, unde se strângeau caravanele de cămile. Prețurile erau foarte mari, inaccesibile oamenilor de rând. Dostoievski îşi permitea din când în când să cumpere câte un covrig sau un colac de la piață. Ulițele nu erau pavate – peste tot numai nisip, care se transforma toamna în mocirlă şi vara în praf. Vegetație nu era defel: nici un copac, nici un tufiş în fața căsuțelor de bârne cu un cat, totul era gol şi dezolant, ca în pustiu. Dar nu departe de „oraş” începea pădurea de brazi, pini şi sălcii, ce continua în adâncime pe sute de verste. Noaptea, străzile erau înfundate în întuneric (nu erau felinare) şi doar lătratul disperat al mulțimii câinilor de pază trăda existența unei aşezări omeneşti. Interiorul caselor era sărăcăcios,

semiasiatic: covoare din pâslă pe jos, iar pe pereți, ici-colo, câte o reproducere cu călăreți – eroi ai războiului din 1812. Poşta sosea o dată pe săptămână, reviste şi ziare primeau doar vreo cincisprezece oameni, iar cei cu carte se strângeau cu rândul la câte unul acasă pentru a comenta ştirile din capitală. Locotenent-colonelului Belikov, şeful lui Dostoievski, nu-i plăcea să citească, se temea să nu-şi strice vederea. Când a auzit că a venit un nobil scăpătat, dar „foarte învățat” şi de grad inferior, l-a chemat la el să-i citească cu voce tare gazetele. Aşa a intrat Dostoievski în societatea din Semipalatinsk. Şi aici, ca oriunde în provincie, lumea îşi petrecea vremea jucând cărți, clevetind şi bând vodcă.

La început, Dostoievski nu prea ieşea din cazarmă. Mai târziu, i se va permite să locuiască în oraş, unde-şi va închiria o cameră într-o căsuță de bârne la periferie. Plătea cinci ruble pe lună pentru „pansion”: ciorbă de varză, caşă şi pâine neagră. Ploşnițele şi gândacii erau la ei acasă în camera mică, întunecoasă, mobilată doar cu un pat, o masă şi un scaun. Stăpâna, văduvă de soldat, avea o reputație proastă: scotea banii din vânzarea tinereții şi a frumuseții celor două fiice ale sale, una de douăzeci şi alta de şaisprezece ani. Mai ales cea mică era foarte frumoasă şi cu ea s-a împrietenit – poate chiar mai mult decât atât – Dostoievski. Era şi normal ca, după viața de ocnaş dusă timp de patru ani şi lipsa de femei, să tresară la orice foşnet de fustă. Într-o bună zi a cunoscut-o la piață pe Lizica, de şaptesprezece ani, frumuşică vânzătoare de colăcei la o tarabă, unde trudea din zori şi până-n noapte pentru a ține toată familia. Dornică de mângâieri şi de atenție, aceasta l-a cucerit uşor pe soldatul singuratic. Nu se ştie până unde au ajuns relațiile dintre ei, dar Dostoievski îi trimitea scrisori

tandre pe care Liza (Elizaveta Nikolaevna Nevoratova), rămasă fată bătrână, le-a păstrat cu sfinţenie până la moarte, refuzând să le arate cuiva. „Prietenele” întâmplătoare din primele luni de şedere la Semipalatinsk nu l-au legat cu nimic fizic sau sentimental şi le-a uitat repede atunci când în viaţa lui a apărut aceea de care el s-a simţit atras cu toată frenezia naturii sale exaltate şi cu ardoarea primei iubiri întârziate.

La ocnă, Dostoievski învăţase să-şi mai stăpânească nervii sau cel puţin să nu se mai exteriorizeze atât de violent. A devenit şi mai reţinut, mai ursuz, iar ceea ce el numea înainte „lipsă de formă” s-a transformat în asprime, iar uneori chiar în brutalitate. Şi-a schimbat până şi concepţiile, renunţând la ideile sale liberale care l-au dus la ocnă. A acceptat pedeapsa ca ceva meritat şi, cunoscând pe adevăraţii reprezentanţi ai ţărănimii ruse, a mai pierdut din iluziile despre popor. A simţit mai mult ca oricând nevoia credinţei în Dumnezeu, iar Hristos, care a suferit pe cruce şi prin moartea Sa i-a izbăvit de păcate pe semenii Săi, a devenit pentru Dostoievski chipul de om cel mai apropiat lui şi simbolul iertării şi al milei.

Şi-a păstrat înclinarea spre visare, deşi devenise mult mai realist. Cunoştea acum, mai bine decât în tinereţe, diferenţa dintre Afrodita cea de pe pământ şi cea din mituri. A văzut şi a suferit mult în drumul lung sub escortă, dar, mai ales, la închisoarea ocnaşilor de la Omsk, unde tovarăşii săi întru nefericire se sodomizau între ei sau făceau dragoste cu vânzătoarele de colaci, care îţi făceau greaţă până şi să le priveşti.

Se dezobişnuise de compania femeilor şi visa la ele ca la ceva de neatins. A venit la Semipalatinsk cu speranţe ascunse, pe care se temea să le recunoască. Semăna cu bolnavul care începe să-şi revină după o boală de moarte şi simte cu o poftă îndoită frumuseţea şi tentaţiile vieţii, după cum a scris el însuşi: „Aveam multe speranţe. Voiam să trăiesc". Şi voia să iubească.

La câteva luni după ce a sosit la Semipalatinsk, i-a cunoscut în locuinţa locotenent- colonelului Belikov pe Alexandr Ivanovici Isaev şi pe soţia acestuia, Maria Dmitrievna.

Alexandr Isaev, fost institutor la un gimnaziu, al cărui director fusese socrul său, a ajuns la Semipalatinsk ca funcţionar cu însărcinări speciale în problema... hanurilor şi cârciumilor. Nu avea prea mult de lucru şi îl atrăgeau mai ales cârciumile. Ca atare, a pierdut repede slujba şi a dat în patima beţiei. Cam bolnăvicios şi lipsit de voinţă, s-a înhăitat cu tot felul de beţivi şi cu oameni de nimic, destui în oraş, şi a decăzut cu totul.

Maria Dmitrievna, soţia lui Isaev, cu care avea un fiu, Paşa, suferea enorm din cauza situaţiei umilitoare în care ajunseseră. Tatăl ei, Dmitri Stepanovici Constante, şeful Carantinei din Astrahan, ar fi fost fiul unui nobil francez, emigrat în Rusia de teama teroarei instaurate de revoluţie.

Maria Dmitrievna, fiica colonelului Constante, avusese parte de o educaţie aleasă pe acele timpuri şi în 1854 avea doar 28 de ani.

„O blondă destul de frumoasă, de înălțime mijlocie, foarte slabă, fire pasională şi exaltată – după cum o descrie Vranghel, prietenul lui Dostoievski –, era citită, bine educată, curioasă, neobişnuit de vioaie şi de impresionabilă". De pe dagherotipul păstrat până în zilele noastre ne priveşte o femeie cu bucle aurii, împărțite în două din creştet, cu gura puțin cam mare, cu buza de jos cărnoasă, ceea ce dădea întregii fețe o expresie capricioasă, cu ochii mici, albastru închis. Avea trăsăturile feței fine, atrăgătoare, iar fața uşor îmbujorată. Părea fragilă şi bolnăvicioasă, ceea ce îi amintea lui Dostoievski de mama sa. Fața fină, slăbiciunea fizică şi lipsa ei de apărare trezeau în Dostoievski dorința de a o ajuta, de a o apăra ca pe un copil. L-a tulburat profund îmbinarea de infantilism şi feminitate care-i incita întotdeauna senzualitatea, trezindu-i sentimente pe care el nu putea şi nici nu voia să şi le înfrâneze. Maria Dmitrievna l-a captivat din prima clipă cu grija ei maternă pentru el, cu fragilitatea care i-a trezit dorința fizică. Mai era fermecat de natura ei firavă şi, după cum i se părea lui, neobişnuită.

În realitate, Maria Dmitrievna era o femeie excesiv de nervoasă, aproape isterică, dar – mai ales la începutul relațiilor dintre ei – Dostoievski vedea în desele schimbări de dispoziție, tonul ridicat sau lacrimi, semnele unor sentimente profunde. Când Dostoievski a început să frecventeze familia Isaev, Maria Dmitrievna îl compătimea şi îi purta de grijă, deşi e puțin probabil că-şi dăduse seama de adevărata lui valoare. A simțit doar, ca femeie, că acest soldat neîndemânatic – care putea sta ore întregi fără a spune o vorbă, pentru ca apoi să se trezească brusc şi să pronunțe tirade lungi şi nu întotdeauna de înțeles, – a suferit mai mult decât oricare din cercul ei şi era încântată

şi măgulită să fie zâna lui bună sau să simtă reacţia lui de mulţumire la fiecare cuvânt bun ce i-l adresa, la fiecare privire complice. Şi apoi, pe vremea aceea, avea nevoie ea însăşi de sprijin: avea o viaţă tristă şi monotonă, iar din cauza beţiei şi a grosolăniei soţului, o abandonaseră toate cunoştinţele. Ca să nu mai vorbim de lipsa acută de bani. Şi, deşi îşi purta crucea cu demnitate şi „îşi îndeplinea fără să cârtească funcţia de servitoare şi îngrijea de copil şi de soţ", simţea adesea nevoia să se plângă şi să-şi mai verse amarul. Iar Dostoievski era un ascultător minunat. Îl avea oricând la îndemână, iar el îi înţelegea ca nimeni altul toate necazurile, o ajuta să treacă peste greutăţile zilnice şi o mai şi distra în acest colţ uitat de lume.

„Stam aproape tot timpul în casa lor. Ce seri minunate petreceam în compania ei! Rar mi-a fost dat să întâlnesc o asemenea femeie" – scria el mai târziu. Soţul stătea mai mult în cârciumi, dar, şi atunci când era acasă, se întindea mahmur pe o canapea, iar Maria Dmitrievna rămânea singură cu Dostoievski, care în curând a încetat să-şi mai ascundă sentimentele. Niciodată până atunci nu trăise într-o asemenea intimitate cu o femeie şi, mai ales, cu o femeie instruită, de societate, cu care putea discuta despre orice. Pentru prima dată după atâţia ani nu era întâmpinat cu ironii, vorbe de batjocură, nu mai trebuia să lupte cu rivalii – ca în salonul Avdotiei Panaeva – nu era umilit, se simţea egal cu fiinţa iubită.

Se prea poate ca şi Maria Dmitrievna să se fi ataşat de Dostoievski, dar nu era în nici un caz îndrăgostită de el, cel puţin la început, deşi îi punea capul pe umăr şi-i răspundea la sărutări. El însă s-a îndrăgostit nebuneşte şi credea că

este iubit la fel, pe când ea lua parte doar din plictiseală şi deznădejde la acest joc ce i se părea frumos. El mergea pe al treizeci şi patrulea an şi până atunci nu mai avusese nici iubită, nici prietenă. Căuta cu disperare dragostea, avea nevoie de ea şi sentimentele sale au găsit în Maria Dmitrievna un teren minunat. Ea era prima femeie tânără şi interesantă pe care Dostoievski a întâlnit-o după patru ani de ocnă şi a copleşit-o cu toate farmecele dorințelor neîmplinite, ale fanteziilor erotice şi ale iluziilor romantice. Această blondă slăbănoagă întruchipa pentru el toată bucuria vieții.

Maria Dmitrievna nu era deloc o femeie uşor de suportat: era irascibilă, avea tot timpul migrene şi, când îşi ieşea din fire, îşi ducea mâinile la tâmple în gest de disperare şi deznădejde. O supăra mereu câte cineva, se plângea că nu e apreciată de „societatea asta ticăloasă" şi se considera o „martiră", ceea ce Dostoievski aproba neîntârziat. Nu-şi mai iubea de mult soțul din cauza beției şi a comportării lui stupide, care-i provocau amărăciune şi dezgust. Îşi pusese toate speranțele în Paşa, fiul ei, din care spera să facă un om minunat. Din păcate, până la vârsta de şapte ani, copilul nu arătase nici o calitate de excepție. Deşi uneori afirma că viața ei este deja terminată (nu împlinise atunci nici treizeci de ani) ea dorea încă să trăiască, avea nevoie de dragoste, de fericire şi succese. Îşi dădea prea bine seama de ceea ce simțea Dostoievski pentru ea – femeile simt asta foarte uşor, îi accepta cu plăcere „curtea", cum îi spunea ea, fără a-i acorda însă prea multă importanță – doar venea de la un om lipsit de drepturi, de la un deportat, care nu avea nici un viitor, ci numai ciudățenii înfricoşătoare. Se putea însă bizui pe el, ceea ce pentru ea însemna mult pe vremea aceea.

După ce s-au mai împrăştiat aburii denşi ai iubirii nebune, Dostoievski s-a mai dumirit asupra împrejurărilor în care au apărut sentimentele sale pentru Maria Dmitrievna: „Numai faptul că o femeie mi-a întins o mână, pentru mine a însemnat enorm” – va scrie el mai târziu. El a înţeles mai bine greutăţile relaţiilor sale cu o femeie măritată, mamă şi soţie, atunci când i s-a ivit posibilitatea să discute despre dragostea lui cu noul său prieten Vranghel.

Apariţia lui Vranghel la Semipalatinsk, în toamna lui 1854, i s-a părut lui Dostoievski un cadou al sorţii. Tânărul procuror, rece şi distant, ceea ce îl va ajuta în cariera sa administrativă, era în realitate un om bun şi îndatoritor, înzestrat cu multă imaginaţie romantică. Peste un an cunoştinţa lor se va transforma într-o prietenie apropiată, singura, poate, în viaţa lui Dostoievski (Dostoievski a fost ani mulţi sincer în discuţiile şi scrisorile cu el, aşa cum nu a fost cu nimeni altul).

Vranghel se ataşase şi el de Dostoievski şi a făcut tot ce i-a stat în putere pentru a-l ajuta. L-a prezentat astfel guvernatorului militar P.M. Spiridonov, şi începând cu acea zi, Dostoievski va fi primit în toate casele notabilităţilor din Semipalatinsk. Aceasta i-a ridicat considerabil prestigiul social; a fost avansat curând subofiţer şi condiţiile de viaţă i s-au îmbunătăţit considerabil – avea mai mult timp la dispoziţie ca şi posibilitatea de a dispune de el după cum dorea.

Tânărul procuror asculta cu răbdare cuvintele înflăcărate ale lui Dostoievski despre Maria Dmitrievna – „e bună,

frumoasă, grațioasă, cu un suflet mare, minunat; e cultă şi deşteaptă”.

Vranghel l-a ajutat efectiv pe Dostoievski.

La începutul anului 1855, Maria Dmitrievna a răspuns în sfârşit la dragostea lui Dostoievski. Aceasta însemna nu numai un moment de apropiere, ci şi începutul relațiilor intime dintre ei.

Dar tocmai atunci, când Dostoievski era convins de reciprocitatea sentimentelor femeii iubite, şi, după cum scria, „primise dovada dragostei ei”, Isaev a fost numit jurat la Kuzneț k, oraş situat la şase sute de kilometri de Semipalatinsk. Aceasta însemna şi despărțirea. Şi, în plus, Dostoievski trebuia să facă rost de bani de drum: Isaev nu avea un sfanț şi i s-a adresat „prietenului familiei”. Dar nici Dostoievski nu avea şi i-a luat cu împrumut de la acelaşi Vranghel, pentru a-i da Mariei Dmitrievna.

În primăvara lui 1855, Vranghel a închiriat vila lui Kazakov, din împrejurimile Semipalatinskului şi, cum batalionul lui Dostoievski fusese dislocat pe vară prin apropiere, subofițerul stătea cu săptămânile la prietenul său. În iunie 1855, în drum spre Kuzneț k, familia Isaev a făcut o escală la vila lui Vranghel pentru a-şi lua rămas bun de la acesta. S-a servit şampanie. Lui Vranghel nu i-a fost prea greu să-l îmbete pe Isaev şi să-l culce în caretă. În acest timp, Dostoievski se retrăsese în livadă cu Maria Dmitrievna. După cum afirma Vranghel, tânăra femeie era îndrăgostită de Dostoievski. Îndrăgostiții „gângureau şi se sărutau”,

stăteau pe o bancă sub pomi, ținându-se de mână. Dar vizitiul de poştă insista ca boierii să plece mai repede la drum. Trebuia să plece. Dostoievski şi-a condus iubita cu lacrimi în ochi până la careta unde sforăia Isaev. Ultima îmbrățişare, vizitiul a pocnit din bici, caii s-au aruncat înainte – careta a dispărut într-un nor de praf, iar Dostoievski a rămas în picioare privind în urma lor.

Văzând suferințele prietenului său, Vranghel s-a străduit în fel şi chip să-l mai facă să uite. În jurul vilei era o livadă mare şi cele două fete frumoase ale gazdei lui Dostoievski au fost tocmite să o îngrijească; tinerele au populat grădina şi casa cu veselia şi râsetele lor. Se dusese vestea în tot oraşul că în grădina lui Vranghel sunt flori foarte frumoase şi femeile elegante din oraş au început să-l viziteze pe tânărul procuror. Vranghel nu era prea încântat de acest exod şi Dostoievski îl ajuta să scape mai repede de ele. El era tot timpul îngândurat, privea ca un adolescent la banca pe care stătuse Maria Dmitrievna şi mormăia tot timpul ceva în barbă – luase obiceiul să vorbească de unul singur. După cum afirmă Vranghel, el era cu totul captivat de Isaeva, repeta mereu cât e de nemaipomenită şi se mira că o asemenea femeie a răspuns la dragostea lui. Aproape că se simțea nedemn de dragostea Mariei Dmitrievna. Îi scria tot timpul scrisori – mai reținute, de teamă să nu cadă în mâinile soțului: „După cât mi-e de greu rămas singur – îi scria el la câteva zile de la despărțire – îmi dau seama cât sunt de legat de dv. Mi-ați scris că sunteți tulburată –, şi chiar bolnavă. Sunt foarte îngrijorat de sănătatea dv. Dar sunt oare demne de dv. această soartă, atâtea griji, aceste ciondăneli, de dv., care puteți sclipi în orice societate! Dv. sunteți o femeie nemaipomenită, aveți o inimă extraordinară, de o bunătate copilărească şi mi-ați fost ca o

adevărată soră. Eu am găsit în dv. o inimă de femeie, compasiunea de femeie şi o bunătate nemărginită. Am rămas singur de tot, nu ştiu ce să mă fac".

Îi era într-adevăr foarte dor de ea şi nu acorda prea des atenţie cochetăriilor tinerei şi frumoasei Marina O., fiica unui polonez exilat, pe care el o medita. Eleva, o tânără vioaie, energică şi cam extravagantă, îi arunca ocheade profesorului său, mai ales de când aflase că are un roman cu o altă femeie. Maria Dmitrievna ştia de Marina şi fierbea de gelozie.

Când Dostoievski şi-a mai revenit puţin, a început să declame versuri – îi plăcea mai ales Puşkin –, le ajuta pe fete la grădinărit sau făcea conversaţie cu Vranghel. Au mai aflat despre dragostea lui nefericită câţiva cunoscuţi şi au hotărât să-l ajute, organizându-i o întâlnire în taină cu Maria Dmitrievna, undeva între Semipalatinsk şi Kuzneţk. Pentru el era foarte riscant să părăsească garnizoana fără aprobarea şefilor săi (mai ales că era şi în evidenţa poliţiei, care îi citea scrisorile). S-a organizat un adevărat complot: Dostoievski s-a prefăcut bolnav, un medic cunoscut a confirmat că are nevoie de câteva zile de repaus la pat, iar în acest timp, bolnavul închipuit alerga într-o goană nebună spre Zmiev, o localitate situată la o sută şaizeci de verste de Semipalatinsk. Numai că, în locul Isaevei, acolo, el găseşte o depeşă de la Maria Dmitrievna în care îl anunţa că a fost reţinută de o situaţie neprevăzută. Această situaţie neprevăzută era agravarea bolii lui Isaev. Fără măcar să se odihnească, Dostoievski a făcut calea întoarsă la Semipalatinsk. La sfârşitul lui iulie, mai erau puţine şanse de vindecare pentru Isaev. Într-adevăr, peste două

săptămâni, el a murit. Dostoievski a aflat despre aceasta din scrisoarea Mariei Dmitrievna, care îi relata cum i-a binecuvântat pe ei doi soțul, înainte de sfârşitul creştinesc, îi descria cum a decurs înmormântarea şi cum se simte ea. Rămăsese fără un ban şi nu ştia ce să mai facă. Dostoievski i-a trimis neîntârziat douăzeci şi cinci de ruble, atâta avea, şi s-a adresat în acest sens şi lui Vranghel, care plecase atunci cu unele probleme de serviciu la Barnaul. El îşi implora prietenul să o ajute cu bani pe nefericita văduvă. Situația Mariei Dmitrievna era, desigur, critică. Rămăsese singură, într-un oraş necunoscut, fără mijloace de întreținere, fără rude şi prieteni, cu un copil de crescut.

Moartea lui Isaev schimbase însă situația lui Dostoievski. Acesta nu mai trebuia să-şi ascundă dragostea. Şi, într-adevăr, i-a propus să se căsătorească cu el. Era condus nu numai de dragostea arzătoare, ci şi de dorința de a o ajuta şi de a reglementa relațiile dintre ei – „Doamne, ce femeie, ce păcat că o cunoaşteți atât de puțin!" –, îi scria el atunci lui Vranghel – dar şi de dorința de a avea un cămin şi o familie a sa. „Nimic nu e mai scump pe lume decât fericirea familiei" – îi scria după ce ieşise de la ocnă Dostoievski fratelui său. Viața de familie a părinților săi îi păruse netulburată şi fericită, iar copilăria era cea mai curată şi plăcută amintire. Familia i se părea o întoarcere la vremurile copilăriei, pe care, în urma atâtor încercări nefericite, el o idealiza. În afara de aceasta, de la vârsta de şaptesprezece ani, el nu mai avea un colțişor al său şi visa la căsătorie ca la un liman, visa la căldura căminului. Căsătoria din dragoste cu Maria Dmitrievna i-ar fi rezolvat toate problemele materiale, sentimentale şi erotice. Maria Dmitrievna avea, desigur, altă părere asupra acestor chestiuni. Ca răspuns la scrisorile înflăcărate ale îndrăgostitului care insista să se hotărască

mai repede, ea îi scria că e tristă, disperată şi nu ştie cum să procedeze. Dostoievski înțelegea că principala piedică în calea „unirii soartei noastre”, cum numea el căsătoria, o reprezintă situația lui de deportat şi lipsa de mijloace materiale. Într-adevăr, situația lui socială nu era deloc de invidiat: subofițer într-un batalion de trupe regulate, fost ocnaş lipsit de rang nobiliar, luat în evidență de poliție, suspectat de şefii săi. Mai avea de satisfăcut încă trei ani de serviciu militar. Dar după aceea? Cât despre talentul său, Dostoievski nu-şi putea da seama, el nu mai scrisese nimic, iar Oameni sărmani apăruse cu zece ani în urmă. Şi apoi, nu putea nimeni şti dacă i se va mai permite vreodată să publice. Îi era interzis să se întoarcă în Rusia Europeană. Nu avea nici mijloace materiale: fratele îi trimitea câțiva bani cu care doar îşi putea duce zilele. Cum să-şi întemeieze o familie? E adevărat că după moartea lui Nikolai I şi venirea la tron a lui Alexandru al II-lea se spera la o îmbunătățire a situației foştilor membri ai cercului Petraşevski. Dostoievski scrie peste tot, la rude şi cunoscuți, rugându-i să facă demersuri pentru a i se permite să-şi publice scrierile şi să fie făcut ofițer. Atunci când i-a scris Mariei Dmitrievna despre încercările sale de a „înfrânge soarta potrivnică”, ea s-a entuziasmat şi era dispusă să zică „da”, dar după aceea şi-a pierdut iarăşi încrederea. Adevărul e că tânăra femeie era o fire instabilă. Şi apoi, tatăl ei îi trimitea bani din Astrahan şi se mai putea descurca până i se va fixa o pensie, fie chiar şi modestă, ca văduvă a funcționarului Isaev. Dar ea era mai tot timpul bolnavă, stările proaste – simptomele tuberculozei – o făceau irascibilă, îl sâcâia pe Dostoievski cu bănuielile şi gelozia sa. De ce trebuia ea să-l creadă după zece luni de despărțire? Poate că el şi-a făcut de cap cu Marina sau cu fiica gazdei sale! Ce să mai vorbim

de fetele negustorilor, pe care el le medita, care încercau toate să-i sucească capul!

Şi Maria Dmitrievna a hotărât să-i pună dragostea la încercare. La sfârşitul anului 1855, Dostoievski primeşte de la ea o scrisoare ciudată. Văduva neconsolată îi cerea un sfat prietenesc şi nepărtinitor: „Dacă s-ar găsi un om în vârstă, bun şi bogat, şi ar cere-o în căsătorie...". Citind aceste rânduri, Dostoievski s-a poticnit, a dat ochii peste cap şi s-a lungit pe sofa. Când şi-a revenit, era convins că Maria Dmitrievna urmează să se căsătorească cu altcineva.

Nu era nimic imposibil în această presupunere. Dostoievski aflase pe căi lăturalnice că nişte babe din Kuznețk se făceau luntre şi punte pentru a-i găsi sărmanei văduve, rămase cu un copil pe cap, „un om valoros şi mire bun". Nu e mai puțin adevărat că în aceeaşi scrisoare Maria Dmitrievna îl asigura de dragostea ei sinceră, dar lui i se părea că ea o spunea numai din bunătate, din dorința de a-l cruța.

Din cauza despărțirii îndelungate şi a lipsei de ştiri, Dostoievski era cu nervii la pământ, aşa că teama că s-ar putea să o piardă pe acea „unică şi irepetabilă" l-a făcut să-şi iasă din minți. După o noapte de plâns şi chinuri, el i-a scris a doua zi că, dacă îl părăseşte, el îşi pune capăt zilelor. „Bucuria de a iubi e mare, dar suferințele sunt groaznice, încât e mai bine să nu iubeşti niciodată. Sunt disperat, vă jur. Abia dacă mai înțeleg ce mi se spune şi mă mir şi eu că mai trăiesc. Am în cap un singur gând" – îi scria el în acele zile lui Vranghel. Şi nu cu mult timp în urmă începuse să lucreze la romanul Satul Stepancikovo.

Inconsecvența Mariei Dmitrievna, care îl făcea pe Dostoievski să sufere atât de mult, avea mai multe cauze. În primul rând, femeia nu era convinsă că îl iubeşte cu adevărat. Mai ezita din motive practice şi apoi îi făcea plăcere să-şi încerce puterile asupra bărbatului care o iubea. După cum vedem, sentimentele curate se îmbinau cu joaca.

Pe când, pentru Dostoievski, nici nu putea fi vorba de joacă. El o iubea cu toată ardoarea ineditului, cu pasiunea şi emoțiile jucătorului care şi-a pus toată averea pe o singură carte. Noaptea se trezea scăldat în lacrimi. Devenise un chin să aştepte o nouă scrisoare de la Kuzneţk şi, când, în sfârşit, o primea, aceasta devenea un izvor de noi îndoieli. O ştia slabă şi încrezătoare şi se temea să nu cadă sub influențe nefaste: „O poți convinge de orice". Şi mai ştia că e „irascibilă şi cu inima largă" şi putea accepta curtea oricui. Toți vedeau la ea numai slăbiciune şi debilitate, numai el o cunoştea ca nimeni altcineva. Despre ea a scris mai târziu în Umiliți şi obidiți:

„Mi se rupea inima de durere atunci când îi vedeam obrajii palizi, supți, buzele uscate ca de friguri şi ochii arzând sub genele lungi întunecate, într-un foc fierbinte...".

Dar dacă mai încerca şi altcineva să aprindă în ochii ei acest foc fierbinte? Era gelos peste măsură şi-i făcea reproşuri încă de pe timpul când erau la Semipalatinsk, pentru fiecare privire cu care fericea pe vreun bărbat. Totuşi, gelozia maladivă, bănuitoare a Mariei Dmitrievna o întrecea pe a lui. Ea îl bănuia că întreține relații ascunse cu fiecare femeie

cu care se întâlnea. În săptămâna albă din 1856, Dostoievski a fost invitat în diferite familii şi a dansat chiar cu unele tinere din societatea locală. I-a scris el însuşi despre aceste distracţii nevinovate, dar ea şi-a închipuit Dumnezeu ştie ce şi a hotărât să se răzbune. A început să-i scrie iarăşi despre admiratorii şi pretendenţii ei. Această tragicomedie a durat până în aprilie, când ea a fost nevoită să recunoască că totul a fost un joc. Babele din Kuzneţk i-au propus un mire, dar ea le-a refuzat, spunându-le că are pe cineva în vedere. Aceste cuvinte au ajuns până la Dostoievski şi el a căzut iarăşi pradă disperării. Dar de fapt, atunci când spunea că are pe cineva în vedere, Maria Dmitrievna se gândea la el. Însă nu voia să renunţe de tot la mitul căsătoriei cu un om bogat, mai în vârstă, şi atunci când îi jura dragoste fierbinte lui Dostoievski nu uita să adauge la sfârşitul scrisorii „iar mirele e numai din interes". Până la urmă, Dostoievski a ajuns la concluzia că Maria Dmitrievna se găseşte în situaţia Varvarei din Oameni sărmani, care a hotărât să se mărite cu moşierul Bâkov pentru a scăpa de sărăcie şi a nu-l distruge pe Makar Devuşkin. „M-am frământat degeaba" – afirmă Dostoievski. Dar Varvara nu avea familie, pe când Maria Dmitrievna trebuia să se gândească şi la copil. Îi era, categoric, foarte greu şi Dostoievski nu exagera cu nimic când spunea că ea nu are nici un ban, motiv pentru care el împrumuta de unde putea ca să-i trimită. I-a trimis, astfel, trei sute de ruble, când a aflat de moartea lui Isaev, sumă deloc mică pentru acele timpuri, cu atât mai mult pentru Dostoievski, şi după aceea a ajutat-o regulat cu diferite sume de bani. Dostoievski însuşi a recunoscut mai târziu că „ea nu ducea lipsă de nimic".

Dar situația lui era mult mai deznădăjduită decât a ei: lipsa cronică de bani, interiorul sărăcăcios al locuinței, situația umilitoare de la serviciu. Cel mai mult suferea de teama de-a nu se întâmpla ceva şi a o pierde pe Maria Dmitrievna. În scrisorile către Vranghel, care în acest timp se afla la Petersburg şi suferea la rândul său din cauza dragostei pentru femeia inimii sale din Barnaul (E.I. Herngross), el exclama: „Voi pieri dacă îmi pierd îngerul – fie îmi ies din minți, fie ajung pe fundul Irtâşului". Iar pentru a o cuceri definitiv pe iubită, el avea nevoie de o asemenea situație, prin care să-i învingă pe toți mirii cu stare din Kuznețk. Această situație este obiectul gândurilor şi al demersurilor sale; programul minim cuprindea trecerea de la serviciul militar la unul civil, ceea ce presupunea un loc de muncă cu o leafă mai acătării, dar până atunci avea nevoie de o oarecare sumă de bani pentru a avea cu ce trăi. Acum, Dostoievski visa la un post de funcționar clasa a 14-a, adică un mic funcționar de cancelarie, pe care el il descrisese în Oameni sărmani şi în Dublul. Desigur, ideal ar fi fost să obțină autorizația de a i se publica scrierile, „atunci totul s-ar aranja, pentru că esențialul este că nimeni nu ştie de ce sunt eu în stare, nu-mi cunoaşte forțele şi nici talentul, şi tocmai la acest esențial sper". Aici, pe Dostoievski l-a luat gura pe dinainte – spera la o slujbă de funcționar numai în clipele de deznădejde – deoarece el nu a renunțat niciodată la visul său de a publica, de a-şi asigura traiul prin literatură, de a lua pana în mână, pană ce i-a fost smulsă cu brutalitate atunci când a fost aruncat în temniță, în 1849, pană pe care nu i-au redat-o nici la ocnă, şi pe care a putut să o folosească iarăşi doar ca soldat în garnizoana uitată de Dumnezeu de la Semipalatinsk. Şi numai în disperare de cauză, când împlinirea acestei speranțe i se părea o himeră, era dispus să se jertfească şi să devină el

însuşi un Makar Devuşkin, funcţionar de clasa a 14-a. „Nu mă însor chiar acum, aştept să mă mai pun pe picioare, ea mă va aştepta cu bucurie, numai să aibă o speranţă că mă voi aranja cu adevărat”. Scrisorile lui zburau una după alta la Petersburg – la Vranghel, la cunoscuţi, la notabilităţi, la familie. Ca întotdeauna, îşi făcea proiecte, care de care mai fanteziste: să-i scrie tatălui ei, ca acesta să-i gonească pe pretendenţii la mâna fiicei, să trimită o petiţie ţarului, să se adreseze generalilor care-l cunoşteau de pe vremea când el era elev la şcoala militară. Îşi făcea tot felul de probleme, exagera, mizeriile mărunte luau forme înspăimântătoare, piedicile îi provocau coşmaruri. Avea probleme chiar şi cu scrisul, deoarece avansa destul de greu.

În scrisorile Mariei Dmitrievna, din luna mai 1856, au apărut iarăşi lucruri alarmante. Când scria că este tristă şi îi este dor de el, când, pe nepusă masă, îi scria „am suferit prea mult, suntem prea nefericiţi ca să mai putem visa la o căsătorie”, care nu le va aduce fericire şi că ar fi mai bine să uite totul şi să renunţe la toate. Îl roagă doar să intervină pentru Paşa, care va împlini în curând nouă ani şi ar trebui să fie dat la o şcoală mai bună.

Scos din minţi de această corespondenţă, în care gerul alterna cu jarul, Dostoievski se hotărăşte să facă un pas disperat, şi anume să se întâlnească cu Maria Dmitrievna pentru a clarifica personal relaţiile dintre ei. Asta însemna să se deplaseze la Kuznețk.

După multă insistenţă şi tot felul de tertipuri, Dostoievski a reuşit să obţină sprijinul comandantului de batalion, care

aflase de dragostea lui înfocată. Subofițerul Dostoievski a primit misiunea să însoțească la Barnaul un furgon cu frânghii. Iar de la Barnaul la Kuzneț k erau doar câteva zeci de verste. Şi Dostoievski a pornit avântat la drum, cu speranța de a o întâlni şi îmbrățişa peste câteva zile pe Maria Dmitrievna.

A plecat pe ascuns de la Barnaul la Kuzneț k, sperând că întâlnirea cu femeia asupra căreia, după propria lui expresie, „avea drepturi”, îi va înlătura toate îndoielile şi va rezolva toate dificultățile. Dar, vai! în locul întâlnirii fericite, îl aştepta lovitura de grație. El a intrat în camera unde se afla Maria Dmitrievna şi aceasta nu i s-a aruncat de gât; sărutându-i mâinile şi suspinând, ea țipa că totul e pierdut, că nici nu poate fi vorba de căsătorie, că ea trebuie să recunoască totul – ea iubeşte pe un altul. Acest altul, Nikolai Borisovici Vergunov, de loc din Irkuț k, învățător la clasele primare la o şcoală din Kuzneț k, era un tânăr frumuşel în vârstă de douăzeci şi patru de ani de care Maria Dmitrievna s-a simțit atrasă fizic, întreținând cu el relații intime şi chiar gândindu-se la o căsătorie. Dostoievski a ascultat-o, luându-se cu mâinile de cap, apoi a intuit că Vergunov îi va reproşa cândva că pe ea o interesau doar plăcerile. La început, Maria Dmitrievna a crezut că Dostoievski spune toate astea din gelozie, dar, gândindu-se mai bine, a înțeles că el avea dreptate şi a început să se văicărească din nou. Acum nu mai credea în dragostea nimănui. Oricât s-a străduit Dostoievski, n-a putut afla care sunt adevăratele ei sentimente şi relațiile dintre ea şi Vergunov.

În locul mirelui „solid” imaginar, cu care Maria Dmitrievna ar fi vrut, chipurile, să se căsătorească din interes, el a găsit la Kuznețk un rival fericit, dar aproape mai sărac ca el.

Maria Dmitrievna a insistat ca Dostoievski să se întâlnească cu Vergunov – „m-am văzut cu el, mi s-a plâns, dar el nu e în stare de altceva decât să se plângă” – a observat Dostoievski cu amărăciune.

Pentru a nu-l jigni pe Vergunov, Dostoievski şi-a ascuns tulburarea şi a analizat liniştit şansele posibilei căsătorii a Mariei Dmitrievna cu tânărul învățător. A trebuit să cântărească fiecare cuvânt şi să recurgă la mici şiretlicuri. „Îmi ştiam poziția mea falsă – îi scria el lui Vranghel –, dacă aş fi încercat să-i conving să renunțe, arătându-le viitorul aşa cum va fi, ar fi spus amândoi: se străduieşte pentru el, scorneşte anume grozăviile ce ne aşteaptă!”. Dar orice i-ar fi spus Dostoievski Mariei Dmitrievna, el a înțeles imediat că ea se simțea stăpână în relațiile cu noul său prieten, care devenise victima ei.

„Ea gusta plăcerea de a iubi până la pierderea de sine şi de a-l chinui până la durere pe cel pe care îl iubea, şi aceasta pentru că-l iubea şi poate că de aceea s-a grăbit să-i cadă ea întâi jertfă”.

Cuvintele acestea se referă la Nataşa din Umiliți şi obidiți, dar ele se potrivesc la fel de bine şi în cazul Mariei Dmitrievna şi al relațiilor ei cu Vergunov şi, oricât ar părea de straniu, şi cu Dostoievski. Ea îi chinuia pe amândoi şi se chinuia singură din cauza lor, şi-şi găsea satisfacția în

această îmbinare de sadism şi masochism în dragoste. Şi această senzaţie complexă, anormală, se îmbina cu predispoziţiile spre masochism şi sadism ale lui Dostoievski. Lui îi venea îngrozitor de greu, era chinuit pur şi simplu, dar tocmai intensitatea acestor suferinţe îi aducea răcoarea extazului. Încordarea, împrejurările neobişnuite, lacrimile şi pasiunea, jignirea şi dorinţa, toate se adunau la un loc într-o senzaţie cumplită, imposibil de exprimat, a intensităţii trăirii. Erau momente când i se părea că o iubeşte mai mult pe cea de acum – pentru că-l înşală, îl chinuieşte, îl jigneşte.

L-a cuprins o dorinţă puternică de a-i da totul Mariei Dmitrievna, de a-şi sacrifica dragostea de dragul noilor ei sentimente, de a pleca şi de o lăsa să-şi refacă viaţa aşa cum voia ea.

Văzând că Dostoievski nu-i reproşează nimic, ba, dimpotrivă, se îngrijeşte de viitorul ei, Maria Dmitrievna a rămas uluită. Şi Dostoievski nu a trebuit să rămână mult pe poziţia de martir, pentru că Maria Dmitrievna nu a acceptat jertfa lui benevolă. „Nu plânge, nu fi trist, nu e încă totul pierdut, suntem numai tu şi eu şi nimeni altcineva” – a spus ea, văzând cât suferă Dostoievski. În momentul critic mila şi tandreţea au reapărut pentru prietenul devotat. „Ea şi-a adus aminte de trecut şi în inima ei s-a întors din nou la mine” – descrie el schimbările ei de dispoziţie.

Şi, când se aştepta mai puţin, ea i s-a aruncat în braţe şi l-a răsplătit pentru tot ce a îndurat. „Am petrecut două zile, nici eu nu ştiu ce fel de zile. Aceasta a fost şi beatitudine şi supliciu” – îi scrie el lui Vranghel.

Să i se fi transmis şi ei patima lui Dostoievski, să-i fi revenit sentimentele mai vechi, să fi căzut în plasa unui foc încrucişat sau nu voia să piardă puterea ambilor bărbaţi, indiferent de preţul plătit, dar nu este nici o îndoială că ea s-a culcat din nou cu vechiul iubit şi acesta a putut spune: „La sfârşitul celei de-a doua zi, eu am plecat plin de speranţe...".

Dar, cu toate „dovezile de dragoste", el şi-a dat seama de impasul în care se afla. Şi-a pierdut vechile iluzii, Maria Dmitrievna i-a apărut într-o nouă ipostază, şi în locul sentimentelor clare de mai înainte, acum domnea haosul în sufletul lui.

După ce a plecat din Kuzneţk, pe drum au dispărut aburii nopţilor de dragoste, el şi-a amintit proverbul francez, că cei absenţi n-au niciodată dreptate: „eu sunt departe, pe când el este cu ea..."

Oricât de fierbinţi au fost sărutările Mariei Dmitrievna la despărţire, Dostoievski şi-a dat seama că nu poate conta pe fidelitatea ei. Dar cine ar fi putut garanta că, după plecarea lui Dostoievski, ea nu va începe să şovăiască şi nu se va întoarce la ibovnicul tânăr?

Şi nu a ajuns încă bine Dostoievski la Semipalatinsk şi nu a apucat încă să se refacă după oboseala fizică şi şocul psihic, că a şi primit o scrisoare de la Maria Dmitrievna – ea era tristă, plângea, spunea că-l iubeşte iarăşi mai mult pe Vergunov decât pe el. Istovit şi umilit, el a pus mâna pe pană şi, uitând de diplomaţie, le-a spus verde în faţă celor

doi că trebuie să privească lucrurile la rece şi atunci vor înțelege că viața lor în comun nu este posibilă, iar căsătoria, e o nebunie. Maria Dmitrievna s-a liniştit, dar Vergunov s-a simțit ofensat şi i-a trimis o scrisoare injurioasă, ceea ce nu l-a împiedicat însă pe Dostoievski să facă demersuri pentru a-l muta pe un post mai bine plătit: cum-necum, învățătorul ar putea deveni în curând soțul Mariei Dmitrievna, iar bunăstarea ei era pentru el cel mai scump lucru din lume. Şi-a învins gelozia şi amărăciunea şi a procedat ca Don Quijote, jertfindu-se pe sine. Chiar dacă suferea enorm din cauza nobleței sale. Ideea căsătoriei Mariei Dmitrievna din interes, de dragul banilor, i-ar fi jignit simțul moral, i-ar fi provocat indignare față de nedreptate, față de „soarta grea a săracilor". Pe când gândul că ea urmează a se căsători cu un sărăntoc îl atingea în amorul propriu, îi rănea mândria lui de bărbat. Doar aici ei erau egali, nici unul nu avea mijloace să întrețină o familie. Şi, în plus, învățătorul de douăzeci şi patru de ani nu putea spera nici pe viitor la ceva, în afara unei lefi de mizerie. El avea doar câteva clase, nu putea spera la nici o avansare, era condamnat să-i învețe pe copii abecedarul. Pe când el, Dostoievski, era scriitor, cândva fusese celebru şi acum, în singurătatea nopților, mai credea încă în chemarea sa. Înseamnă că Maria Dmitrievna l-a preferat pe Vergunov numai din dragoste. De ce aleasa inimii lui, căreia el i-a dăruit dragostea, nu i-a împărtăşit credința, nu a văzut că-l aşteaptă gloria şi nu a mizat pe el? Şi acesta e lucrul cel mai jignitor pentru un bărbat – să afle că pentru femeia iubită el este unul dintre cei mulți. Multe din viața ulterioară a lui Dostoievski se explică tocmai prin această jignire pe care o uită rar până şi oamenii obişnuiți.

Acum însă, el trebuie să treacă peste această ofensă pentru că nu avea încotro.

„Nu pot renunța nici acum la ea, mi-e imposibil – îi explica el lui Vranghel. Dragostea la anii mei nu e o glumă, ea durează de doi ani de zile, auziți, doi ani, şi în aceste zece luni de despărțire ea nu a slăbit deloc şi a ajuns până la absurd". Nu avea putere să se elibereze de acest „absurd" şi amintirea intimității lor, chiar atât de scurtă, îi încălzea sângele şi imaginația: el făcea mereu caz de „dovezile ei de dragoste" şi de „drepturile" ce le avea asupra ei. Dar amintirile nu-i uşurau supliciul, ci, dimpotrivă, toți cunoscuții îi vedeau chinul. La instrucție şi inspecții se mişca ca o umbră şi cunoscuților le era teamă să nu se prăbuşească într-o bună zi. Tensiunea nervoasă culmina de obicei cu o criză, după care se simțea rău o săptămână întreagă. La suferințele fizice şi psihice s-au mai adăugat şi grijile materiale, iar pentru călătoria la Barnaul şi ajutorul acordat Mariei Dmitrievna (îi trimitea bani mereu), s-a îndatorat cu peste o mie de ruble. Şi nu avea de unde să-i dea înapoi, toate uşile îi rămâneau închise, iar viața devenise pentru el mai grea decât rătăcirile prin cercurile iadului lui Dante.

Dar în clipa când lui Dostoievski i se părea că a dat de fund şi a ajuns la limita umilințelor şi amărăciunii, în existența lui a început să se observe o schimbare treptată spre bine. Se încheiase seria neagră de insuccese şi începuse să se zărească o luminiță în depărtare. La 1 octombrie 1856 a fost avansat sublocotenent, primind grad de ofițer, ceea ce însemna revenirea în clasa privilegiată, în afara căreia era foarte greu să trăieşti în Rusia. Au apărut apoi unele speranțe în grațiere, ceea ce ar fi însemnat reîntoarcerea în Rusia. Sub influența acestor împrejurări sau poate din cauza caracterului ei schimbător, Maria Dmitrievna s-a răcit mult față de Vergunov. Problema căsătoriei cu acesta a

căzut de la sine şi ea i-a scris lui Dostoievski că „Vergunov e imposibil din punct de vedere material” (învățătorul câştiga doar trei sute de ruble pe an). În scrisorile către Dostoievski, ea nu făcea economie de tandrețe, îl numea frate şi se plângea că-i este foarte dor de el. Dostoievski scria în noiembrie 1856: „Ea ocupă acelaşi loc în viața mea, o iubesc la nebunie, despărțirea de ea m-ar face să-mi iau viața. Sunt un nebun nefericit. O asemenea dragoste e boală curată”. Încearcă doar să dea o explicație logică bolii sale: „Ea mi-a apărut în momentele cele mai grele ale vieții şi a făcut să-mi reînvie sufletul şi toată ființa mea”. Aflând că Vergunov a căzut în dizgrație, şi-a recăpătat încrederea în sine şi a pus din nou problema căsătoriei cu Maria Dmitrievna.

Când i s-a oferit din nou ocazia unei călătorii la Barnaul, de astă-dată, fiind ofițer, deci în condiții incomparabil mai onorabile, el s-a dus din nou la Kuznețk, dar acum a rămas acolo nu două, ci cinci zile. Şi primirea a fost cu totul alta. Maria Dmitrievna i-a spus că e decepționată de noua legătură şi că-l iubeşte cu adevărat doar pe el. S-au despărțit promițându-şi să se căsătorească cât mai curând. Precum un alergător după o cursă grea, care şi-a atins scopul, şi Dostoievski, stors de vlagă de atâtea insistențe pe lângă Maria Dmitrievna, a primit victoria aproape indiferent.

În corespondența sa nu întâlnim nici o exclamație, nici un pic de entuziasm față de apropiata căsătorie. Sunt doar cuvinte lucide despre bani şi aranjarea familiei. Avea astfel nevoie de cel puțin şase sute de ruble pentru nuntă, pe care i-a împrumutat de la o cunoştință din Semipalatinsk.

La începutul lui 1857, totul era stabilit, avea deja banii împrumutați, a închiriat o locuință şi a primit concediu pentru căsătorie. La sfârşitul lui ianuarie a plecat la Kuznețk să se căsătorească. Totul era pregătit pentru o nuntă în familie şi pe şase februarie s-au cununat la biserica din Kuznețk, unde se păstrează şi acum înregistrarea acestei căsătorii. Mirii au plecat de la biserică direct la Barnaul, unde urma să petreacă împreună noaptea nunții. Dar când au ajuns la cunoscuții din Barnaul, Dostoievski a făcut o criză de epilepsie. Fața i se întunecase, a început să geamă sălbatic, s-a aruncat pe jos, zvârcolindu-se. În curând, şi-a pierdut cunoştința, iar când şi-a revenit, era atât de slăbit, încât nu mai putea vorbi. Maria Dmitrievna s-a speriat atât de tare, încât era să leşine şi ea. Criza soțului i-a provocat o impresie groaznică. Au chemat un medic, dar diagnosticul, în loc să o liniştească, a speriat-o şi mai mult: i s-a spus că Dostoievski suferă de epilepsie şi a fost avertizată că în timpul unei asemenea crize el putea muri sufocat din cauza spasmelor gâtului. Maria Dmitrievna a izbucnit în plâns, reproşându-i soțului că nu i-a spus nimic despre boala sa.

Dostoievski s-a justificat că nu ştia nici el precis ce boală are. Într-adevăr, până atunci, el credea că, „deşi crizele se aseamănă cu epilepsia, nu e totuşi epilepsie". Aşa îi scrisese fratelui său atunci când ieşise de la ocnă, aşa spusese prietenilor şi cunoştințelor care ştiau de suferințele lui. Acelaşi lucru îl spusese şi doctorul Ivanovski, care l-a văzut înainte de arest. Acum însă nu mai era nici o îndoială şi cuvintele medicului au sunat ca o lovitură de trăsnet.

Atunci când Dostoievski s-a simțit în stare să călătorească, soții au pornit la drum. Ea – decepționată şi speriată de tot ceea ce văzuse, el – vlăguit ca totdeauna după asemenea crize, copleşit şi ursuz.

„Nu m-aş fi căsătorit niciodată, dacă aş fi ştiut că am cu adevărat epilepsie – scria el imediat după aceea. – Mi-am adus la Semipalatinsk nevasta bolnavă."

Dar mult mai grav era ceea ce el ținea sub tăcere. La Barnaul, criza a avut loc în momentul când proaspăt-căsătoriții au rămas singuri. Situația i-a creat un şoc psihic şi a avut urmări traumatice în relațiile lor conjugale. Cu siguranță că aici trebuie căutată explicația eşecului căsniciei lor, mai cu seamă pe plan fizic. Soții Dostoievski au venit la Semipalatinsk pe 20 februarie 1857 şi s-au instalat într-o locuință neîncăpătoare şi mobilată sărăcăcios. După ce s-a refăcut total atât fizic, cât şi psihic, Dostoievski a încercat să reia relațiile cu Maria Dmitrievna. Numai că apropierea fizică nu i-a adus fericirea şi uitarea de sine la care el visase atâta. Erau amândoi bolnavi şi nervoşi. Dostoievski avea sentimentul vinovăției, care alterna cu explozii pasionale şi convulsii ce o speriau pe Maria Dmitrievna, care se retrăgea în carapacea ei, devenind frigidă. Iar ea era de o sensibilitate isterică şi, ca atare, dispoziția pentru dragoste şi dorințele lor nu coincideau aproape niciodată. Dacă Dostoievski ar fi dat peste o femeie normală, echilibrată, capabilă să-i liniştească îndoielile, să-i cultive încrederea în puterile sale, să găsească o rezolvare sănătoasă a sexualității sale exacerbate, şi prin aceasta să-i reducă din complexele de masochism şi sadism, poate că s-ar fi putut ajunge la un echilibru al sentimentelor, al

senzualității şi la îmbunătățirea relațiilor conjugale. Pe când, în atmosfera de tensiune nervoasă creată de Maria Dmitrievna, trăsăturile patologice ale soțului ei se manifestau şi mai puternic. Se întărâtau, se sâcâiau şi se chinuiau unul pe altul, fiind într-o luptă continuă; certurile alternau cu căință şi regrete exprimate zgomotos, cu jurăminte de dragoste eternă, care se transformau într-un duel sterp al corpurilor, iar nesatisfacerea cărnii le otrăvea sângele şi sufletul. În locul deliciilor lunii de miere au avut parte doar de dezamăgiri, durere şi încercări neizbutite de a ajunge la o armonie sexuală. Nu au ajuns la o comunicare deplină, iar insatisfacția sexuală a amplificat tristețea şi nemulțumirile. Maria Dmitrievna nu era capabilă să se prefacă pentru a-i crea iluzii lui Dostoievski. Mai mult ca sigur că ea făcea comparații între Vergunov şi soțul epileptic, categoric dezavantajoase pentru cel din urmă. Toate acestea o îndepărtau şi mai mult de el.

Pentru Dostoievski, ea era prima femeie cu care trăia în intimitate şi atitudinea lui față de ea era deosebit de complexă. S-a convins însă repede că în plan sexual nu-i poate fi parteneră şi totodată prietenă şi că ea nu-i împărtăşea senzualitatea. Şi atunci, a început să se poarte cu ea cu mai multă grijă şi devotament, ca un frate mai mare, ca un tutore. A înconjurat-o cu toată dragostea şi tandrețea de care era în stare purtându-se cu ea ca şi cu o fetiță ce trebuie protejată de necazuri şi neplăceri: „Sărmana, e slăbuță şi neajutorată şi se teme de orice", „are o inimă nobilă şi mândră". Mulți ani mai târziu îi va spune corectorului Pocinkovskaia, care îi va aminti fizic de Maria Dmitrievna:

„Femeia aceasta avea un suflet sublim şi entuziast.” Era idealistă în adevăratul „sens al cuvântului, curată şi naivă ca un copil”.

Bine, nu se potriveau fizic, dar de ce şi în rest era nefericit cu această făptură nobilă şi sublimă? De ce convieţuirea lor nu a mers pe nici un plan? Căci aşa a fost, a recunoscut însuşi Dostoievski în diferite situaţii. Mai sunt şi mărturiile incontestabile ale celor care-i cunoşteau pe amândoi, din primii ani ai căsniciei lor ciudate.

Dostoievski îi scria fratelui şi cunoscuţilor despre neputinţa sa de a-şi exprima sentimentele prin gesturi, de a fi drăgăstos, de a-şi birui stângăcia.

Dorinţa lui de a fi singur, timiditatea şi o anumită reţinere interioară, rezultatul îndelungatei burlăcii, erau considerate de Maria Dmitrievna ca o răcire a dragostei lui faţă de ea.

Vorbind despre Maria Dmitrievna după căsătorie, Dostoievski remarca labilitatea ei psihică, cu alternanţe de la veselie la ipohondrie. Maria Dmitrievna avea o natură isterică, cu tendinţe manifeste spre mania persecuţiei şi melancolie, într-un cuvânt, simptome de paranoia. Îi sărea ţandăra din te miri ce şi vedea pretutindeni intrigi şi uneltiri, trecea la mânie, urla şi ţipa până cădea pe jos, apoi, liniştindu-se, îşi cerea supusă iertare şi era bunătatea pe pământ. În acele momente, Dostoievski cădea în genunchi şi-i săruta mâinile deget cu deget. Desigur, nervozitatea şi tristeţea, exploziile zgomotoase de răutate şi mărinimie se puteau explica prin slăbiciunea ei fizică: plămânii îi erau

deja atinşi şi astenia nervoasă, ca şi imposibilitatea de a mai avea copii aveau profunde rădăcini biologice. Dostoievski îi suporta tot mai greu istericalele. Dar nu era uşor nici să trăieşti cu un om enervant, suferind şi complicat, bolnav şi în acelaşi timp genial, aşa cum era Dostoievski.

Maria Dmitrievna continua să-l iubească pe Vergunov şi nu era în stare să-şi ascundă pasiunea pentru fostul amant.

Până în primăvara lui 1857, Dostoievski a fost ocupat cu instalarea în noua locuinţă, goana după bani şi alte nenumărate griji şi alergătură, ca să nu mai vorbim că stătea la serviciu de dimineaţă şi până seara. Acasă îl aşteptau, după cum am văzut, nevricalele soţiei şi plictiseala vieţii omului mărunt. Găsea alinare doar în scris. Oricare va fi deznodământul dramei lui Dostoievski, ea a făcut un lucru bun: i-a descătuşat energia creatoare, gândurile şi sentimentele care nu mai erau paralizate de o singură problemă – cum să o cucerească pe Maria Dmitrievna şi deci, scriitorul s-a concentrat asupra unor noi opere.

Spre sfârşitul anului 1857, Dostoievski se considera iarăşi scriitor. Era din nou obsedat de muncă, dăruindu-se scrisului cu o pasiune rar întâlnită.

Trăia în lumea creată de el, uita să mănânce şi să bea, gândindu-se numai la povestirile şi romanele sale, identificându-se până într-atât cu personajele sale, încât îi răspundea anapoda soţiei, scăpa lucrurile pe jos, producând impresia unui om bolnav psihic. Maria Dmitrievna nu înţelegea obsesia pentru muncă, o speria pasiunea lui

pentru literatură şi se pierdea atunci când, măsurând camera cu paşi grăbiți, Dostoievski povestea transfigurat vreun subiect „nemaipomenit”, pentru ea toate subiectele erau „nemaipomenite”. În anii 1857-1858 a terminat Visul unchiului, satiră de moravuri provinciale, şi Satul Stepancikovo, roman despre ipocrizie, al cărui personaj, Foma Opiskin, era o varietate de Tartuffe.

În timp ce era ocupat cu scrisul, Dostoievski continua să facă tot felul de demersuri pentru a obține aprobarea de a fi publicat. Insistența în a-şi atinge scopul propus era una dintre calitățile lui Dostoievski.

În 1857, deci la opt ani de la dispariția din paginile publicațiilor literare, i-a apărut în revista „Însemnări din patrie” povestirea Micul erou, scrisă încă înainte de arest, respectiv în 1849. A trebuit să mai treacă însă doi ani pentru ca „Cuvântul rusesc” să-i publice Visul unchiului (februarie 1859), iar „Însemnări din patrie” – Satul Stepancikovo (1859).

În mai 1857, i-a fost redat titlul de nobil, ceea ce însemna repunerea totală în drepturi. Ca ofițer şi nobil, nu se mai simțea ocnaş şi deținut politic.

Încă din august 1857 îl trimiseseră pe Paşa la Corpul de Cadeți din Siberia, aşa că soții Dostoievski rămăseseră singuri. Şi boleau amândoi. Dostoievski considera că soția sa nu rămânea însărcinată pentru că era suferindă. La sfârşitul lui noiembrie 1857, el îi scria Variei, sora Mariei Dmitrievna:

„Presimt că voi muri în curând. Asemenea presimțiri apar din cauza ipohondriei; dar vă asigur că în acest caz eu nu sunt ipohondru şi convingerea că voi muri curând este pe deplin întemeiată. Cred că mi-am trăit viața şi nu mai am la ce să sper”.

Şi aceste rânduri erau scrise la mai puțin de zece luni de la căsătoria cu „îngerul”, cu femeia „fără de care nu putea trăi” şi pentru care era gata să se arunce în Irtâş.

Urmând sfatul prietenilor din Petersburg, în ianuarie 1858, a făcut cerere de trecere în rezervă şi pentru a obține aprobarea de a se întoarce în Rusia Europeană. Doar el îşi ispăşise pedeapsa – fusese condamnat ca după ocnă să mai slujească încă patru ani în Siberia şi era al patrulea an de când se afla la Semipalatinsk. Au mai trecut însă cincisprezece luni până ce cererea lui, pe deplin justificată, să fie satisfăcută.

Tot anul 1858 şi începutul lui 1859 a fost în criză de inspirație şi îşi consuma timpul la slujbă.

Conştiința eşecului pe plan familial i-a accentuat apatia şi melancolia. Nici nu ajungea bine acasă, că soția începea cu istericalele şi cu crizele. Dostoievski muncea pe brânci – dădea meditații, lua bani cu împrumut de la toți cei care nu-l refuzau, făcea felurite combinații financiare, dar tot se zbătea în sărăcie.

Şi-a pierdut repede iluzia că Maria Dmitrievna ar fi o gospodină pricepută: nu ştia nici cât el să țină socotelile casei, trăia dezordonat, cu teama continuă de creditori şi că mâine nu vor mai avea ce să pună pe masă. De abia le ajungeau banii să o ducă de pe o zi pe alta. Nici vorbă să-şi mai poată cumpăra ceva.

Dar în primăvara lui 1859 a primit în sfârşit mult-aşteptata aprobare de a trece în rezervă şi de a se stabili în oricare oraş din Rusia Europeană, cu excepția capitalelor: îi era interzisă plecarea în Petersburg sau Moscova. Dostoievski şi-a recăpătat imediat încrederea în sine. Au început iarăşi iluziile, frământările, de astă-dată optimiste: era vorba doar de plecare. Toți cunoscuții îi pregăteau pentru drum. L-au retras şi pe Paşa de la Corpul de Cadeți. Pe 30 iunie a fost semnat ordinul de trecere în rezervă a lui Dostoievski cu gradul de sublocotenent. Peste două zile, Fiodor Mihailovici, Maria Dmitrievna, Paşa şi servitorul călătoreau într-o trăsură cumpărată special pentru acest drum. Dostoievski hotărâse să se stabilească la Tver – oraşul era aproape de Moscova, pe linia ferată dintre cele două capitale. Aveau de parcurs până la destinație patru mii de verste într-o trăsură cu cai, în toiul verii. Maria Dmitrievna a suportat foarte greu călătoria, îi era tot timpul rău, aşa că Dostoievski nu a obținut satisfacția pe care o spera de la această călătorie: nimeni nu-i împărtăşea entuziasmul la frumusețea naturii şi la întâlnirea cu oameni şi locuri noi şi de aceea s-a simțit mai singur ca niciodată.

Acest sentiment s-a accentuat la sfârşitul lui august, când au ajuns la Tver. După căutări îndelungate, au închiriat o locuință formată din trei camere mobilate, care însă Mariei

Dmitrievna nu-i plăcea. Nu o mulțumea nimic şi de aceea îşi copleşea soțul cu tot felul de reproşuri şi rugăminți. Nici lui Dostoievski nu-i plăcuse Tver-ul – acesta era un orăşel de provincie, cu străzile acoperite de iarbă; singurul avantaj era apropierea de capitală şi el vorbea mereu de planurile sale literare. Pe când ea i se plângea mereu că nu are toalete şi că toate „boarfele" ei au un iz siberian.

Principala grijă a Mariei Dmitrievna era să nu se facă de râs în fața doamnelor din Tver, îmbrăcate după moda de la Moscova, şi şi-a amenințat soțul că nu va ieşi nicăieri, pentru că la rândul ei nu ar avea unde să-şi primească musafirii. Îi era ruşine cu locuința lor, considera sărăcia în care trăiau drept o jignire momentană şi se purta ca o martiră umilită şi obidită de un tiran rău – soțul – care nu era demn de sufletul ei ales.

Maria Dmitrievna era fantezistă, cicălitoare, îi făcea scene de gelozie pentru femei la care Dostoievski nici nu se gândea şi nu le bănuia pe cele care îl interesau. Izbucnea din orice în plâns şi-i făcea scene insuportabile. Dostoievski nu putea ieşi nicăieri, mereu se întâmpla ceva cu ea: fie nu a fost servită cum trebuie la restaurant, fie i s-a răspuns obraznic în magazin, fie un cunoscut a schițat doar un gest de salut. Când soțul era vesel, ea era tristă, dar, dacă el cădea pe gânduri, ea începea să-l sâcâie cu glume, râzând fără motiv. Iar când se aşeza la masa de scris, îi reproşa că o „ține legată de pat, că nu o prezintă prietenilor săi, că o consideră prea proastă ca să discute cu ea problemele lui ş.a.m.d."

El nu avea ce să discute cu ea, pentru că, într-adevăr, Maria Dmitrievna nu-i înțelegea nici năzuințele religioase, nici aspirațiile literare. Şi apoi, ea se îndoia de valoarea scrierilor lui. Ea fusese educată în spiritul lui Karamzin, iar Turgheniev îi era mai apropiat decât scrierile propriului soț. Dostoievski se întrista şi se supăra atunci când ea făcea aprecieri asupra literaturii contemporane pe care nu o înțelegea.

Îl deranja şi spiritul ei provincial, veninul pe care-l împroşca fără nici un motiv asupra unor oameni puțin cunoscuți, obişnuința de a lăuda azi un om şi mâine de a-l distruge cu batjocură şi cuvinte de ocară, trecerea de la un optimism exagerat la stări de prostrație. Dar atunci când ea îşi manifesta suspiciunea, făcându-i diavoli pe oameni complet nevinovați, îl apucau şi pe el crizele de răutate şi de ură.

Căsnicia lui Dostoievski cu Maria Dmitrievna a primit la Tver lovitura de grație. Maria Dmitrievna a recunoscut că îl mai iubeşte încă pe Vergunov şi i-a aruncat cu răutate în față că pe el nu-l iubeşte şi nici nu l-a iubit vreodată. Ce preț putea pune Dostoievski pe aceste țipete isterice? Ştia doar că soția lui e bolnavă şi nefericită, că inventa la fiecare pas noi motive pentru a-şi vărsa nervii asupra cuiva. Îşi dădea foarte bine seama că şi ea suferă. Legătura dintre ei mai rezista doar în măsura în care se chinuiau şi apoi se compătimeau reciproc. Duioşia şi compasiunea îi lega mai mult decât pasiunea. Îi atrăgea un sentiment ciudat – un amalgam de durere, milă (în special din partea lui), amintiri din trecut, regretul pentru ce nu au realizat. Şi mai era şi obişnuința, el o iubea de cinci ani şi îi era greu să renunțe la ea. După moartea ei, el va recunoaşte într-o scrisoare către

Vranghel, căruia nu-i asundea nimic despre căsnicia sa: „Deşi am fost nefericiți împreună, noi nu am încetat să ne iubim: cu cât eram mai nefericiți, cu atât ne iubeam mai mult (31 martie 1865)”.

Pentru a putea înțelege această legătură stranie, trebuie să ne întoarcem în trecut, la impresiile din copilărie ale lui Dostoievski, când mama sa se stingea de oftică, iar el făcea acea asociație inconştientă între suferință şi dragoste pentru ființa iubită. Contopirea prin asemănare a chipurilor soției şi mamei într-o singură femeie bolnavă, suferindă, reprezenta în acelaşi timp şi motivația răcelii, dar şi stimulul dragostei profunde față de Maria Dmitrievna. Aceasta era conştientă că boala o lipsise de farmecul anterior şi suporta cu durere dispariția intimității fizice cu soțul ei, dar se îndepărta de îndată ce el schița vreun gest de apropiere. Ea îi striga că el îi doreşte moartea pentru a scăpa astfel de o povară, însă, atunci când el insista să-i aducă un medic şi să o trateze, ea promitea că se va însănătoşi pentru a fi lângă el măcar ca amantă. Apoi îi imputa iarăşi tot felul de păcate, prezente şi trecute, reale şi imaginare. Dostoievski o iubea cel mai mult atunci când se despărțeau o vreme. El îi simțea lipsa aceleia pe care nu o mai putea suporta, iar ea îi simțea lipsa pentru că nu mai avea pe cine să cicălească. De aceea, atunci când erau din nou împreună, aveau loc scene înduioşătoare de împăcare şi încercări disperate de a lua iarăşi viața de la capăt. Atmosfera idilică nu ținea mult, pentru că, după câteva zile (adeseori chiar ore), reîncepeau certurile şi iadul familial. Întâlnim în toate scrisorile lui invariabilul „mă simt singur”. Conştiința singurătății este confirmarea eşecului căsniciei lor. El a greşit în privința Mariei Dmitrievna: aceasta era o femeie minunată şi bună,

dar din cauza caracterului ei şi a împrejurărilor, el nu a avut parte de nimic bun de la ea.

În decembrie 1859 a primit, în sfârşit, permisiunea de a se stabili în una dintre cele două capitale.

Dostoievski a plecat imediat la Petersburg, iar la începutul lui 1860 l-a urmat şi Maria Dmitrievna. Ea nu a putut însă suporta clima mult prea rece şi umedă a capitalei şi a fost nevoită să revină la Tver.

Începând cu acest moment, viața lor în comun s-a destrămat, ei se întâlnesc tot mai rar, locuiesc în oraşe diferite. În vara lui 1862, Dostoievski a plecat singur peste graniță, iar Maria Dmitrievna a rămas la Petersburg; din 1861, separarea lor a fost cvasitotală. Dostoievski îşi avea viața sa proprie din care Maria Dmitrievna era exclusă. Ea se ofilea, se stingea, în timp ce el se întâlnea cu oameni, scosese o revistă şi scria enorm . În perioada 1861-1862 a scris peste o sută de coli de tipar, iar în anul 1862 a plecat peste graniță cu un sentiment de bucurie şi de libertate. A fost la Berlin, la Paris – unde nu i-a plăcut deloc –, a mers de-a lungul Rhinului până în Elveția, s-a odihnit câteva săptămâni la Florența şi a călătorit apoi prin toată Italia. În această călătorie a prins gustul ruletei, viciu ce-l va acapara cu totul.

Când a revenit în țară, în septembrie, Maria Dmitrievna căzuse deja la pat. Slăbise îngrozitor, era un om invalid şi Dostoievski a îngrijit-o ca o adevărată infirmieră. Iarna, ea

nu ieşea deloc din cameră şi săptămâni întregi nu se scula din pat.

În primăvara lui 1863, boala se agravase până într-atât, încât se aşteptau cu toţii să moară; a mai supravieţuit numai printr-o minune. Dostoievski a dus-o cu prima posibilitate la Vladimir, unde clima era ceva mai dulce. Iată cum îşi descrie el necazurile într-o scrisoare, adresată lui Turgheniev, în luna iunie a aceluiaşi an: „boala soţiei (oftica), despărţirea de ea, pentru că, scăpând de primăvară, adică nemurind la Petersburg, ea a plecat din Petersburg pe timpul verii şi poate şi pentru mai mult timp; am dus-o chiar eu din Petersburg, unde ea nu mai putea suporta clima...".

El însă nu s-a mutat la Vladimir. La început, fiind reţinut la editură şi din motive financiare, apoi a plecat iarăşi într-o călătorie peste graniţă – Paris, Italia. Numai că de-astă dată n-a mai mers singur. Şi-a mai văzut soţia tocmai în septembrie şi a hotărât să o ducă la Moscova. La Petersburg, ea n-ar mai fi rezistat şi nici să o lase la Vladimir nu se mai putea. Maria Dmitrievna era atât de epuizată şi chinuită de febră, încât şi călătoria scurtă până la Moscova i s-a părut un chin insuportabil. Dostoievski a considerat de datoria sa să-i uşureze ultimele luni sau poate chiar zile de viaţă. Şi aceasta era mai uşor de realizat la Moscova, unde soţii Dostoievski s-au stabilit la începutul lui noiembrie. Fiodor Mihailovici primise o mică moştenire şi nu mai era chiar atât de strâmtorat cu banii. Sta ziua şi noaptea la masa de scris, dar avansa fără spor: lucra la Jucătorul şi scria articole pentru revista „Epoca".

Două crize ale soției l-au distras de la lucru timp de câteva zile, dar cel mai mult timp îi lua îngrijirea zilnică a bolnavei. Suferința o făcuse atât de irascibilă, încât nu mai suporta pe nimeni, nici chiar pe fiul ei care venise special să o viziteze.

Dostoievski îşi dădea seama că sfârşitul este pe aproape.

„Mi-e teribil de milă de ea – îi scria el fratelui, în ianuarie 1864 –, ea se gândeşte numai la moarte, e tristă şi disperată. Aceste clipe sunt foarte grele pentru ea. Nervii îi sunt încordați la maximum. Pieptul – nenorocire – şi e slabă ca scândura. Îngrozitor! Te doare inima să o priveşti.”

Maria Dmitrievna murea cu greu, în chinuri groaznice: probabil că la ea se gândise scriitorul atunci când a descris agonia lui Ippolit din Idiotul. De altfel, toate personajele sale feminine, în majoritate bolnave de tuberculoză, seamănă mult cu Maria Dmitrievna.

În februarie era evident că ea nu mai apucă primăvara. Dostoievski lucra din greu, bolea şi el mai tot timpul, i se rupea inima în două între muribundă şi noua dragoste, care îl acapara tot mai mult.

În aprilie 1864 a început agonia îndelungată, sfâşietoare a Mariei Dmitrievna: „Simt că nu mai rezist – scria el pe 2 aprilie – Soția e pe moarte. Şi aşteptăm sfârşitul din clipă în clipă. Suferințele ei sunt insuportabile şi le simt şi eu,

pentru că... Să scrii nu e un lucru mecanic, şi totuşi dimineața scriu, scriu...".

Pe 14 aprilie, Maria Dmitrievna a avut o criză fatală, a podidit-o sângele care s-a scurs apoi pe piept. Şi-a dat obştescul sfârşit a doua zi spre seară. A murit liniştită, lucidă, binecuvântându-i pe toți.

Iată ce-i scria la un an de la moartea ei celui ce nu numai că a cunoscut-o foarte bine, dar a fost şi martorul primilor lor ani de iubire (lui Vranghel):

„Ființa care m-a iubit şi pe care eu am iubit-o fără măsură, soția mea, a murit de oftică la Moscova, unde am dus-o cu un an înainte. Am rămas şi eu acolo, stându-i la căpătâi în toată iarna lui '64... s-a stins perfect lucidă şi, luându-şi rămas bun, v-a pomenit şi pe dv. Să-i păstrați o amintire frumoasă! O, prietene drag, m-a iubit cu o dragoste nemărginită, am iubit-o şi eu fără măsură, dar nu am fost fericiți. Vă voi povesti totul atunci când ne vom întâlni, acum vă spun doar că, deşi noi am fost nefericiți (din cauza caracterului ei suspicios, straniu şi fantastic), nu am încetat o clipă să ne iubim şi cu cât eram mai nefericiți, cu atât ne legam mai mult unul de altul. Aşa a fost, oricât ar părea de ciudat. Ea a fost femeia cea mai mărinimoasă din câte am cunoscut în toată viața mea, văzând-o cât suferă, m-am chinuit şi eu un an întreg alături de ea şi am simțit că murim împreună, dar atunci când am acoperit-o cu pământ şi am pierdut-o, nu mi-am putut închipui cât de dureroasă şi de pustie îmi va fi viața fără ea. A trecut deja un an şi durerea e aceeaşi".

Dostoievski a iubit-o pentru simțămintele ce i le-a trezit, pentru tot ceea ce îl lega de ea, inclusiv, pentru suferințele ce i le-a pricinuit. Dar a iubit-o şi pentru suferințele ei, cu un amestec de milă, duioşie, plăcere şi, în acelaşi timp, cu dragoste de tată şi fiu, care îl lega de soția sa bolnavă şi isterică mai strâns decât fericirea unei căsnicii reuşite. Doar ea îi amintea de mama sa bolnavă. Iar ei se asemănau în multe privințe: amândoi erau cuprinşi repede de frenezie, nici unul nu încăpea în cadrul strâmt al tihnei şi obişnuinței şi amândoi depăşeau cu uşurință măsura. Numai că, ceea ce la Dostoievski era flacăra geniului, la Maria Dmitrievna erau vâlvătăile focului unei suferințe grele.

Îi vom găsi urmele Mariei Dmitrievna în multe din operele lui Dostoievski. Nataşa din Umiliți şi obidiți, soția lui Marmeladov din Crimă şi pedeapsă, parțial Nastasia Filippovna, din Idiotul, şi Katerina, din Frații Karamazov –, toate aceste chipuri de femei cu fața palidă, cu priviri însingurate şi mişcări bruşte au fost inspirate de cea care a fost prima mare dragoste a scriitorului.

Şi ceea ce scria Dostoievski vechiului său prieten din Semipalatinsk despre ea şi despre frământările şi chinurile sale era purul adevăr.

Dar a trecut sub tăcere că, îngrijind-o pe muribundă, el nu era chinuit numai de compătimire şi devotament. El mai era copleşit şi de simțământul de vinovăție, de ruşine şi de mustrări de conştiință pentru că, în timp ce sta la căpătâiul soției, gândurile îi erau împărțite – unele îi alergau la o altă

femeie de care se simțea atras cu forța pasiunii, geloziei şi dorinței.

Aventuri trecătoare

După ce în 1860 s-a mutat la Petersburg, Dostoievski a început să desfăşoare o activitate laborioasă pe tărâm literar. Cu Amintirile din casa morților şi Umiliți şi obidiți, publicate în revista proprie „Timpul" – în perioada ianuarie-iulie 1861, el a intrat iarăşi în atenția publicului şi a criticilor. În Amintiri, el a descris tot ceea ce a văzut şi a suferit în închisorile din Siberia. În Umiliți şi obidiți întâlnim aceeaşi compasiune pentru omul mărunt, aceeaşi obidă pentru viața chinuită a celor săraci şi oropsiți de soartă ca şi în romanul său de debut, care i-a adus celebritatea cu cincisprezece ani în urmă.

Triunghiul amoros din Umiliți şi obidiți aminteşte de căsnicia sa cu Maria Dmitrievna.

Succesul acestor două romane i-au adus gloria la care visa în pustietatea Siberiei, revenind în forță în primele rânduri ale scriitorilor ruşi şi reluându-şi locul pierdut din cauza îndelungatei tăceri impuse.

Dostoievski a rămas acelaşi tip reţinut şi mizantrop, preferând să stea acasă, dar nu putea totuşi respinge modul de viaţă impus de poziţia sa ca scriitor şi editor de revistă. Şi apoi a fost atâta vreme lipsit de societatea oamenilor de litere, încât acum, învingându-şi sălbăticia nativă şi înclinaţia spre singurătate, le căuta cu lăcomie compania.

Între anii 1860-1862 a muncit cu o pasiune neobosită. Aceasta era o descătuşare a gândurilor şi simţămintelor, dar şi o recompensare inconştientă pentru insuccesele din viaţa personală. Dar a trebuit să mai lucreze ca un ocnaş, – pentru a face rost de bani, întrucât plata pentru munca literară era singura lui sursă de venituri.

Dostoievski este astfel unul dintre primii scriitori profesionişti ruşi şi el se mândreşte cu acest titlu, deşi se văita necontenit de lipsa de bani şi de graba cu care scrie, nemairămânându-i timp să-şi cizeleze operele. Este mereu dator la editori, trebuie să-şi onoreze avansurile primite, iar noaptea, trebuie să-şi termine capitolele de roman pentru revistă cu invariabilul „Continuare în numărul viitor”. Îi invidiază pe scriitorii-aristocraţi, precum Turgheniev şi Tolstoi sau pe scriitorii-funcţionari, ca Goncearov: ei nu scriu pentru bani, socotind câte pagini din viitoarea operă le vor ajunge pentru plata chiriei sau a datoriei la croitor.

Activitatea literară şi primele ei rezultate i-au dat aripi lui Dostoievski. Oricum, îşi luase adio de la viaţa de familie. Indiferent dacă Maria Dmitrievna a recunoscut sau nu la Tver că nu l-a iubit niciodată şi că sufletul şi corpul ei au aparţinut întotdeauna lui Vergunov, cert este că ruptura

dintre soți exista deja de doi ani şi, oricât de grea ar fi fost viața, Dostoievski mai avea încă multă energie neconsumată şi dorință de viață, pentru a considera că încă nu s-a terminat cu existența sa sentimentală şi erotică.

Până a se muta la Petersburg, el n-a mai avut nimic „nou" pe plan sentimental rămânându-i fidel Mariei Dmitrievna. După ce a părăsit Tverul şi-a schimbat modul de viață, nu mai stătea în casă zile întregi, ci mergea la Moscova şi peste graniță de unul singur, întâlnea fete interesante la redacție, la fratele său şi în vizită. „Studierea caracterului femeilor pe care le întâlnea devenise acum ocupația lui preferată", după cum relatează un contemporan al său.

Dostoievski le acorda într-adevăr acum multă atenție femeilor, ceea ce-l surprinde pe fratele său Mihail, care îşi aminteşte că în tinerețe Fiodor Mihailovici se temea de ele şi chiar le ocolea. Iar acum, unele dintre ele, printre care şi Alexandra Schubert, o actriță frumoasă şi talentată, îl captivaseră cu totul.

Cu Schubert s-a împrietenit repede – „sunt atât de convins că nu sunt îndrăgostit de dv.", îi repeta el mereu, dar prietenia sa avea un caracter romantic şi emoțional. Actrița s-a stabilit la Moscova şi se întâlneau de fiecare dată când el trecea prin capitală. Se pare că uneori venea chiar special să o vadă.

Inima fiindu-i liberă, Dostoievski tânjea din nou după o „companie feminină"; Maria Dmitrievna nu-i mai acapara

inima şi spiritul, iar comportarea ei de dinainte şi istoria cu Vergunov îl eliberau de orice obligaţie morală.

Se simţea însă la fel de liber şi pe plan fizic. În această privinţă, anumite înclinaţii ale sale şi caracterul dublu al erotismului său coincideau cu spiritul vremii şi cu tendinţele unor cercuri de intelectuali.

La începutul anilor şaizeci, când prietenul şi biograful său, N. Strahov, a făcut cunoştinţă cu fraţii Dostoievski, acesta a fost neplăcut impresionat de spiritul libertin ce domnea la redacţia revistei lor: „Era condamnat cu severitate doar păcatul moral, pe când cel trupesc nu conta. Această emancipare ciudată acţiona ademenitor şi, în câteva cazuri, a avut urmări despre care este dureros să ne mai amintim”.

Dostoievski împărtăşeşte şi el aceste vederi. Mai mult chiar, ele corespundeau delimitării lui obişnuite privind latura fizică şi morală în dragoste. El considera – ca şi în tinereţe – normale întâlnirile cu femei care îi ofereau numai satisfacerea dorinţei fizice.

În această perioadă lui Dostoievski i se atribuie anumite intimităţi fizice cu o fetiţă de doisprezece ani, pe care i-ar fi adus-o guvernanta acesteia la baie. Această gogoriţă a fost lansată de acelaşi biograf N. Strahov, ce face referinţă la profesorul P.A. Viskovatâi, faţă de care s-ar fi lăudat însuşi scriitorul.

Acum se poate afirma cu certitudine că totul este o invenție stupidă. Iată ce scrie despre aceasta în Amintirile sale Anna Grigorievna, a doua soție a scriitorului: „În ceea ce mă privește, eu pot depune mărturie că, în ciuda prezentărilor excesiv de reale ale faptelor ticăloase comise de personajele operelor sale, soțul meu a fost toată viața străin de ceea ce se numește «perversiune».

Este evident că, datorită talentului, un mare scriitor nu trebuie neapărat să comită crimele săvârșite de personajele sale; dacă n-ar fi așa, ar trebui să admitem că Dostoievski însuși i-a făcut de petrecanie cuiva, pentru că altfel n-ar fi putut să descrie atât de realist uciderea celor două femei de către Raskolnikov”.

Și iată cum s-a exprimat Dostoievski însuși în legătură cu violarea unei minore: „Violul unui copil este cel mai oribil și îngrozitor păcat. Este groaznic să-i iei cuiva viața, dar și să distrugi credința în frumusețea iubirii este cea mai îngrozitoare crimă.” Și mai departe, scriitorul povestește o întâmplare din copilărie: „Eram copil și mă aflam la Moscova, la spitalul pentru săraci, unde lucra tatăl meu, mă jucam cu o fetiță (fiica vizitiului sau a bucătarului). Era o copilă firavă și grațioasă.

Când vedea vreo floare ce răzbătea printre pietre, ea exclama întotdeauna: «Uite ce floricică frumoasă». Dar un bețiv ticălos a violat-o și ea a pierdut mult sânge și a murit. Îmi amintesc că m-au trimis după tata, care se afla în altă aripă a spitalului. Tata a venit în fugă, dar era deja prea târziu.

Toată viața m-a urmărit această amintire ca cea mai groaznică crimă, ca cel mai mare păcat, pentru care nu este şi nici nu poate fi iertare. Cu această crimă groaznică eu l-am pedepsit pe Stavroghin în Demonii".

Apollinaria: Dragoste neîmpărtăşită

După ce Dostoievski s-a stabilit la Petersburg, s-au bucurat de mare succes lecturile sale publice la seratele studenţeşti şi, mai cu seamă, capitolele din Amintiri din casa morților – amintirile de la ocnă. În atmosfera de entuziasm, de aplauze furtunoase şi de ovații, Dostoievski a cunoscut o studentă. Într-o pauză, s-a apropiat de el o tânără zveltă, cu ochii mari, albaştri. Avea o față cu trăsături regulate şi o cunună de păr roşcat pe capul semeț.

Vocea ei joasă, uşor tărăgănată şi ținuta mândră a capului bine făcut trădau forță şi feminitate. Se numea Apollinaria Suslova, avea doar douăzeci şi doi de ani şi studia la Universitate. Apollinaria i-a trimis lui Dostoievski o scrisoare naivă şi poetică în care îi declara dragostea. În cuvinte înflăcărate, tânăra, orbită de forța geniului marelui scriitor, îşi destăinuia cu timiditate sentimentele. Temeritatea sufletului tânăr şi curat l-a copleşit pe Dostoievski.

Apollinaria prima i-a declarat dragoste lui Dostoievski; în toate timpurile şi în toate ţările fetele tinere îi divinizează pe artiştii şi scriitorii celebri şi le fac propuneri, verbal sau în scrisori.

El i-a răspuns la scrisoare şi s-au întâlnit – prima dată la redacţia revistei, apoi în casa fratelui Mihail şi în sfârşit singuri. Au ajuns repede la o contopire totală.

Apollinaria avea unele înclinaţii spre literatură şi, în septembrie 1861, revista „Timpul" i-a publicat povestioara Deocamdată. Această schiţă slabă şi lipsită de originalitate nu avea nici o calitate literară, dar redactorul-şef, Dostoievski, avea motive personale să-i favorizeze debutul şi să-şi asigure colaborarea tinerei studente. A doua poveste a Suslovei, intitulată Până la nuntă, a apărut în al treilea număr al revistei pe anul 1863 şi nu o depăşea calitativ pe prima. Ca femeie însă, Apollinaria produsese o impresie puternică asupra lui Dostoievski, cucerindu-l prin frumuseţea şi tinereţea ei. El era mai mare ca ea cu douăzeci de ani şi, apoi, s-a simţit întotdeauna atras de femeile mai tinere. Romanele sale abundă de personaje feminine foarte tinere, de care se îndrăgostesc, de regulă, oameni mult mai în vârstă.

Tânăra studentă era foarte frumoasă şi fiecare mişcare a sa exprima „sex-appeal", cum spun americanii, sau „la promesse du bonheur", cum ar zice francezii. În faza iniţială a relaţiilor lor, interesul lui Dostoievski a fost dictat exclusiv de atracţia fizică. Tinereţea ei i-a trezit dorinţa care creştea de la o întâlnire la alta până a devenit o pasiune oarbă.

Curând, latura erotică a relațiilor dintre ei a fost consolidată şi apoi extinsă prin emoții de altă natură.

Apollinaria nu era de origine nobilă şi avea fermitatea şi tăria omului de jos. Ea era o reprezentantă tipică a rusoaicei din popor, ceea ce îl atrăgea pe Dostoievski, cu visele sale naționaliste şi narodniciste, ce-l acaparaseră tot mai mult în aceşti ani. Până acum cunoscuse mai îndeaproape femei din mediul nobililor şi mic-burgheze. Prin tânăra studentă, el intrase în contact cu noua generație: în cuvintele şi faptele ei l-a atras şi apoi l-a înspăimântat psihologia tineretului care a crescut în anii cât el putrezea în Siberia. Întâlnirile cu surorile Apollinariei şi cu prietenii acestora i-au mijlocit contactul cu tinerii nihilişti, cu o ideologie potrivnică lui; el combătea şi respingea concepțiile iconoclaste şi ateiste, polemiza cu acestea în romanele şi articolele sale, dar nu se putea rupe de ei şi era ceva bolnăvicios în modul în care ei i-au acaparat imaginația. Şi aici s-a manifestat dedublarea sa emoțională – el îi iubea pe cei pe care ar fi trebuit să-i urască, se simțea mai aproape de revoluționarii pe care-i stigmatiza. Aceştia îl atrăgeau cu focul interior al cuvântărilor lor, cu idealismul inconştient ce răzbătea din cuvintele şi comportarea lor plină de cinism. În ei se simțeau ardoarea şi elanul unei naturi puternice. Şi el găsise aceasta în Apollinaria. Ea întruchipa acel maximalism puternic – prin concepții, sentimente şi exigențe față de ceilalți – pe care Dostoievski îl înțelegea ca nimeni altul şi îl reflecta în personajele sale, considerându-l ca o trăsătură tradițională a caracterului rus. Apollinaria era o ființă voluntară, independentă şi idealistă. Ea era capabilă să sacrifice totul de dragul alegerii făcute, fără să țină seama de conveniențe şi circumstanțe. Trebuia doar să fie convinsă că făcuse o alegere dreaptă. Avea o fire pasională,

aproape exaltată, şi visa uneori să atingă culmile perfecțiunii.

Era în aparență înceată, reținută, cu gesturi măsurate, aproape leneşe, uneori părea apatică, tânjind după ceva, dar în interior ardea în vâlvătăi. Era şi independentă, inteligentă, excesiv de mândră şi de orgolioasă. Mândria şi orgoliul au alimentat conflictul care i-a distrus până la urmă dragostea pentru Dostoievski.

Dostoievski a fost primul ei bărbat. Şi prima ei dragoste. Afirmându-se mai târziu în străinătate, ea va povesti celor care o cunoşteau mai puțin că n-a iubit până la vârsta de douăzeci şi trei de ani şi că prima ei dragoste a fost un bărbat de patruzeci de ani, neinteresând-o aspectul şi nici vârsta acestuia. Apollinaria, ca şi anturajul lui Dostoievski, nu vedea nimic rău în libertatea sexuală şi, fusese fecioară până ce l-a întâlnit pe Dostoievski, nu din considerente morale, ci pentru că nu găsise pe cineva demn de iubirea ei. Şi dacă ea s-a îndrăgostit de un bărbat şi i s-a dăruit lui, n-a făcut decât un lucru firesc – ea s-a dăruit fără să întrebe, fără să-şi facă iluzii. La începutul anului 1863, Dostoievski şi Apollinaria erau deja amanți. Nici Dostoievski nu-şi făcea iluzii în privința farmecelor lui de Don Juan. N-avea decât să se privească în oglindă ca să înțeleagă că nu cu fizicul său cucerise el inima frumoasei studente. Dar iată cum este descris Dostoievski de către o contemporană: „Era un om palid, de o paliditate pământie, bolnăvicioasă, trecut, foarte obosit, poate bolnav, cu o față posomorâtă şi chinuită, acoperită ca de o plasă de umbre neobişnuit de expresive din cauza mişcării continue, încordate, dar reținute, a muşchilor. Ca şi cum fiecare muşchi de pe fața lui cu obrajii

căzuți şi cu fruntea înaltă şi largă era însufleţit de sentimente şi gânduri. Şi aceste sentimente şi gânduri doreau să fie exteriorizate, dar le oprea voința de fier a acestui om liniştit şi posomorât, şubred, dar masiv, cu umeri largi. Era pur şi simplu ferecat: nici o mişcare, nici un gest, iar când vorbea i se mişcau numai nervos buzele sale subțiri, lipsite de sânge. Când l-am întâlnit pentru prima dată, mi-am amintit de soldații «degradați» pe care i-am văzut în copilărie – am făcut legătura fără să vreau cu închisoarea şi spitalul".

Atunci când se însufleța îşi muşca mustățile, îşi pipăia barba roşcată şi-i zvâcneau muşchii feței. Apollinaria nu căuta însă la el frumusețea sau farmecul fizic. Ea se simțea atrasă de unele particularități ale lui – Dostoievski avea ochii diferiți, stângul era căprui, iar dreptul avea pupila atât de mare, încât irisul nu se observa deloc. Ochii diferiți dădeau privirii sale un caracter enigmatic. Deşi avea mâinile nu prea mari, acestea erau în schimb foarte puternice – urmare a muncii fizice de la ocnă, apoi de la Semipalatinsk – şi când făcea dragoste cu Apollinaria, o îmbrățişa cu putere, provocându-i durere. Când se simțea bine, avea o putere fizică neobişnuită, dar, după crizele de epilepsie, devenea neputincios ca un copil.

Apollinaria văzuse în Dostoievski pe scriitorul a cărui faimă era în continuă creştere, ea intuise imensa amploare morală şi spirituală a operelor lui şi spiritul ei romantic, de „nihilistă", o împingea spre acel bărbat bolnav şi urât în vârstă de patruzeci de ani.

După cum am mai spus, Apollinaria era o femeie pasională şi dornică de dragoste. În ea se îmbinau temperamentul şi fragilitatea, curiozitatea sexuală cu dezgustul pentru actul fizic. În jocul dragostei, ea nu accepta supunerea femelei faţă de mascul. În pat nu putea să se abandoneze cu totul, să se dăruiască până la capăt şi, esenţialul, să recunoască şi să primească forţa bărbatului.

Ea s-a apropiat de Dostoievski urmând legea naturii, însă după o alegere făcută în mod raţional. Din nefericire, dezamăgirea ei a venit tocmai pe plan sexual.

Dostoievski a excitat-o, dar nu a satisfăcut-o din punct de vedere sexual. El a iniţiat-o în tainele dragostei fizice dintre bărbat şi femeie, dar, tocmai în orele de apropiere fizică, ea i-a descoperit părţile stranii, înspăimântătoare ale naturii lui, care o îndepărtau sau o umileau. Ei se potriveau sufleteşte, emoţional, dar nu şi sexual. Ca scriitor şi gânditor, Dostoievski era cu mult deasupra ei, ea îl admira şi îl urcase pe un piedestal. Dar acest chip de prieten şi mentor s-a alterat în urma experienţei intime cu el. Dostoievski ca amant era fie sentimental, slab, fie se purta cu ea ca şi cu un obiect, umilind-o cu excesele sale. Ea îi accepta particularităţile drept manifestări normale ale sezualităţii sale, dar ele îi provocau deseori o repulsie aproape instinctivă. În acelaşi timp, el delimita atât de mult latura fizică de celelalte, încât sexul devenea ceva secundar, iar plăcerea, ponderată. Relaţiile lor sexuale erau lipsite cu totul de romantism. Multe lucruri au mâhnit-o şi au jignit-o pe tânăra femeie îndrăgostită de primul ei bărbat: el îi stabilea întâlnirile în funcţie de condiţiile existenţei sale grele – scris, familie. Dostoievski îi spusese că nu mai

trăieşte cu Maria Dmitrievna, dar era tot timpul cu gândul la ea şi lua măsuri de precauţie exagerate, absurde chiar, pentru ca ea să nu afle. Aşa cum se întâmplă mai întotdeauna în situaţii de acest gen, Maria Dmitrievna, care îi făcea scene de gelozie fără nici un temei pentru toate celelalte femei, nu se gândea că el o înşela cu tânăra studentă. Şi nici nu va afla vreodată.

Dostoievski nu sacrifica nimic pentru Apollinaria, fiind preocupat mereu numai de soţie. Nu şi-a schimbat, cel puţin la exterior – programul zilnic, obiceiurile şi tabieturile – ceea ce a stârnit nemulţumirea Apollinariei. Ea era geloasă până la paroxism pe Maria Dmitrievna şi nu voia să accepte explicaţiile lui Dostoievski că nu poate divorţa de soţia bolnavă, aproape muribundă, nu se putea împăca cu inegalitatea lor în această situaţie: ea dădea totul dragostei lor, iar el – nimic. Ea nu simţea beţia, avântul în întâlnirile lor tainice, regulate, ferite cu străşnicie de ochii indiscreţi. Până şi în această regularitate, şi în caracterul lor tainic era ceva umilitor. „Relaţiile noastre au fost convenabile pentru tine – îi va scrie ea mai târziu –, tu te comportai ca un om serios, ocupat, care-şi înţelege obligaţiile în felul său şi nu uită nici să se mai desfăteze sau poate, dimpotrivă, consideră că este nevoie să se mai desfăteze din când în când, aşa cum un medic celebru a spus cândva că beţivul trebuie să se îmbete măcar o dată pe lună."

Caracterul metodic al îmbrăţişărilor, ritmicitatea, aproape moralitatea „păcatului", latura lui întunecoasă şi ruşinoasă pe care Apollinaria a cunoscut-o cu Dostoievski au surprins-o şi au deprimat-o.

În afară de aceasta, dragostea fizică nu a fost urmarea excesului de forță vitală, o eliberare a corpului sănătos, nu a venit sub chipul unui Eros înaripat şi surâzător, ci sub forma spasmelor, a voluptății amplificate de boală şi a imaginației sumbre, a grimaselor şi gemetelor unui Dionysos rănit, aproape dement. În locul simplității raționale, la modă pe atunci, al acelor idealuri spirituale, pe care ea, femeia emancipată a anilor ’60, deşi le purta în inimă, nu se cuvenea nici măcar să le pomenească, ea s-a lovit de stihia teribilă şi interzisă a sexului. Aceeaşi contradicție: deşi se vorbea de libertate şi de dreptul fiecăruia de a-şi organiza viața aşa cum crede el de cuviință, în ciuda disprețului pentru convenienţe şi a propagandei, a „realismului sexual”, fetele şi chiar băieții anilor ’60 erau mai curând puritani şi nu era deloc uşor să se renunțe la puritanismul lor interior, mai ales, dacă cel care te iniția în arta iubirii era o personalitate de talia lui Dostoievski. El a trezit femeia din Apollinaria şi a tulburat-o profund, dar a făcut-o astfel, încât ea să se supună senzualității şi să se înfricoşeze de ea, să vadă în forța sexului alte laturi cu care bărbatul vine să o lege. Este limpede că Dostoievski a supus-o la început fizic – aşa cum se întâmplă adeseori cu bărbații mai în vârstă care au de-a face cu o fată îndrăgostită, lipsită de experiență şi moral – ca fiind mai în vârstă, mai deştept, mai instruit.

Dostoievski a încercat să se poarte ca un stăpân cu Apollinaria, dar a întâmpinat o rezistență categorică pentru că, datorită firii ei voluntare şi puternice, ea era născută să fie stăpână şi sclavă. Aceasta va fi cauza tuturor ciocnirilor dintre ei, în special a acelui sentiment complex, care a pus stăpânire mai târziu pe Apollinaria – un amestec de ură şi dorință de răzbunare. Dostoievski i-ar fi spus la un moment

dat: „Dacă tu te măriți, a treia zi îți vei urî soțul şi-l vei părăsi”.

Pentru Dostoievski, bărbatul de patruzeci de ani, a fost tentant să cucerească o fată ca Apollinaria, mai puțin interesant să posede o sclavă supusă şi ca atare, împotrivirea ei nu făcea decât să-i mărească plăcerea. Doar că mândria Apollinariei avea întotdeauna de suferit din această cauză, pentru că-i va părea umilitoare poziția ei. Exista o contradicție între modul în care ea înțelegea şi dorea dragostea şi formele ei de manifestare, motiv de a se ruşina şi a se revolta uneori. Nu era nimic frumos şi cum trebuie în întâlnirile din camere mobilate, „o relație nelegitimă”, cu detalii exterioare care a doua zi îi provocau durere şi ruşine. Ea se simțea jignită şi pentru că el nu o accepta în „laboratul sufletului” său, neîmpărtăşindu-i planurile sale literare; o trata ca pe o amantă de rând, dispunea de libertatea ei, o chinuia şi voia să-i fie stăpân. Uneori o irita bâlbâiala sau tăcerea lui îndelungată. Unele ieşiri ale lui Dostoievski o surprindeau prin lipsa de sens şi caracterul lor imprevizibil. El îşi cunoştea bine defectele: „Sunt ridicol şi ticălos, şi de aceea sufăr necontenit pentru părerea nedreaptă despre mine. Eu nu sunt în stare să scot un cuvânt de mângâiere, chiar şi atunci când inima îmi înoată toată în dragoste” – a recunoscut el încă în tinerețe.

Ciorna unei scrisori din 1863 a Apollinariei confirmă natura nepotrivirilor dintre cei doi: „Tu te superi, mă rogi să nu scriu că mi-e ruşine de dragostea mea pentru tine. Nu numai că nu voi scrie, pot chiar să te asigur că n-am scris şi nu voi scrie niciodată, pentru că eu niciodată n-am roşit pentru dragostea mea: ea a fost frumoasă, măreață chiar.

Puteam să-ți scriu că mi-a fost ruşine pentru relațiile noastre. Dar asta nu este o noutate pentru tine, pentru că eu nu am ascuns şi am vrut de multe ori să rup relațiile cu tine, încă înainte de a pleca peste graniță". Este evident că ea nu avea de ce să se ruşineze de sentimentele sale pe care le considera frumoase, grandioase chiar, dar nu putea accepta ca el să o trateze doar ca pe o amantă.

Apollinaria avea aceeaşi fire ascunsă ca şi Dostoievski şi de aceea ei n-au reuşit niciodată să-şi clarifice sentimentele.

Dostoievski era tot mai îndrăgostit de Apollinaria, astfel că, în primăvara lui 1863, nu trecea nici o zi fără ca ei să nu se întâlnească. Ea făcea parte din ființa lui şi el o dorea nu numai fizic, ci şi sufleteşte, emoțional. Iar acasă nu-l aştepta nici o bucurie, ci doar cabinetul rece şi o soție bolnavă de tuberculoză. Apollinaria era bucuria, sensul şi visul zilelor şi nopților lui. El ducea acum o existență dublă în două lumi total opuse.

Dostoievski nu-şi ascundea dragostea pentru Apollinaria față de frații săi – le vorbea şi le scria despre ea, iar surorile Apollinariei frecventau casa lui Mihail. Acesta aproba legătura fratelui mai mic pentru că nu o putea suporta pe Maria Dmitrievna, considerând căsătoria lor un pas necugetat al lui Fiodor. El vedea în Apollinaria pe viitoarea sa cumnată.

În primăvara lui 1863, când boala Mariei Dmitrievna s-a agravat brusc şi a trebuit să fie dusă la Vladimir, Dostoievski şi Apollinaria au hotărât să plece într-o călătorie

peste graniță. Cel puțin în Europa puteau să trăiască liber, fără a se mai ascunde.

Dar, pe 25 mai, autoritățile au hotărât să suspende revista „Timpul”, editată de Dostoievski, din cauza tentelor politice ale unui articol slavofil pe teme curente, iar redactorul-şef a trebuit să alerge peste tot pentru a convinge de contrariu. Aşa că Apollinaria a plecat de una singură, urmând ca el să o ajungă din urmă. N-a reuşit însă să plece mai devreme de august. Plecarea ei aducea a fugă. Ea presimțea sau îşi dorea ca la capătul drumului – Parisul – să înceapă o viață nouă.

Dostoievski şi-a amânat plecarea de pe o zi pe alta pentru că treburile mergeau foarte prost. Rămăsese iarăşi fără bani, se înglodase în datorii, lua avansuri pentru opere încă nescrise şi semna contracte dezavantajoase. Despărțirea de Apollinaria n-a făcut decât să-i întețească dragostea. Visa să fie cu ea, să plece împreună în Italia, Apollinaria îl chema insistent în Franța, scriindu-i că-l iubeşte mai mult ca oricând. La începutul lui august a tăcut însă brusc şi timp de trei săptămâni Dostoievski n-a mai primit nimic de la ea. Aceasta l-a determinat să lase totul baltă şi să plece în Franța.

A plecat însă cu foarte puțini bani. Şi, ca şi altă dată, cedând celeilalte mari pasiuni, ruleta, a hotărât să facă o escală la Wiesbaden pentru a-şi încerca norocul la masa verde. Din confruntarea celor două mari pasiuni ale sale – dragostea şi jocurile de noroc – a învins ultima, chiar dacă numai pentru puțin timp.

La Wiesbaden, Dostoievski a jucat la ruletă între 21-24 august şi a reuşit nu numai să câştige o sumă foarte mare, dar şi să se oprească la timp, bineînțeles după ce a pierdut jumătate din câştig, şi să-şi continue drumul spre Paris. Avea asupra sa peste cinci mii de franci.

O parte din bani erau destinați soției, iar restul intenționa să-i cheltuiască împreună cu iubita. Ajunge la Paris, plin de speranțe, şi-i trimite un bilețel cu poşta rapidă, dar nu mai are răbdare să aştepte răspunsul şi se duce la pensiunea unde locuia ea.

Apollinaria stătea la geam şi l-a văzut pe Dostoievski, care se îndrepta cu paşi mari spre casa ei.

Peste câteva minute, camerista a anunțat-o că un oaspete o aşteaptă în salon. Apollinaria a coborât cu paşi înceți. Dar iată cum descrie ea întâlnirea:

– Bună ziua – i-am spus eu cu voce tremurândă.

El m-a întrebat ce e cu mine şi prin aceasta m-a făcut să fiu şi mai tulburată.

– Credeam că nu mai vii – i-am răspuns eu. – Ți-am scris doar în scrisoare.

– Ce scrisoare?

– Ca să nu mai vii.

– De ce?

– Pentru că e prea târziu.

El a lăsat capul în jos. – Polia – a reluat el după o scurtă pauză –, trebuie să ştiu totul. Să mergem undeva să-mi spui, altfel simt că voi muri.

I-am propus să mergem la el. Pe drum n-am scos o vorbă. El striga doar din când în când cu voce disperată vizitiului „Vite, vite!". Acesta întorcea capul şi-l privea întrebător. Eu mă străduiam să nu-l privesc pe Fiodor Mihailovici. Nu se uita nici el la mine, deşi tot drumul m-a ținut de mână, strângându-mi-o uneori spasmodic. „Linişteşte-te, doar sunt cu tine"– îi spuneam eu. Când am intrat în camera lui, el mi-a căzut la picioare şi mi-a spus, îmbrățişându-mi genunchii: „Te-am pierdut, ştiam asta". După ce s-a mai liniştit, a început să mă întrebe cine este, dacă e tânăr, frumos, spiritual. Mult timp, eu am tăcut.

– I te-ai dăruit deja?

– Nu mă întreba, te rog, nu e bine – am încercat eu să-l liniştesc.

– Nu mai ştiu nici eu ce e bine şi ce e rău, Polia. Ce e, rus, francez?

I-am spus că-l iubesc foarte mult pe acest om.

– Eşti fericită cu el?

– Nu.

– Cum aşa? Iubeşti şi eşti nefericită. E posibil aşa ceva?

– El nu mă iubeşte.

– Nu te iubeşte! – a urlat el, apucându-se disperat cu mâinile de cap. – Doar nu-l iubeşti ca o sclavă, spune-mi, trebuie să ştiu asta. Nu e adevărat că te vei duce cu el până la capătul pământului?

– Nu, mă voi duce la țară – am spus eu, simțind că mă podidesc lacrimile.

Şi ea i-a povestit totul aşa cum a fost.

După ce a sosit la Paris, Apollinaria l-a cunoscut pe Salvador, student la medicină. Acesta avea o față frumoasă, cu trăsături bărbăteşti. Cu ținuta nobilă şi cu manierele sale elegante, nu i-a fost greu s-o cucerească pe Apollinaria, care s-a îndrăgostit nebuneşte de el. Sentimentul brusc s-a datorat mai ales contrastului dintre Salvador şi Dostoievski. În locul unei relații apăsătoare şi ruşinoase cu un epileptic în vârstă, în locul idealizării iubitului şi al unui chip creat

de imaginația sa, foarte departe de realitate, ea a cunoscut veselia latină şi senzualitatea sănătoasă, nepătată. Aceasta era pentru ea intrarea într-o lume nouă. Ea a găsit în îmbrățişările lui Salvador simplitate şi agilitate, în comparație cu complicațiile şi dificultățile ce le avusese cu Dostoievski. Nu bănuia însă că simplitatea degenerează în superficialitate şi că sub aceasta se ascunde de fapt frivolitatea. Ea trăia cu toată ființa ei tânără această dragoste, care pentru el nu era altceva decât una dintre nenumăratele lui aventuri. Călăuzindu-se după principiile morale proprii privind libertatea şi independența persoanei, Apollinaria s-a lăsat cu bună- ştiință atrasă de patima iubirii şi i s-a dăruit fără rezerve lui Salvador. Obținând ceea ce dorise, spaniolul a început să dea înapoi, probabil că l-a speriat frenezia „rusoaicei extravagante", pentru că focul aprins de el din întâmplare în sufletul ei amenința să se transforme într-un incendiu devastator, ceea ce îl speria. Aici a apărut iarăşi o contradicție tactică între ceea ce aştepta Apollinaria şi ceea ce-i putea oferi frumosul student din Cartierul Latin. Pentru el, totul fusese o aventură, pentru ea – prima iubire adevărată. El a început să o evite sub diferite pretexte, iar ea, fără să înțeleagă ce se petrece, dar simțind că ceva nu e în regulă, se străduia să-l țină cu tandrețea şi cu mângâierile ei, de care mai târziu i-a fost ruşine. Ea, femeie mândră şi despotică, nu putea să se împace cu gândul că a fost folosită şi abandonată şi că trebuie să plătească cu jigniri şi cu regrete pasiunea sa nevinovată.

Şi nu voia să recunoască că nu era mare deosebire între primul şi al doilea bărbat din viața ei: ea a fugit de senzualitatea tristă a omului în vârstă şi a căzut în plasa

unei fiare tinere, care nu-i putea oferi altceva decât senzualitate.

În timp ce Dostoievski era în drum spre Paris, ea punea pe hârtie iubirea ei pentru Salvador. Pe 19 august, acesta i-a comunicat că s-a hotărât să plece în America.

„Deşi mă aşteptam la aşa ceva, comportarea lui m-a surprins totuşi – probabil că pe faţa mea se citeau teama şi suferinţa. El m-a sărutat. Eu îmi muşcam buzele, făcând eforturi supraomeneşti să nu urlu. Primisem de curând o scrisoare de la Mihail Fiodorovici. El soseşte peste câteva zile. Voiam să-l întâlnesc pentru a-i spune totul, dar acum am hotărât să-i scriu." În aceeaşi zi, ea a scris un bileţel şi l-a pus în sertarul biroului. I-l va trimite lui Dostoievski pentru ca acesta să-l găsească atunci când va ajunge la Paris.

Până l-a întâlnit pe Salvador, Apollinaria aştepta venirea lui Dostoievski cu un sentiment amestecat, de teamă şi speranţă. Uneori se temea că se vor repeta şi la Paris nopţile de la Petersburg, iar alteori, când se plictisea, i se făcea dor de el şi voia să-l ştie alături. Se pregătea pentru a călători prin Europa, bucurându-se că va vedea în curând Elveţia şi Italia. Cunoscându-l pe Salvador, a încetat să se mai gândească la Dostoievski. Egoistă ca toţi îndrăgostiţii, nu i-a mai scris acestuia pentru a-l preveni de schimbarea survenită în viaţa ei şi a-l împiedica să mai plece la drum. Ştia că trădarea sa va însemna lovitura de graţie pentru scriitor. Avea în ea o doză de bucurie răutăcioasă: voia să-i provoace durere primului ei amant, să se răzbune, să-i arate

că e mai puternică şi că nu mai are nevoie de el. Numai că, atunci când romanul ei cu spaniolul a început să se destrame, gândurile i s-au îndreptat din nou spre Dostoievski. Aproape că era dispusă să şteargă din memorie tot ce fusese întunecos şi dureros în Petersburg şi-şi amintea numai calităţile prietenului său – bunăvoinţa, delicateţea, înţelepciunea. Deşi nu era pe deplin conştientă de aceasta, ea îi simţea lipsa. Fiind la necaz, avea nevoie de ajutorul şi de sfaturile lui. Dar s-a speriat când a primit vestea că el este pe drum şi, pentru a evita o explicaţie neplăcută între patru ochi, a preferat să scrie dinainte o scrisoare din care Dostoievski urma să afle totul la momentul potrivit.

Peste trei zile, pe 21 august, Apollinaria s-a dus iarăşi la Salvador: „El mi s-a părut mai rece ca de obicei şi am vrut să-l fac să mă iubească. Ştiu că pot face asta, trebuie numai să acţionez cu sânge rece". Pe 24 august, nu l-a găsit acasă, l-a aşteptat mai bine de o oră cu ochii pe ceas, tresărind la fiecare zgomot. Primul gând a fost să-i scrie câteva rânduri: „Toţi oamenii care m-au iubit m-au făcut să sufăr, chiar şi părinţii mei. Prietenii mei sunt buni, dar slabi şi săraci cu duhul, bogaţi în vorbe şi săraci în fapte (nu ştim dacă îl avea în vedere şi pe Dostoievski). Nu am nici unul printre ei care să nu se teamă de adevăr şi să nu dea înapoi în faţa greutăţilor vieţii. Şi ei mă condamnă pe mine. Eu nu pot respecta oamenii care una spun şi alta fac şi consider aceasta o crimă. Mi-e teamă doar de conştiinţa mea.

Dacă s-ar întâmpla să greşesc faţă de ea, eu aş recunoaşte numai faţă de mine însămi. Nu sunt indulgentă cu mine, dar urăsc oamenii slabi şi timizi, fug de oamenii care se

mint singuri fără să o recunoască – pentru a nu depinde de ei”. A făcut bine că nu i-a lăsat scrisoarea lui Salvador: spaniolul fluşturatic n-ar fi înțeles ce scria rusoaica maximalistă.

Nici data următoare când a venit la Salvador, nu l-a găsit acasă. Ea presimte ceea ce e mai rău, ochii îi joacă în lacrimi, dar nu vrea să recunoască că el o evită. Nu el îi spusese, nu de mult, cu mândrie jignită, încât nu puteai să te îndoieşti că acest om ştie să mintă: „Eu să te mint?!”.

Revenind acasă, ea găseşte bilețelul de la Dostoievski. Acesta este deja la Paris şi o aşteaptă la hotel. Şi trimite cu acelaşi curier scrisoarea gata pregătită:

„Ai venit târziu... Mai visam până nu de mult să merg cu tine în Italia, începusem chiar să învăț italiana. Dar totul s-a schimbat în doar câteva zile (scrisese «într-o săptămână», apoi a tăiat). Tu spuneai că eu nu-mi dau chiar atât de uşor inima cuiva. Iată că am dat-o primului venit, fără luptă, fără încredere, aproape fără speranța că sunt iubită. Am avut dreptate să mă supăr pe tine când ai început să mă idolatrizezi. Să nu crezi că mă condamn singură. Voiam doar să-ți spun că tu nu m-ai cunoscut, aşa cum nici eu n-am ştiut de ce sunt în stare. Adio, iubitule. Voiam să te mai văd, dar la ce bun? Tare voiam să vorbesc cu tine despre Rusia”.

După ce a terminat scrisoarea, ea a notat în jurnalul său: „Ce om mărinimos! Ce spirit, ce inimă mare!”. Dar în scrisoare nu găsim nici o umbră de tandrețe, nici cea mai mică grijă pentru acela pe care l-a respins atât de categoric.

Dostoievski a ascultat-o fără să o întrerupă, stând în fotoliu şi strângându-şi spasmodic capul în mâini. După ce ea a terminat, el s-a ridicat şi a exclamat: „O, Polia, cât eşti de nefericită! Trebuia să se întâmple asta, să te îndrăgosteşti de altul – ştiam eu că aşa va fi... Şi pe mine m-ai iubit tot din greşeală, pentru că ai inima largă. Ai aşteptat pentru asta douăzeci şi trei de ani, eşti singura femeie care nu cere nimic în schimb, dar cât te costă asta!, bărbatul şi femeia nu sunt la fel, el ia, iar ea dă".

„Când i-am povestit ce fel de om era Salvador, Dostoievski a spus că-l încearcă un sentiment josnic: că se simte uşurat că acela e un om neserios, nu e un Lermontov. Am mai vorbit apoi despre multe altele. El mi-a mai spus că e fericit că m-a cunoscut. M-a rugat să rămânem prieteni şi să-i scriu când sunt fericită sau nefericită... apoi mi-a propus să mergem în Italia, rămânând ca frate şi soră. S-a indignat când i-am spus că el îşi va scrie romanul: «Drept cine mă iei? Tu crezi că asta nu va avea urmări asupra mea?» I-am promis că mai vin şi a doua zi. M-am simţit uşurată stând de vorbă cu el. El mă înţelegea."

Dostoievski a condus-o acasă. La întoarcere, a dat de scrisoarea ei. Şi, deşi îi cunoştea conţinutul, când a citit-o, a simţit ca un cuţit în inimă, l-au durut tonul rece şi cruzimea cu care a fost concediat.

Totul se prăbuşea în jurul lui. La început a fost copleşit de catastrofă, apoi l-a cuprins disperarea. Nu se putea concentra pentru a se mai gândi la altceva. Toată noaptea a avut coşmaruri, în care o vedea pe Apollinaria

îmbrăţişându-se cu un bărbat cu sprâncene negre sau îl auzea pe francezul ce-i spusese râzând la Wiesbaden: „Cine are noroc la ruletă nu are noroc în dragoste, monsieur”. Mai bine nu avea noroc la ruletă – asta se întâmplase atunci când îl înşela Apollinaria. Îl devorau gelozia, chinurile, jignirea, plângea în hohote şi se tăvălea în pat, muşcând perna. S-a mai liniştit spre dimineaţă.

Stătea întins pe canapeaua din camera neprimitoare a hotelului parizian, prin geamul deschis, pătrundeau zgomotul şi însufleţirea marii capitale şi el se simţea singur, bătrân şi inutil. L-a trădat dragostea pe care el mizase totul. Pierduse totul. Subterfugiile, speranţele, minciuna, remuşcările nu mai ajutau la nimic. Şi-a amintit cu amărăciune şi cu vinovăţie că Maria Dmitrievna trăgea să moară la Vladimir.

După plecarea Apollinariei, Dostoievski şi-a adus aminte că aceeaşi surpriză neplăcută l-a aşteptat şi cu şapte ani în urmă la Kuzneţk, când a venit la Maria Dmitrievna şi aceasta i-a mărturisit dragostea ei pentru Vergunov. Situaţiile descrise în romanele sale nu numai că s-au petrecut, dar s-au şi repetat în viaţa sa. Altă femeie pe care o iubea l-a înşelat, şi el a trebuit s-o consoleze, să-i dea sfaturi şi să audă cum se plânge de amantul mult mai tânăr ca el.

Apollinaria a venit şi a doua zi dimineaţa şi au stat mult de vorbă, Dostoievski a fost de astă dată mai dur şi a spus lucrurilor pe nume. „Nu voiam să-l ucid – i-a spus Apollinaria despre Salvador – dar aş fi vrut să-l fac să se

chinuiască.” „Gata – a întrerupt-o Dostoievski –, nu merită. Oricum, el n-ar înțelege nimic, asta e pur şi simplu o porcărie, care trebuie dată afară cu un purgativ. E o prostie să te distrugi din cauza lui”. Ea a schimbat discuția şi chiar a izbucnit în plâns, atunci când el i-a povestit despre boala fratelui său. Dostoievski a remarcat acest lucru, pentru că Apollinaria nu era prea sentimentală şi nu-i dădeau aşa de uşor lacrimile. Ea era într-o asemenea stare de nervi încât nu ar fi fost de mirare dacă ar fi făcut o criză de isterie.

Revenind la pensiune, Apollinaria a găsit un bilețel de la un coleg al lui Salvador care-i comunica că acesta s-a îmbolnăvit de tifos exantematic, că se află la nişte cunoscuți şi nu poate fi văzut. Dar peste două zile ea îl va întâlni bine-mersi, pe stradă. Aşa a ieşit la iveală întreaga minciună şi a înțeles, în sfârşit, că spaniolul voia doar să scape de ea. Apollinaria s-a închis în camera sa, țipând: „O să-l ucid!”, apoi a leşinat. Şi-a revenit, avea febră. S-a bucurat, crezând că s-a îmbolnăvit, dar şi-a dat repede seama că e perfect sănătoasă, că e mistuită doar de dorința de răzbunare. Sau de a se sinucide.

„Nu am dormit toată noaptea – notează Apollinaria în jurnal –, şi la şapte dimineața m-am dus la Dostoievski. Dormea, când am intrat. Mi-a deschis, apoi a urcat iarăşi în pat. Mă privea surprins şi speriat. Eu eram calmă. I-am spus să vină acum la mine. Voiam să-i povestesc totul şi să mă judece el. Nu voiam să rămân la hotel pentru că-l aşteptam pe Salvador. Când a venit Fiodor Mihailovici, eu tocmai terminasem micul dejun, mai ronțăiam încă o coajă de pâine. «Vezi că m-am liniştit»– i-am spus eu zâmbind. «Da,

mă bucur, de fapt cine să te mai înțeleagă pe tine!» – mi-a răspuns el.”

Apollinaria i-a povestit totul, fără a ascunde nimic.

„Fiodor Mihailovici m-a liniştit, spunându-mi să nu mai acord atenție acestui fapt şi că, desigur, eu m-am murdărit cu asta, dar totul a fost o întâmplare, pentru că Salvador era tânăr şi avea nevoie de o amantă, şi am apărut eu, el s-a folosit de mine, cum să nu se folosească, doar eram o femeie frumoasă şi puteam satisface orice gusturi. Fiodor Mihailovici avea dreptate, înțelegeam bine asta, dar cum mă simțeam eu!”

Din acel moment, Apollinaria îi va cere sfatul prietenului ei mai vârstnic pentru orice, fără să se gândească cât îl va face să sufere. L-a întrebat cum să se răzbune pe Salvador, i-a citit ciorna unei scrisori cu care voia să-l rănească, l-a întrebat dacă nu e cazul să-i trimită banii pe care i-a cheltuit Salvador cu ea ş.a.m.d.

În aceste zile, când ea plângea pe umărul lui Dostoievski după dragostea pierdută pentru un altul, iar el îi dădea sfaturi prieteneşti de cum să-şi înfrângă supărarea, ei au hotărât să meargă totuşi în călătoria la care visaseră împreună în Petersburg. Aceasta nu mai era desigur luna lor de miere, dar vor încerca să-şi înece împreună amărăciunea şi durerea.

Dostoievski spera că în timpul călătoriei o va face să se întoarcă la el. Doar legătura cu Salvador sfârşise trist pentru ea. Rivalul devenise o amintire impregnată cu minciună şi jignire. De ce nu s-ar produce şi în Apollinaria aceeaşi schimbare în atitudinea faţă de el, aşa cum se întâmplase cu Maria Dmitrievna la Kuznețk? I se părea pe deplin posibilă o asemenea întorsătură a lucrurilor, mai ales că legătura sexuală cu Apollinaria era mult mai puternică – el a fost primul bărbat din viaţa ei şi apoi au trăit fericiţi atâtea luni împreună. Promiţându-i că vor călători ca frate şi soră, el spera în adâncul inimii că vor reveni la relaţiile de mai înainte. Ea nu bănuia nimic şi, oricum, în starea de acum, nici nu s-ar fi pus problema unei apropieri de acest gen. Se simţea atât de înjosită, de păngărită, romanul ei cu Salvador luase forma unei intrigi atât de urâte şi de vulgare, încât se disprețuia şi era în stare de orice, numai să părăsească cât mai repede acest Paris blestemat. Avea faţă de Dostoievski un sentiment ambiguu: puţină recunoştinţă, foarte puţină milă şi puţină bucurie răutăcioasă, generată de un sentiment de superioritate. În Petersburg, el era stăpân pe situaţie, o domina, o chinuia şi chiar o iubea mai puţin decât îl iubea ea. Pe când acum – ea era conştientă de asta –, înşelându-l, nu numai că nu i-a pierdut dragostea, dar l-a legat şi mai mult de ea. În jocul dragostei infidele şi al chinurilor s-a inversat locul călăului şi al victimei – din învinsă, ea devenise învingătoare.

Dostoievski va simţi şi el această schimbare, dar va fi prea târziu să se mai împotrivească, ajunseseră prea departe şi tocmai aceste relaţii neclare dintre ei deveniseră o sursă de plăcere pentru el.

Dostoievski şi Apollinaria au părăsit Parisul şi pe 6 septembrie erau deja la Baden-Baden. Cum a ajuns în staţiune, Dostoievski s-a dus direct la Cazino şi în două zile a pierdut toţi banii. De astă dată, el avea nevoie de ruletă ca de o descărcare, de eliberarea de o altă pasiune ce-l sfâşia.

Pe 8 septembrie comunicase deja în Rusia că nu mai are nici un ban şi cerea să i se expedieze măcar o sută de ruble din cei trimişi de el pentru Maria Dmitrievna. Tremura de frică împreună cu Apollinaria că-i vor cere banii la hotel; nu mai aveau nimic, el îşi amanetase ceasul, ea – inelul. Au primit în sfârşit banii şi şi-au putut continua călătoria.

La Baden-Baden îl părăsise norocul nu numai la ruletă, ci şi în dragoste. Iată ce scria Apollinaria despre aceasta:

„Călătoria noastră a fost destul de amuzantă. Fiodor Mihailovici s-a certat la Ambasada Vaticanului când a luat viza, mi-a recitat versuri tot drumul, iar aici, de-abia am găsit câte o cameră pentru fiecare dintre noi. Pe drum, mi-a spus că încă mai speră în ceea ce mă priveşte, deşi înainte nu credea asta. N-am zis nimic, deşi ştiam că nu se va întâmpla aşa ceva. S-a bucurat că am părăsit atât de hotărâtă Parisul, se pare că nu prea spera. Dar acesta nu era un motiv să-şi facă iluzii. Dimpotrivă. Mai ales aseară mi-am dat seama de asta. Se făcuse deja ora zece şi noi mai beam încă ceai împreună. După ce-am terminat, fiind foarte obosită, eu m-am întins în pat şi l-am rugat pe Fiodor Mihailovici să vină mai aproape de mine. Mă simţeam bine aşa. I-am luat mâna şi i-am ţinut-o aşa. El a spus că se simte foarte bine. I-am cerut iertare că am fost nedreaptă şi

dură la Paris, că el a rămas cu impresia că m-am gândit numai la mine, dar eu mă gândeam şi la el, însă nu voiam să vorbesc despre asta, ca să nu-l jignesc. Deodată, el s-a ridicat, a vrut să plece, nu a găsit însă papucii lângă pat şi s-a aşezat la loc.

– Unde voiai să te duci? – l-am întrebat eu.

– Să închid fereastra.

– Închide-o dacă vrei.

– Nu, nu trebuie. Dac-ai şti ce a fost acum cu mine! – avea o voce ciudată.

– Ce s-a întâmplat? – m-am uitat la el, era foarte tulburat.

– Am vrut să-ți sărut picioarele.

– A, nu trebuie! – mi-am strâns speriată picioarele.

– Aşa de mult voiam asta, încât am hotărât să le sărut.

M-a întrebat apoi dacă nu vreau să mă culc, i-am spus că vreau să mai stau aşa cu el. M-am gândit apoi să mă dezbrac şi să mă urc în pat şi de aceea l-am întrebat dacă mai vine camerista să ia ceştile de ceai. El a spus că nu mai

vine. Apoi a început să mă privească insistent, eu m-am simțit stânjenită şi i-am spus asta.

– Şi eu sunt stânjenit – mi-a spus el cu acelaşi zâmbet ciudat.

Mi-am ascuns fața în pernă.

L-am mai întrebat iarăşi dacă mai vine camerista şi el a dat din cap.

– Atunci du-te la tine, vreau să dorm – i-am propus eu.

– Îndată – a spus Fiodor Mihailovici încet, dar a mai rămas un timp, m-a sărutat apoi apăsat, după care a aprins o lumânare ca s-o ia cu el. Lumânarea mea arsese de tot.

– Te las fără lumină – a observat el.

– Nu, ia-o, mai este o lumânare.

– Dar asta e a mea.

– Mai am eu una.

– Găseşti un răspuns la orice – a spus zâmbind şi a ieşit.

Lăsase uşa întredeschisă şi s-a întors peste câteva clipe să-mi închidă fereastra. S-a apropiat de mine şi mi-a sugerat să mă dezbrac.

– Acum – am spus eu, dându-i de înțeles că am aşteptat să plece el mai întâi.

A mai intrat o dată pentru nu ştiu ce, după care a ieşit închizând uşa.

Astăzi şi-a amintit de cele întâmplate aseară şi s-a scuzat că era beat. Apoi a spus că-i pare rău că mă chinuie aşa. I-am spus că nu e nimic, doar eu nu i-am dat nimic de înțeles în această privință, aşa că e treaba lui dacă să spere sau nu. El şi-a adus aminte că aveam un zâmbet foarte viclean aseară şi că el s-a purtat, probabil, prosteşte, că recunoaşte singur asta, numai că totul a fost ceva inconştient."

Justificarea nu putea păcăli pe nimeni, cu atât mai mult pe Apollinaria, care a înțeles, desigur, ce aşteptase Dostoievski de la ea. El simțea că îşi iese din minți, fiind tot timpul singur cu o femeie tânără care, pe deasupra, îi mai fusese şi amantă, ceea ce o făcea de două ori mai atrăgătoare. Ca la mulți bărbați, şi la Dostoievski, gândul că femeia iubită s-a dăruit altuia, nu numai că nu i-a repugnat, dar a făcut-o şi mai atrăgătoare, mai dorită, ca şi cum căderea ei i-ar fi dat un farmec erotic aparte, tonic, ruşinos. Niciodată nu s-a simțit Dostoievski atât de legat de Apollinaria, niciodată mai înainte n-o dorise atât de intens ca în timpul acestei călătorii, când, în toate privințele, ei erau tineri căsătoriți, mai puțin în cea mai importantă – în pat.

Din cauza refuzului ei, el ardea la focul mocnit al dorinței nesatisfăcute. Dar se şi ruşina de ea, considerând-o ca o slăbiciune morală, şi îşi reproşa că nu este la înălțimea prietenei sale şi nu-i îndreptățeşte tandrețea de soră. Comportarea Apollinariei îl tulbura şi îl jena, deoarece ea nu făcea nimic pentru a-l ajuta să-şi înfrângă instinctele şi dorințele. Dimpotrivă, îl incita şi îşi încerca puterea asupra lui refuzându-i apropierea fizică cu o plăcere diabolică, ceea ce pentru ea era un lucru foarte simplu. Ea observa încercările lui de a o poseda, îl privea cu zâmbetul amplificat de răceala disprețului. Îi plăcea să se joace cu el, să-l aducă la limita paroxismului, apoi să-l respingă, se purta cu el precum dresoarea cu o fiară periculoasă. Aceasta îi provoca o satisfacție deosebită. Totdeauna, ea a avut o atitudine duplicitară față de el şi acum şi-a dat arama pe față, manifestându-se în toate variantele cruzimii şi despotismului.

Uneori, atmosfera devenea mai destinsă, Fiodor Mihailovici se plimba prin cameră şi fredona romanțe, de cele mai multe ori repetându-le pe cele auzite la cafeneaua de jos. Seara, dacă rămâneau acasă şi mai şi erau în toane bune, el aducea fructe – se dădea în vânt după pere, stafide, nuci, curmale – vorbind vrute şi nevrute. Lui îi plăcea să-şi amintească diferite întâmplări hazlii din copilărie, de exemplu cum tatăl său intra noaptea târziu în dormitorul surorilor sale, Vera şi Alexandra, dorind să afle dacă ele n-au ascuns vreun amorez pe sub pat. Şi, zâmbind, se prefăcea că se uită şi el pe sub patul Apollinariei. Ea zâmbea, deşi ştia că el este foarte gelos şi că o urmăreşte atunci când ea se duce singură la muzeu sau la magazin.

Uneori, e adevărat, destul de rar, ea înceta să-l mai chinuie „Sunt iarăşi tandră cu Fiodor Mihailovici – scria Apollinaria, la zece zile după nenorocirea de la Baden-Baden, aflându-se la Torino –, l-am iertat, apoi dându-mi seama că nu aveam dreptate, am vrut să-mi îndrept greşeala şi am început să fiu mai dulce cu el. El a reacționat cu atâta bucurie, încât m-a impresionat şi eu am devenit şi mai tandră. Stam lângă el şi-l priveam gingaş şi el a observat asta: «Iată privirea cunoscută. N-am mai văzut-o demult.» I-am căzut la piept şi am izbucnit în plâns...”

Accesele de tandrețe nu durau mult şi Dostoievski se convingea iarăşi de cât de puțină îndurare este capabilă tânăra femeie cu ochi de pisică.

La Roma a avut loc iarăşi o scenă pe care Apollinaria a considerat necesar să o noteze în jurnal:

„Ieri, Fiodor Mihailovici a devenit iarăşi insistent. Spunea că eu tratez unele lucruri cu prea multă seriozitate şi exigență. I-am răspuns că pentru asta există un motiv pe care înainte ezitam să i-l spun. El a mai spus că eu sunt adepta spiritului utilitarist. Eu l-am contrazis, dar am recunoscut apoi că are dreptate numai în parte. A afirmat că are dovezi în acest sens. Voia probabil să afle cauza încăpățânării mele. A încercat să ghicească.

– Ştii bine că nu e asta – răspundeam eu la toate propunerile lui.

El credea că aici e vorba de un capriciu al meu, de dorința de a-l chinui.

– Doar ştii şi tu că nu e bine să chinuieşti atâta un bărbat, pentru că, după aceea, el renunță – mi-a explicat el.

N-am putut să nu zâmbesc şi l-am întrebat de ce vorbeşte aşa.

– Toate astea au un motiv – a început el pe un ton categoric (mai târziu, am aflat că era convins de ceea ce vorbea) –, un motiv care îmi inspiră scârbă –, Salvador.

M-a surprins că el îmi aminteşte de-abia acum despre asta.

– Tu încă mai speri.

Am tăcut.

– Nu am nimic contra lui, pentru că e un om prea uşuratic.

– Nu sper deloc, nu mai am la ce spera – am spus eu într-un târziu.

– Nu contează. Rațional poți respinge orice speranță. Dar asta nu te împiedică să speri.

El se aştepta să-l contrazic, dar eu am tăcut, pentru că simțeam că are dreptate... M-a durut, dar am simțit un fior când a amintit de Salvador. Totuşi, cât de absurd a fost totul, cât de contradictorie a fost purtarea lui față de mine! Fiodor Mihailovici a dat-o iar pe glumă şi, la plecare, a spus că e umilitor pentru el să mă lase aşa (eu eram dezbrăcată în pat) la ora unu noaptea".

Nu se ştie dacă toate scenele în care Apollinaria sta dezbrăcată în pat s-au terminat aşa. Dar, chiar dacă uneori i-a făcut pe voie, asta nu înseamnă că l-a făcut şi fericit, pentru că a doua zi ea se purta cu el şi mai rece ca de obicei.

El trebuia să plătească un preț prea mare pentru fiecare îmbrățişare şi clipa scurtă de pasiune nu făcea decât să confirme ceea ce el nu voia să recunoască: ea nu-l mai dorea, el nu mai avea nici o putere asupra ei şi cu cât el se înfierbânta mai mult, cu atât mai crud îl chinuia Apollinaria cu frigiditatea şi ura sa.

Dar şi el o ura uneori, îndeosebi după discuțiile despre Salvador, sau despre Petersburg, despre ceea ce nu va mai fi niciodată.

Din Torino, ei au plecat prin Genoa şi Livorno cu vaporul până la Neapole, iar de acolo, la Roma. Au traversat astfel Italia, au hoinărit prin țara îndrăgostiților şi a poeților, dar, în cazul lor, admirarea naturii şi a operelor de artă n-a fost un mediu potrivit pentru dragoste şi pasiune.

Dimpotrivă, uneori incomoda chiar faptul că această minunăție de culori, această bogăție de opere de artă emanau un îndemn atât de senzual la fericire şi bucurie. Pe ei nu-i fascina patria laurilor şi a lămâilor, ba chiar simțeau mai mult nepotrivirea fizică şi sufletească dintre ei. Apollinaria visa în taină cum o va căuta Salvador şi cum îl va pedepsi ea, iar Dostoievski îşi amintea de Maria Dmitrievna după fiecare clipă de intimitate.

În momentele grele, Dostoievski îşi dădea seama că pelerinajul său cu Apollinaria seamănă mai degrabă cu drumul crucii, decât cu o călătorie de dragoste.

Pe 6 octombrie ei s-au întors cu vaporaşul de la Neapole la Genova şi au călătorit împreună cu Herzen. Dostoievski i-a prezentat-o pe Apollinaria ca pe o rudă a sa.

„În ziua plecării din Neapole, ne-am certat pe tema emancipării femeii, dar ne-am împăcat pe vapor, influențați de întâlnirea cu Herzen. Nu ne-am mai certat după aceea, m-am purtat cu el aproape ca înainte şi mi-era milă să-l părăsesc."

Între amanți s-a restabilit intimitatea fizică, care-l preocupa atât de mult pe Dostoievski şi o nemulțumea pe Apollinaria.

Peste douăzeci şi ceva de ani, atunci când Reazanov o va întreba de ce s-a despărțit de Dostoievski, Apollinaria a răspuns:

– Pentru că el nu voia să divorțeze de soția sa tuberculoasă, care era pe moarte.

– Dar era pe moarte.

– Da. Şi peste jumătate de an, ea a şi murit. Dar atunci eu nu-l mai iubeam.

– De ce nu-l mai iubeați?

– Pentru că nu voia să divorțeze. Eu m-am dăruit lui din dragoste, fără să ezit, fără să-mi fac calcule, şi trebuia să facă şi el la fel. Dar el n-a procedat aşa şi eu l-am părăsit.

S-au despărțit la sfârşitul lui octombrie, când Dostoievski trebuia să se întoarcă în Rusia. De la Torino s-au dus la Berlin, de acolo, Apollinaria a plecat spre Paris. Dostoievski era la Hamburg, unde şi-a încercat iarăşi norocul la ruletă, pierzând şi ultimii bani. Pe 26 octombrie, Apollinaria a primit o scrisoare disperată, prin care el îi cerea ajutorul.

Numai că atunci era şi ea la strâmtoare cu banii şi a trebuit să-şi amaneteze ceasul şi lănțişorul de aur pentru a-l scoate din încurcătură pe jucătorul ghinionist. Dacă ea nu-i trimitea banii, Dostoievski n-ar fi ajuns la timp la Vladimir, unde-l aştepta umbra Mariei Dmitrievna.

Dostoievski a revenit în țară mult mai îndrăgostit de Apollinaria ca la plecare. Valoarea femeii iubite creşte în

funcție de sentimentele şi de gândurile investite de noi în ea. Sunt indivizi care calculează şi banii pe care i-au investit, iar economiştii raportează dragostea la capitalul investit.

Astfel că Apollinaria îi devenise şi mai dragă lui Dostoievski, care era acum mai legat de ea prin evenimentele ultimelor luni trăite împreună. Esențial pentru el era însă îmbinarea dorinței fizice cu imaginația, fără de care el nu putea trăi adevărata pasiune. Apollinaria i se infiltrase în suflet, tot atât de puternic pe cât îl excita sexual.

În relația cu Apollinaria, la Dostoievski a apărut mai întâi plăcerea, dar, până să-şi dea seama de aceasta, au început chinurile. În drama iubirii neîmpărtăşite şi a dorinței nesatisfăcute, el a trecut prin toate încercările – încordarea generată de apropierea permanentă, amintirea intimității fizice, gelozia pentru altul, căreia Apollinaria îi aparținuse nu de mult, orgoliul de bărbat jignit, speranțele, promisiunea fericirii la prima licărire a tandreței şi apoi disperarea cauzată de răceală şi indiferență. Erau momente când, într-un acces de umilință, el era gata să accepte şi să suporte orice, numai să-i poată săruta picioarele sau poala rochiei. Dar, după această sclavie dulce şi dureroasă, se trezea în el mândria şi se disprețuia pentru propria-i slăbiciune. Rațiunea şi experiența îl avertizau că nu mai poate reînvia trecutul, nu mai pot exista relațiile dintre ei, de la Petersburg, din 1863, că o pierde pe Apollinaria, dacă nu cumva a şi pierdut-o. Totuşi nu credea, nu se împăca cu gândul că ea l-a părăsit. Amintindu-şi de trădarea Apollinariei de la Paris şi de purtarea ei în Italia, Dostoievski îşi strângea pumnii de ură şi neputință, se sufoca de această dragoste şi se ruga lui Dumnezeu să-i dea putere să

scape de Apollinaria, ca peste o oră să-l paralizeze gândul că ar putea-o pierde pentru totdeauna. Aşa se zbuciuma nefericitul îndrăgostit, zbătându-se între dorință şi ură.

Apollinaria îl atrăsese pe Dostoievski cu ani în urmă. Ea se deosebea de suferinda plăpândă, de femeia isterică şi lipsită de apărare, cu obrajii supți şi îmbujorați de boală. Feminitatea Apollinariei nu se datora slăbiciunii, care îi amintea lui Dostoievski de copilăria şi de mama sa. Apollinaria avea ceva nou şi neobişnuit. Ea era tipul de stăpână, născută să domine, un gen de femeie necunoscut pentru el. Dostoievski era atras de capacitatea ei de a ieşi mereu în față, de dorința de a se afirma, ceea ce era mai complicat, dar şi mai important decât egoismul simplu, pentru că ea se simțea îndreptățită să facă tot ceea ce-i trăsnea prin minte, respingând astfel interdicțiile şi convenienţele morale. Şi nu numai că le respingea teoretic, dar le şi disprețuia. Ea era nonconformistă; dorea libertatea, pe care o înțelegea în felul ei, refuzând orice obligație față de alții şi considerând că ea nu depinde de nimeni.

În personalitatea Apollinariei se manifestau trăsăturile de caracter considerate de Dostoievski ca esențiale pentru determinarea complexității umane, ea fiind capabilă de răzvrătire şi cutezanță. Temperamentul ei se manifesta deopotrivă în dragoste şi în ură. Se înfierbânta repede, îşi făcea tot felul de planuri şi vise pentru a cădea la fel de repede pradă celei mai amare deziluzii. Şi cum nu ştia să fie îngăduitoare şi să ierte, deziluzia se transforma în ironie şi neîndurare, în mânie şi cruzime. Suferea şi ea uneori din această cauză: pretențiile ei exagerate de la viață şi de la semenii săi erau sortite, de regulă, eşecului, ceea ce da o

notă tragică existenței sale. Dostoievski a simțit aceasta la Paris, ceea ce l-a determinat s-o iubească şi mai mult. Ea era acoperită de nimbul nefericirii, al catastrofei chiar, datorită căutării continue a absolutului, a excesului, ca şi a incapacității ei de a se încadra într-un tipar. Toate acestea le avea în sânge. În această tânără, Dostoievski se vedea uneori ca într-o oglindă – fremăta în ea tocmai ceea ce voia el să redea în romanele scrise până atunci; în ea exista mai mult spirit dostoievskian decât în multe dintre personajele sale. Dar ea nu ştia, nu se gândea la asta. Şi apoi nici nu-l iubea.

Din păcate, el nu ştia ce este cu adevărat în inima şi în sufletul ei. Voia ea oare să-l părăsească cu adevărat? Acesta era finalul sau doar interludiul, după care îi va aparține iarăşi cu totul lui? Dostoievski, psihologul şi clarvăzătorul, care cunoştea toate tainele sufletului şi ale inimii, stătea pur şi simplu neputincios în fața acestei enigme în vârstă de douăzeci şi trei de ani.

Iarna lui 1863 şi primăvara lui 1864 au fost nefaste pentru Dostoievski. El nu se mai mişca de lângă soția muribundă, încercând să-i aline suferințele ultimelor ei zile de viață, îngrijind-o şi poate chiar dorindu-i moartea ca o eliberare şi purtând chipul celeilalte în inimă şi în dorințele trupului. Maria Dmitrievna tuşea şi vărsa sânge în dormitor, iar în cealaltă cameră el aştepta scrisoarea cu timbru franțuzesc de la Apollinaria.

Nimeni, nici măcar fratele său, căruia Dostoievski nu-i ascundea nimic, nu ştia ce dramă trăia el în acele zile.

Scrâşnind din dinţi, respectând programul rigid de muncă şi obligaţiile de familie, el nu trăda prin nimic viforul arzător al pasiunii şi îndoielilor sale, al căinţei şi regretelor ce-i sfâşiau inima.

Devenea din ce în ce mai morocănos şi închis în sine: era singur şi nefericit, martor neputincios al agoniei femeii pe care o adorase cândva, respira aerul otrăvit al morţii şi al demenţei. Maria Dmitrievna sta ceasuri întregi în fotoliu, cufundată în gânduri. Sărea brusc, alerga în camera de zi, se oprea în faţa portretului soţului şi-l ameninţa cu pumnul, urlând: „Ocnaşule, ocnaş ticălos!”. Erau momente când ura ei lua forme paroxistice, pentru a dispărea repede, fără urmă. O chinuiau adesea halucinaţiile, coşmarurile, iar în ultimele săptămâni de viaţă îşi pierduse cu totul minţile, având rareori momente de luciditate.

După ce s-au despărţit la Berlin, Apollinaria a revenit la Paris. Inima i se împietrise, nu avea nici un rost în viaţă şi a început să caute impresii şi oameni noi. Pentru a se distra se foloseşte de toţi bărbaţii care-i ies în cale. „După multe frământări, am ajuns la concluzia că trebuie să fac ceea ce consider eu că este necesar.” Flirtează cu un englez în vârstă, cu un medic olandez care cunoştea limba rusă, cu gruzinul Nicoladze, iar cu francezul Roberscour, chiar sub ochii soţiei sale, şi toată această colecţie internaţională îi dă o singură satisfacţie: conştiinţa puterii asupra admiratorilor săi. Ea este subjugată de forţa sa, pe care nu avea unde să o folosească, de victoriile sale amoroase inutile.

Fiecare nouă întâlnire îi amplifica insatisfacția, se irosea într-un joc steril cu zeci de bărbați, nesimțindu-se atrasă cu adevărat de nici unul. Rămăsese singură, izolată în lumea ei.

Dostoievski sperase ca anul 1864 să fie un an bun pentru el şi, de fapt, a fost poate cel mai greu şi plin de nenorociri. În aprilie a murit Maria Dmitrievna, iar în iulie, Mihail, fratele cel mai iubit şi asociatul său la editură. În septembrie moare criticul şi poetul Apollon Grigoriev, prieten apropiat cu Dostoievski. Rămas singur, îi scrie lui Vranghel: „După ce am înmormântat-o pe Maria Dmitrievna, am alergat la fratele meu la Petersburg; numai el îmi mai rămăsese, dar s-a dus şi el peste trei luni. Am rămas singur. E groaznic. Viața mea s-a frânt dintr-o dată în două. În prima jumătate pe care am parcurs-o, au fost ființele pentru care trăiam, iar în cealaltă, necunoscută, totul e nou, străin şi nu e nici o inimă care i-ar putea înlocui pe cei pe care i-am pierdut. Totul în jurul meu este rece şi pustiu". Apollinaria ar fi putut deveni acea inimă care să unească cele două jumătăți ale vieții, dar Dostoievski nici n-o mai aminteşte. Se vede că ea n-a fost generoasă cu el în mângâieri, nici măcar în scrisori.

Dostoievski a încercat să-i scrie pentru a o convinge să se întoarcă în Rusia, dar tânăra amazoană nu şi-a manifestat dorința de a-i deveni infirmieră. Dimpotrivă, era supărată pe el. Ea încetase să mai creadă în „nobleţea" lui Dostoievski. Cunoscându-i temperamentul şi faptul că se aprindea foarte repede, ea nu putea concepe că el nu se culcă cu alte femei, mai ales că a rămas singur după moartea soției.

Slăbiciunea lui şi regretul pentru faptele pe care le-a făcut în crizele pasionale au determinat-o pe Apollinaria să-l dispreţuiască. Era indignată pentru că el nu era hotărât şi nu renunța la prejudecăți.

„Îmi mai vorbesc unii despre Fiodor Mihailovici, scria ea în 1864 – dar eu îl urăsc. M-a făcut să sufăr atât de mult, când se putea şi fără suferință."

Dostoievski a făcut-o să se îndoiască că ea, în care domina instinctul puterii, ar putea să se bucure pe deplin de viață. Şi apoi, ea nu mai era în stare să renunțe la experimentele sale, nu mai putea renaşte, şi călătorea prin Franța, Elveția, Germania. Schimba oraşe şi amanți şi nicăieri, nimeni şi nimic nu-i dădea acea fericire totală, fără compromisuri, la care a visat dintotdeauna.

Dostoievski era epuizat de jocul dublu al grijilor şi singurătății şi căuta soluțiile cele mai extravagante pentru a se salva. În iarna lui 1864 spre 1865 a intervenit o răceală în relațiile cu Apollinaria. Ea îi era dragă, dar era departe şi nici nu-l mai iubea. Nu mai putea conta pe ea. La început, a încercat să o uite, încurcându-se cu cine-i ieşea în cale. Are astfel legături întâmplătoare cu tot felul de femei.

Implicarea Nadejdei, sora Apollinariei, în afacerile sentimentale ale lui Dostoievski, a dus la împăcarea celor doi, el visând acum să plece iarăşi la ea.

Călătoria în străinătate devenise în imaginația lui un colac de salvare ce trebuia să-l scape de toate necazurile. Visa la ruletă şi la Apollinaria, jocul trebuia să-i aducă bani, iar femeia iubită, dragoste şi mângâiere. Două pasiuni coexistau într-o comuniune complexă şi distrugătoare. Spre sfârşitul verii lui 1865, a luat bani cu împrumut şi a plecat peste graniță. Pe la jumătatea lui august era deja la Wiesbaden, unde de la Paris, prin Zürich, trebuia să sosească Apollinaria. Când s-au întâlnit, Dostoievski şi-a dat seama că Apollinaria s-a schimbat foarte mult. Era într-adevăr femeia iubită, prietena lui, el fremăta la vederea ei, dar când îi auzea vocea profundă sau îi simțea umerii puternici sub degetele sale lacome, vocea aceasta suna uscat, arogant, iar corpul ei, mai împlinit şi cu atât mai atrăgător, devenise insensibil pentru el, refractar chiar. Ea devenise mai rece şi mai străină. Îl ironiza considerând că accesele lui pasionale erau manifestări ale unei senzualități excesive şi răspundea cu dispreț la sărutările lui fierbinți. Au fost şi momente de intimitate fizică, dar ea i se dăruia numai din milă şi nu ascundea acest lucru. Uneori, Dostoievski avea impresia că îmbrățişările sale o murdăreau şi o umileau. O simțea departe cu trupul şi cu sufletul. Ea fusese fără el doi ani de zile, despre care el nu ştia nimic, deşi bănuia câte ceva. Apollinaria nu-i recunoştea nici un drept, nici măcar dreptul de a fi gelos. Nu l-a întrebat nici ea ce făcuse el la Petersburg, pentru că pusese deja diagnosticul – dragostea lor murise de mult şi nu existau medicamente care s-o resusciteze. Nu-i mai lega decât trecutul.

El făcea încercări disperate de a-şi recâştiga dragostea şi insista în continuare să se mărite cu el, pentru că nimeni nu-i va oferi mai multă dragoste şi căldură. Ea îi răspundea

ca de obicei, tăios, chiar brutal. După primele zile de echilibru relativ au reînceput neînțelegerile. Ea se întâlnise cu sora sa în Elveția, unde au discutat mult despre Dostoievski şi-i promisese să fie mai răbdătoare şi înțelegătoare cu el. Însă, atunci când şi-a încercat puterea asupra lui, s-a convins că aceasta îi face plăcere, că loviturile de bici făceau să-i provoace durere şi să se răzbune pe el pentru toate jignirile şi insuccesele vieții ei ratate. Ea îl contrazicea, îşi bătea joc de el sau îl trata ca pe un oarecare. Şi Dostoievski se consola, jucând la ruletă, ceea ce o întărâta şi mai mult. După declarații de dragoste veşnică şi îmbrățişări fierbinți, indiferente sau chiar neplăcute pentru ea, el o părăsea, alergând cu disperare la sălile de jocuri. Ruleta trebuie să-i aducă alinare şi uitare.

El a pierdut tot ce avea şi pe deasupra şi banii ei. Atunci când s-au hotărât să părăsească Wiesbadenul, neştiind nici măcar dacă-i ajung banii pentru întoarcerea Apollinariei în Franța, Dostoievski nici n-a încercat să o mai oprească. Pentru el era mai importantă acum posibilitatea ca Apollinaria să găsească la Paris suma necesară ca el să poată juca şi să recâştige banii pierduți, decât prezența ei.

După doi ani de despărțire, pasiunea pentru joc învinsese cealaltă pasiune. Dar victoria era doar temporară. De-abia a plecat Apollinaria, că el a şi început să-i trimită scrisori pline de dragoste.

După plecarea Apollinariei, Dostoievski rămăsese într-adevăr într-o situație disperată: la hotel nu-i mai serveau masa pe datorie, trăia doar cu ceai şi pâine, iar seara sta pe

întuneric pentru că nu avea bani de lumânări. Sta în pat, chinuit de foame şi de ruşine şi nu îndrăznea să iasă, pentru a nu întâlni privirea ironică şi disprețuitoare a personalului hotelului. Ziua scria cu înfrigurare scrisori, cerând ajutorul cunoştințelor din Rusia. Îşi amanetase toate lucrurile, iar banii trimişi de Apollinaria pentru drumul de întoarcere în țară îi cheltuise într-o singură seară la cazinou. A primit în sfârşit cincizeci de taleri cu împrumut de la Turgheniev (îi ceruse o sută). Această datorie n-a făcut decât să reînvie ura veche dintre cei doi scriitori. Turgheniev nu va scăpa nici o ocazie pentru a aminti cum l-a salvat el pe Dostoievski şi cum acesta nu i-a restituit banii. Într-adevăr, Dostoievski îşi va plăti datoria tocmai peste zece ani, în 1876, când iarăşi va avea loc un incident. Turgheniev va afirma că el i-a trimis la Wiesbaden o sută de taleri, iar Dostoievski va recunoaşte doar cincizeci, argumentând aceasta cu dovezi palpabile. Se va indigna, înfuria şi în final îi va adresa cuvinte jignitoare acestuia.

La Weisbaden l-a salvat Ioann Ianîşev, parohul Bisericii Ortodoxe din localitate. Acesta a garantat la hotel pentru scriitorul pe care-l aprecia foarte mult şi i-a dat o sută treizeci şi patru de guldeni. Dar cu această sumă nici nu putea fi vorba să mai plece la Paris, de-abia îi ajungea să se întoarcă în țară. Mai ales că, într-o scrisoare, Apollinaria îi promitea să vină curând în Rusia. Animat de această speranță, care îl va mai consola pentru nefericirile din ultimul timp – în dragoste, la jocuri şi bani – Dostoievski a părăsit Wiesbadenul.

Apollinaria a revenit la Paris nemulțumită de ea şi de Dostoievski. Febra jocului îi provoca acelaşi dezgust ca şi

senzualitatea lui exagerată, considerând-o ca o slăbiciune nedemnă, dacă nu chiar viciu, şi o condamna fără menajamente. De altfel, ei îi provoca repulsii tot ceea ce făcea Dostoievski sau îi cerea să facă.

În zilele când Apollinaria întorcea această chestiune pe toate părţile, Dostoievski lucra cu înfrigurare la Crimă şi pedeapsă. Renunţase deocamdată la Jucătorul, pentru că era prea dureros să scrie despre Apollinaria şi în noul roman se îmbinau mai multe motive de inspiraţie care îl atrăseseră în ultimele luni. Simţea acum un flux de energie creatoare şi îşi punea uneori întrebarea dacă nu cumva aceasta îi apăruse în urma morţii soţiei. Scria însă în pauzele dintre două crize de epilepsie. După ce a revenit în ţară, crizele se repetau aproape la fiecare cinci zile, de vină fiind şi Apollinaria, dar şi munca încordată la roman. Înaintea crizelor, devenea mai trist şi mai irascibil ca de obicei, era posomorât şi cârcotaş, se arunca fără nici un motiv asupra oamenilor şi ţipa la ei. Auzea adesea tot felul de voci, avea vedenii, trăia stări de beatitudine, asemănătoare în intensitate cu orgasmul, deşi actul sexual nu-i oferea asemenea trăiri ca această clipă de extaz, numită medical „aură" şi care se termina totdeauna cu convulsii şi pierderea cunoştinţei. Simptomele zdruncinării nervoase treceau greu după criză, îl durea capul, era slăbit şi melancolic câteva zile. Şi ca un cerc vicios, conştiinţa acestor crize îi provoca tristeţe şi deznădejde. După cum afirmau intimii, în aceste stări, „el se simţea ca un criminal şi avea impresia că asupra lui apasă o vină neştiută, o vină de neiertat". În asemenea momente, el era gata să-şi recunoască vina îngrozitoare de a o fi înşelat pe Maria Dmitrievna, iar faţă de Apollinaria – că a necinstit-o şi a dus-o pe calea pierzaniei.

Continua să aştepte cu înfrigurare sosirea Apollinariei. Atmosfera încordată din Crimă şi pedeapsă – romanul torturilor, al sângelui, al eşecurilor psihice şi al declinului senzual – exprima starea sa psihică şi condiţiile în care lucra el atunci.

Apollinaria a venit la Petersburg spre sfârşitul lui octombrie 1865 şi s-a întâmplat ceea ce era normal să se întâmple: Dostoievski i-a cerut şi mai insistent decât la Wiesbaden să se căsătorească cu el.

Dar Apollinaria nu numai că nu şi-a schimbat hotărârea, nici prin cap nu-i trecea să-şi unească soarta cu un epileptic – ci, în decursul celor patru luni de şedere la Petersburg, ea a dus relaţiile dintre ei la o ruptură definitivă.

Nimic nu-i mai plăcea acum la Dostoievski – religiozitatea şi părul lui lins şi uns cu briantină, discuţiile despre ce e permis în morală, pasiunea lui pentru dulciuri. Persifla eleganţa lui inutilă; el îşi comanda costumele la cei mai buni croitori din oraş, care, până la urmă, veneau ca un sac pe el; iar atunci când Dostoievski aducea vorba despre căsătorie, ea îi reamintea despre admiraţia lui pentru englezoaice. Şi, în sfârşit atunci când el devenea mai insistent, ea îl întreba sarcastic despre întâlnirile lui cu prostituatele sau cu pretendentele la măritiş, despre care aflase de la cumetrele din Petersburg.

Nu mai rămăsese nici o speranţă – dragostea lor era condamnată eşecului. Dostoievski a suportat cu durere, cu tragism, acest eşec, simţindu-l ca pe o lovitură imensă. Iată

ce-i scrie despre viața sa lui Vranghel, la începutul lui 1866, când despărțirea de Apollinaria era un fapt împlinit.

„Romanul – e ceva poetic şi pentru asta e nevoie de liniştea spiritului şi de imaginație. Dar pe mine mă urmăresc creditorii, care mă amenință cu puşcăria... mă chinuiesc bolile, epilepsia şi hemoroizii, din care cauză a trebuit să stau la pat cincisprezece zile. Prietene drag, tu cel puțin eşti fericit în familie (Vranghel se căsătorise nu de mult), dar mie soarta mi-a refuzat această singură mare fericire”.

La jumătatea lui februarie 1866, când se pregătea să părăsească Petersburgul şi Rusia, Apollinaria nu numai că i-a respins categoric cererea în căsătorie, dar, după trei ani de dragoste, infidelități, certuri şi împăcări, ea i-a spus că e timpul să se despartă pentru totdeauna deoarece nici nu poate fi vorba de un viitor comun.

Dostoievski nu a putut s-o uite niciodată pe femeia pe care a iubit-o cu o dragoste înflăcărată, apăsătoare şi bolnavă, pe aceea care i-a lăsat o urmă dureroasă ca o rană în sufletul şi trupul său şi aşa destul de chinuit. Începea să tremure când îi auzea numele, coresponda cu ea, revenea mereu la ea, descriind-o în operele sale, a ținut minte până la moarte mângâierile şi loviturile ei şi, în adâncul inimii, a rămas pentru totdeauna fidel seducătoarei, crudei, necredincioasei şi tragicei sale prietene...

Soţia fugară a marinarului din Baltimore: Lipsa dragostei

Spre sfârŞitul lui 1864, Dostoievski a cunoscut-o pe Marfa Brown. Încă mai credea că moartea soției era pedeapsa lui Dumnezeu, iar despărțirea de Apollinaria îl condamna la singurătate. În lunile grele de toamnă şi la începutul iernii, el accepta cunoştințe întâmplătoare, folosind plăcerile lor plătite în loc de narcoză.

Marfa Brown provenea dintr-o familie de moşieri scăpătați şi primise o educație aleasă, după care a plecat de acasă. Dornică de aventură, ea a cutreierat Europa, trăind pe rând la Paris, Marsilia, Gibraltar, apoi în Austria, Spania, vânzându-şi tinerețea şi frumusețea, schimbând amanții cu o repeziciune neobişnuită şi intrând în tot felul de încurcături. A avut prieteni printre escroci şi falsificatorii de bani, aventurieri internaționali şi hoți de drumul mare, capabili să bage fără ezitare cuțitul sau să tragă cu pistolul în potrivnic. Erau cunoscute legăturile ei cu lumea criminală, fapt pentru care a fost expulzată din Belgia şi Olanda. Reuşea însă să scape de fiecare dată cu fața curată. La Londra a avut însă ghinion: rămasă fără bani şi protectori, îmbrăcată în zdrențe, făcea foamea şi înnopta pe sub podurile Tamisei, în compania hoților şi a cerşetorilor. În urma unei razii, a fost arestată şi dusă la închisoare, de unde a fost eliberată de misionarii metodişti. Ei au îmbrăcat-o, au încălțat-o şi au hrănit-o pe „oaia rătăcită”, i-

au dat o mulțime de cărți moralizatoare, pe care ea le-a citit cu încântare şi căință şi au trimis-o pe insula Guernsay. Acolo au convins-o să se mărite cu marinarul Brown, american din Baltimore. Numai că atunci când soțul a plecat în cursă pe mare, Marfa a fugit pe continent şi de acolo a ajuns cum a putut în patrie.

La Petersburg a ajuns la începutul anilor ’60 – abia împlinise treizeci de ani, era încă atrăgătoare şi interesantă, văzuse şi trăise atâtea, citise mult şi scria chiar destul de bine. Nu putea însă să se aranjeze nicăieri. I-a fost mai întâi amantă lui Flemming, scriitor şi cartofor – reprezentant tipic al lumii interlope din capitală. L-a părăsit apoi pentru Piotr Gorski, mic funcționar la „Epoca”. Noul ei prieten, alcoolic notoriu şi boem învederat, şi pe deasupra, sărac lipit, s-a ataşat puternic de ea şi încerca să o readucă pe drumul ei adevărat, s-o redea mediului căruia îi aparținuse prin naştere. A adus-o astfel la „Epoca”, i-a dat ceva de tradus (Marfa cunoştea engleza la perfecție) şi a încercat să o convingă să-şi descrie „peregrinările”. Ea refuza însă cu încăpățânare, fiind convinsă că întâmplările cele mai reuşite nu vor putea fi publicate. Dostoievski a cunoscut-o prin Gorski pe această femeie neobişnuită, care l-a captivat imediat.

Viața dezordonată o uzase rău de tot, dar ea nu se sfia deloc de apucăturile ei de curtezană şi de trecutul ei furtunos. Ceea ce povestea ea cu o sinceritate scandaloasă despre aventurile londoneze îi amintea lui Dostoievski de Dickens, în special de Oliver Twist.

S-au împrietenit imediat. La sfârşitul lui 1864, Marfa a fost internată la spitalul Petropavlovsk pentru nişte afecţiuni minore, dar Gorski făcea tot posibilul să o reţină acolo cât mai mult. El nu avea nici o leţcaie şi-i era teamă că, la ieşirea din spital, Marfa va afla adevărul şi îl va părăsi. El îi implora pe doctori să o mai ţină în spital, unde ea se obişnuise cu căldura şi cu mâncarea de acolo. Or, ieşind, ea nu ar fi avut prea multe de ales – fie să revină în locuinţa murdară şi sărăcăcioasă a lui Gorski, fie să rămână în stradă.

Ea i-a scris despre toate acestea lui Dostoievski, inclusiv despre necontenitele neînţelegeri cu Gorski. În răspunsul la una dintre scrisori, Dostoievski i-a propus să se mute pentru o vreme la el. La acest gest de caritate se pare că l-a împins nu numai mila şi dorinţa de a acorda adăpost unei fiinţe rămase pe drumuri. Scriitorul i-a cerut, fără ocolişuri, nu numai să locuiască, ci să şi trăiască cu el. Cert este că scrisoarea Marfei din spital, de la începutul anului 1865, sună fără echivoc: „Nu ştiu dacă voi reuşi să vă satisfac pe plan fizic şi să se instaureze între noi armonia spirituală, de care va depinde continuarea cunoştinţei noastre, dar să nu uitaţi că eu vă voi fi întotdeauna recunoscătoare pentru că mi-aţi acordat pentru un minut sau pentru mai multă vreme prietenia şi bunăvoinţa dv.”. Cât de departe a mers această bunăvoinţă? Marfa Brown a reuşit să-l satisfacă fizic pe Dostoievski doar pe termen scurt – peste două luni, ei s-au despărţit.

S-ar părea că motivul a fost o tânără, total diferită de soţia fugară a marinarului din Baltimore. Aici a acţionat din nou

legea contrastelor şi a polarității, care a jucat un rol atât de important în viața şi în gândurile lui Dostoievski.

Stră-strănepoata lui Matei Corvin: Iluzia dragostei

În vara lui 1864, Dostoievski a primit la redacție povestirea Visul, împreună cu o scrisoare din partea autoarei. Aceasta se numea Anna Corvin-Krukovski şi locuia la conacul de pe posesiunile familiei de la Palibino, în gubernia Vitebsk. Tatăl ei, general-locotenent în rezervă şi mareşalul nobilimii din gubernie, se trăgea din regele Matei Corvin, ai cărui urmaşi s-au mutat în secolul al XV-lea în Lituania şi prin boierii Glinski s-au înrudit cu țarii ruşi. Anna, fiica lui mai mare, fire romantică şi visătoare, a hotărât să devină scriitoare şi, fără să ştie cei ai casei, i-a trimis prima încercare literară lui Dostoievski, redactorul „Epocii".

Scrisoarea tinerei fete l-a impresionat pe Dostoievski prin entuziasmul ei, determinându-l să-i publice povestirea într-un supliment al revistei sale. I-a răspuns şi la scrisoare, interesându-se de „vârsta şi de condițiile de viață". Se pare că avea o memorie cam scurtă şi uitase experiența tristă şi costisitoare cu o altă debutantă tânără – Apollinaria. Aşa a început să corespondeze cu noua colaboratoare.

Corespondența a continuat şi după apariția celei de-a doua povestiri a Annei Corvin. Deşi toate scrisorile treceau prin mâna tatălui, i s-a permis să-l şi întâlnească pe scriitor cu ocazia venirii ei prin capitală. Corvin- Krukovski nu uită însă să-şi avertizeze soția: „Nu uita că Dostoievski nu este din lumea noastră şi, de fapt, ce ştim noi despre el? Numai că este ziarist şi fost ocnaş. Bună recomandare, nimic de zis! Trebuie să fiți foarte prudente cu el!”

La sfârşitul lui februarie 1865, familia Corvin- Krukovski s-a instalat în casa mătuşilor de pe insula Vasilevsk din Petersburg şi Anna l-a invitat imediat pe Dostoievski la ea. Prima lor întâlnire a fost un fiasco total: urmând sfatul soțului, mama nu le-a lăsat pe fete nici o clipă singure cu oaspetele periculos – mătuşile sexagenare şi Sofia, sora mai mică a Annei, se uitau la Dostoievski ca la o fiară neobişnuită. El s-a pierdut cu totul în fața acestor boieroaice în vârstă şi a fetelor de mari aristocrați. În acea zi, el a făcut impresia unui om bătrân şi bolnav, stingher şi neîndemânatic – îşi pipăia nervos barba rară şi-şi muşca mustățile, iar fața îi tresărea nervos la fiecare întrebare indiscretă a bătrânelor curioase.

Dar, peste cinci zile, el a apărut pe neaşteptate, când erau doar fetele acasă; a luat-o pe Anna de mână, a aşezat-o pe canapea, lângă el, şi gheața a fost spartă. S-au împrietenit repede, iar Sofia cea cu ochii negri, în vârstă de treisprezece ani, s-a îndrăgostit pe loc de celebrul scriitor. Anna Corvin mergea pe al douăzeci şi unulea an şi era foarte frumoasă: înaltă, zveltă, mlădioasă, cu fața albă şi ochii mari, verzi, avea părul blond cârlionțat şi bogat, împletit în două cozi ce-i ajungeau până la brâu. Familia se mândrea cu frumusețea

Annei, pe care o numeau rusalcă. Ea era o domnişoară mondenă, deşteaptă şi bine educată, inteligentă şi vioaie, puțin cam naivă şi lipsită de spirit practic; în schimb, foarte hotărâtă şi deschisă. Era preocupată de ideile de libertate, de egalitatea femeilor cu bărbații, de progresul social, împărtăşind concepțiile radicalilor ruşi şi ale socialiştilor francezi. Materialismul lui Blüchner şi Moleschott se îmbină în mintea ei cu principiile colectiviste ale lui Fourier, Saint-Simon şi Proudhon, ale căror lucrări le citise şi Dostoievski în tinerețe, pe vremea când participa la întâlnirile cercului Petraşevski. Acum, el se îndepărtase cu totul de ele. Şi nu le mai putea suporta pe nihilistele tunse scurt, cu şaluri cadrilate pe umeri, care se remarcau prin expresii triviale şi țigări în colțul gurii, demonstrându-şi astfel independența morală. Numai că, de data asta, nihilista era o domnişorică dichisită, cu nişte cozi minunate şi nu mirosea a tutun, ci a cel mai bun parfum franțuzesc. Dostoievski era subjugat de ea. Îi făcea plăcere să o viziteze şi să discute împreună. Venea de trei-patru ori pe săptămână şi a sfârşit prin a se împrieteni. Mama pleca adesea cu mătuşile în vizită sau la teatru şi el rămânea singur cu fetele. Când interlocutorii erau simpatici şi-l ascultau cu atenție, aşa cum făceau Anna şi Sofia, Dostoievski se înviora, ținea adevărate monologuri, povestea subiectele unor viitoare romane sau episoade din viața sa. Le descria peisajul ce se deschidea în fața ochilor de pe locul unde se afla, în piața Semionovsk, în aşteptarea execuției: soarele ieşise de după nori şi făcea să sclipească turla aurită a bisericii, el îşi fixase privirea pe ea, la razele luminoase, gândindu-se că peste cinci minute va fi una cu ele. Spre surprinderea ascultătoarelor, el le vorbea la fel de deschis şi despre epilepsia sa, care, după cum afirma el, i-ar fi apărut într-o noapte de Înviere, la Semipalatinsk. Înaintea sfintei sărbători venise la el un tovarăş de suferință ateist şi

ei s-au contrazis toată noaptea pe teme religioase. „Este Dumnezeu, Dumnezeu există!”, a țipat Dostoievski, ieşindu-şi din fire. Chiar în acea clipă au început să bată clopotele pentru slujba de Înviere a Domnului şi lui i s-a părut că cerul s-a prăbuşit, acoperindu-l. „Da, există Dumnezeu!” – va mai fi exclamat Dostoievski şi ar fi căzut jos, zvârcolindu-se.

Povestea toate acestea, uitându-se numai la Anna, fără să bage de seamă cu câtă emoție îl urmărea Sofia, cea cu părul negru, sorbindu-l cu ochii săi căprui – de țigancă, cum îi spunea Dostoievski. Mezina se îndrăgostise de el cu dragostea înflăcărată a unei adolescente, în care adorația copilărească se îmbina cu presimțirea pasiunii de femeie. Ea se chinuia, plângea, visa la el şi în închipuirea sa a trăit un adevărat roman de dragoste cu scriitorul mai vârstnic decât ea de trei ori şi jumătate, care habar n-avea de toată drama ei. Fetița îndrăgostită de Dostoievski va deveni mai târziu una dintre cele mai cunoscute femei ruse, savantă şi profesoară de matematică, Sofia Kovalevskaia, a cărei faimă va depăşi cu mult hotarele Rusiei. Ea a avut o viață scurtă, dar strălucitoare, intensă şi chiar romantică, rămânând fidelă ataşamentului ei din copilărie pentru Dostoievski, menținând legătura cu el, întâlnindu-se din când în când, considerându-i-se prietenă şi păstrându-i până la moartea-i prematură prietenia şi admirația.

Dar, în martie şi aprilie 1865, rivală – o rivală fericită – îi era sora ei bună, asupra căreia Dostoievski îşi concentrase toată atenția şi admirația. În decursul acestor două luni de primăvară, Anna îl subjugase până într-atât, încât lui i se părea că ea este „aleasa inimii şi-i poate aduce fericirea”.

Acest gând i-a schimbat comportarea față de tânăra fată. El a devenit cicălitor şi nervos, îi făcea scene pentru că ea se ducea la bal sau pentru că nu-l aprecia suficient pe Puşkin, se supăra pentru „absurditatea” ei, o certa pentru orice – cineva din afară ar fi zis că el intenționează să rupă relațiile cu ea. Acesta era un camuflaj tipic pentru el – se purta urât pentru a-şi aduna puterile ca să-i poată face o declarație de dragoste, era dragoste la prima vedere şi nu pasiune – fiind foarte sensibil la farmecul tinereții, la relația cu o fată frumoasă şi plăcută. După cele întâmplate cu Apollinaria, prietenia cu Anna Corvin-Krukovski îi oferea ore de bucurie şi linişte, încât el credea că şi-a găsit aici salvarea. Anna nu era deloc slabă şi firavă, ci, dimpotrivă, avea un caracter puternic, ce nu lăsa să se întrevadă nimic rău sau rapace ca la Apollinaria şi toată energia ei era îndreptată spre sacrificiul de sine şi slujirea altora. Ea vorbea totdeauna de „servirea cauzei şi ideilor” şi idealismul ei putea fi pe deplin aplicat în viața de familie. Şi cum Dostoievski tânjea atât de mult după o familie – iar Apollinaria era departe şi oricum nu-l iubea – el şi-a pus toată speranța în această tânără care i-a ieşit în cale şi se autoconvingea că este îndrăgostit de ea. Într-o seară, când au rămas singuri, el i-a mărturisit sentimentele sale şi i-a cerut mâna. Ea s-a eschivat de a-i da un răspuns categoric, iar el a luat răspunsul evaziv drept un lucru cert. De-acum, el o va trata pe Anna ca pe logodnica sa, iar într-un anume moment şi ea s-a simțit măgulită că un asemenea om o consideră demnă de a-i fi tovarăşă de viață. Ea visa să devină scriitoare şi căsătoria cu autorul cunoscutelor romane Oameni sărmani şi Umiliți şi obidiți îi apărea ca împlinirea dorințelor ei cele mai intime. Ea nu se gândea la vârsta şi aspectul lui, considerând sărăcia şi boala drept amănunte nesemnificative.

El se străduia să o convingă cu imaginația sa fantezistă că s-a îndrăgostit de ea de cum a văzut-o şi chiar de mai înainte, din scrisori, că o iubeşte cu toată ființa sa. Pe când, în realitate, la amândoi, relațiile nu depăşeau cadrul unei simpatii reciproce. Ea îl respecta, îi era puțin milă de cât suferise el şi era copleşită de celebritatea lui. Şi ceea ce ei numeau dragoste era de fapt o prietenie jumătate spirituală, jumătate literară.

Clarificarea – cum o considera el – a relațiilor lui cu Anna şi rezultatul ei, oarecum fericit, ar fi trebuit să-i dea aripi lui Dostoievski şi să-l facă fericit. Dar el a devenit mai bănuitor şi agasant, începuse să-i ceară socoteală pentru fiecare mişcare şi nu-şi mai ascundea antipatia față de tinerii care o înconjurau. A fost invitat la o serată organizată de mama şi de mătuşile ei şi el a considerat că este cazul să se pună la frac, numai că fracul îi stătea anapoda şi se simțea prost.

„El s-a înfuriat de cum a intrat în salon – îşi aminteşte Sofia Kovalevskaia. – Ca toți oamenii nervoşi, devenea foarte timid în compania unor necunoscuți şi când această companie era mai proastă şi îi plăcea mai puțin, era şi mai timid. El voia să-şi reverse asupra cuiva ciuda creată de acest sentiment.” – Şi de aceea se contrazicea cu invitații, îi cicălea, se purta urât, devenise ridicol. Comportarea lui l-a făcut să scadă în ochii Annei şi apoi au mai apărut şi alte neînțelegeri.

Oricât ar fi fost Anna de copleşită de geniul lui Dostoievski, ea nu-i putea accepta orbeşte toate părerile. Ei se contraziceau tot timpul din cauza conservatorismului lui Dostoievski. Ea credea în progres, ştiință şi ideile

socialismului, pe când el o zeflemisea pentru aceasta; ea începea să-şi dea seama că nu-l iubeşte suficient pentru a-i fi soție. De la îndoiala asupra sentimentelor, ea a trecut la întrebarea dacă ei se potrivesc caracterial.

„El are nevoie de o cu totul altă soție, nu de mine – îi spunea Anna sorei mai mici, care exulta de bucurie – soția lui va trebui să i se dedice în întregime, să-i dea viața ei şi să se gândească numai la el. Iar eu nu pot să fac aşa ceva, pentru că vreau şi eu să trăiesc.

Şi apoi e atât de exigent, de nervos. El vrea să mă acapareze cu totul şi, în prezența lui, eu nu pot fi eu, cea adevărată."

Înainte ca Anna să se întoarcă la moşie, între logodnici a avut loc o explicație şi el – după cum a recunoscut-o singur – a dezlegat-o pe fată de promisiunea făcută. De fapt, iată ce va scrie el, după mulți ani, despre aceasta.

„Anna Vasilievna este una dintre cele mai minunate femei pe care eu le-am cunoscut. Ea e extraordinar de deşteaptă, de cultivată, cu vaste cunoştințe literare şi are o inimă bună, minunată. Este o fată cu înalte calități morale, însă convingerile ei sunt diametral opuse concepțiilor mele şi ea nu-mi poate face concesii, e prea categorică şi e puțin probabil că noi am fi fost fericiți împreună. Eu o absolv de promisiunea dată şi-i doresc din suflet să întâlnească omul care să gândească ca ea şi să o facă fericită."

Urarea i s-a îndeplinit: ea se va căsători peste patru ani, la Paris, cu revoluționarul francez Victor Jacquelarre, a luptat pe baricadele Comunei din Paris şi, mai târziu, după multe aventuri şi greutăți, s-a stabilit cu soțul în Rusia.

Şi-a păstrat până la moarte convingerile de stânga, ceea ce nu a împiedicat-o să rămână prietenă cu Dostoievski. Pe la mijlocul anilor şaptezeci, când s-a mutat la Petersburg, ea se întâlnea deseori cu Dostoievski şi cu familia acestuia.

Lui Dostoievski îi făcea plăcere să o viziteze şi să discute cu ea. Într-o vară au fost vecini la Staraia Rusi şi atunci el trecea zilnic pe la ea.

Scurtul lor roman nu a dat naştere la resentimente, în schimb, a constituit premisa unor relații prieteneşti.

A doua căsătorie: Biruința dragostei

Dostoievski nu a renunțat la gândul căsătoriei. Căsătoria devenise iarăşi o idee fixă pentru el şi aceasta nu numai din cauza singurătății şi a nevoii unui om apropiat, dar şi din

alte motive. În casa lui domnea o dezordine de nedescris, nu avea cine să-i creeze o atmosferă propice scrisului.

În acest timp, el lucra concomitent la două romane – Crimă şi pedeapsă, ce trebuia să-l predea la termen pentru „Russkii Vestnik”, şi Jucătorul, pentru care existau doar planul şi ciornele câtorva capitole.

Dostoievski s-a mutat la sfârşitul lui 1866 la Petersburg, şi la sugestia unui bun cunoscut al său – A. Mihalkov – a hotărât să-şi angajeze o stenodactilografă. Pe atunci, stenografia era o noutate şi, pentru a găsi o persoană care să-i convină, s-a adresat profesorului de stenografie P. Olhin. Acesta i-a recomandat-o pe cea mai bună elevă a sa, Anna Grigorievna Snitkina, pe care a prevenit-o în prealabil că scriitorul este un „tip cam ciudat şi morocănos” şi pentru toată lucrarea – şapte coli de format mare – va primi numai cincizeci de ruble.

Anna Grigorievna şi-a dat repede acordul şi aceasta nu numai pentru că visa să câştige bani prin munca sa – visul majorității tinerilor care voiau să obțină independența financiară –, dar mai ales pentru că ea cunoştea numele lui Dostoievski, îi citise Amintirile şi fusese îndrăgostită de Ivan Petrovici, personajul modest şi nobil din Umiliți şi obidiți, pe care, fără să vrea, îl identifica cu autorul.

S-a bucurat mult şi a tulburat-o posibilitatea de a-l cunoaşte personal pe celebrul scriitor şi chiar de a-l ajuta în felul ei modest la scrierea altor cărți. Aceasta era foarte important pentru ea.

Tatăl Annei Grigorievna, funcționar la stat, murise cu un an în urmă şi ea era încă în doliu. El lăsase moştenire soției şi copiilor – două fiice şi un fiu – nişte căsuțe din lemn în cartierul Nisipuri, de lângă Mănăstirea Smolnâi, undeva pe la marginea capitalei.

Într-o căsuță locuia văduva Snitkina cu copiii, iar pe cealaltă o închiriaseră şi trăiau din banii primiți pe chirie. Mama Annei Grigorievna, finlandeză, dar originară din Suedia – Miltopeus după numele de fată, – fusese foarte frumoasă la vremea ei. Fiind pretențioasă în alegerea soțului s-a căsătorit abia la douăzeci şi şapte de ani cu un bărbat mai în vârstă ca ea cu peste treisprezece ani.

Şi, deşi pentru nici unul dintre ei nu fusese o dragoste înfocată, mariajul a fost reuşit, fiind amândoi oameni simpli şi cu bun-simț, nepretențioşi şi buni.

În Miltopeus se îmbina spiritul practic cu energia nordicilor, pe când Snitkin era visător şi leneş ca şi strămoşii lui ucraineni. Principalul eveniment al tinereții lui liniştite fusese dragostea nemărturisită pentru actrița dramatică Asenkova, care a murit de tânără.

De aici, interesul lui pentru teatru şi literatură. El citea mult şi Anna Grigorievna a auzit de Dostoievski, pentru prima dată, de la tatăl ei. Fiica şi tatăl erau foarte apropiați, aveau aceleaşi gusturi şi vise, erau religioşi, respectau posturile şi sărbătorile şi se rugau cu evlavie la biserică. Ea terminase gimnaziul cu medalie de argint şi se mândrea cu asta. A început chiar şi nişte cursuri de pedagogie, dar a trebuit să

renunțe pentru o ocupație mai practică. Tocmai atunci era la modă stenografia, şi Anna Grigorievna n-a mai ezitat şi s-a înscris la cursuri. Avea o față ovală şi ochi căprui, frumoşi şi pătrunzători. Binevoitorii îi lăudau fruntea largă, bărbia energică, nasul uşor coroiat, dinții frumoşi şi sclipitori şi părul de culoare cenuşie. Iar răuvoitorii îi criticau mâinile bătătorite de muncă şi culoarea pământie a feței –, avea uneori paliditatea omului sănătos, când trece prin momente grele. Stoiunina, fosta ei învățătoare, a afirmat că Anna Snitkina se remarcase de mică prin temperamentul ei vioi, înflăcărat: „Era o natură veselă, cu o inimă fremătătoare, care nu ştia să bată uniform şi liniştit". Alți contemporani i-au remarcat simțul umorului şi, în ciuda impetuozității manifeste, stăpânirea de sine.

N-a dormit toată noaptea după ce a luat adresa lui Dostoievski de la Olhin pentru că se temea de întâlnirea cu un om atât de învățat şi de deştept. Scriitorii i se păreau nişte oameni cu totul deosebiți şi cu atât mai mult autorul Umiliților şi obidiților.

Ea şi-l închipuia pe Dostoievski ca pe un om bătrân şi gârbovit şi începuse să-l idolatrizeze încă înainte de a-l fi cunoscut.

Astfel că, pe 4 octombrie 1866, s-a prezentat în Intrarea Cantinei, colț cu Mescianskaia Mică, la casa lui Alonkin. Aceasta era o clădire mare, cu multe apartamente ocupate de oameni cu venituri medii, în majoritate negustori şi meseriaşi. Alonkin, stăpânul casei şi el fost negustor, era un bătrân foarte zelos şi tipicar şi îl respecta mult pe scriitor.

Când vedea lumina în camera lui Dostoievski, până noaptea târziu, el exclama cu admirație: „Iată ce om harnic e!”.

Dostoievski locuia atunci cu Paşa, fiul Mariei Dmitrievna, şi o avea pe Fedosia, femeie bună la toate, cam săracă cu duhul, dar devotată. Apartamentul era mobilat modest, dacă nu chiar sărăcăcios. În cabinetul de lucru al scriitorului, pe un perete, era portretul unei femei slăbănoage, îmbrăcate în negru – era Maria Dmitrievna.

Când a intrat Dostoievski în camera unde-l aştepta Anna Grigorievna, fata a remarcat imediat ochii lui diferiți. El avea ținuta dreaptă, părul castaniu-deschis spre roşcat, era uns cu briantină şi pieptănat lins, purta un costum bine croit, dar cam uzat şi lenjeria foarte curată. Deşi era mult mai tânăr decât se aştepta, a fost totuşi dezamăgită de scriitor. Acesta era nervos, nerăbdător, împrăştiat, uita mereu cum o cheamă şi o întreba din nou şi iarăşi uita şi nu se hotăra să înceapă lucrul. În final i-a propus să vină seara. La despărțire, a surprins-o remarca lui: „M-am bucurat când Olhin mi-a propus o fată, şi nu un bărbat, şi ştiți de ce? – De ce? – a repetat Anna Grigorievna. – Pentru că bărbații se îmbată de regulă, pe când eu sper ca dv. să nu vă îmbătați”. Ea a ieşit stăpânindu-şi cu greu râsul, dar prima ei impresie nu i-a fost prea favorabilă lui Dostoievski. Şi-a schimbat-o însă când a venit a doua oară. Au băut ceai, el i-a spus că i-a plăcut purtarea ei de dimineață – serioasă, severă aproape, nu fuma şi nu semăna cu fetele de vârsta ei (guralive şi cu tupeu). Apoi şi-a dat el drumul la gură, şi-a amintit cum era să fie executat în Piața Semionovsk, iar după grațiere, mergea cântând prin închisoare, cânta tare şi se bucura de viața-i dăruită pentru a doua oară. Ea a fost

surprinsă că acest om, aparent taciturn, vorbeşte atât de deschis cu o fată de vârsta ei, întâlnită pentru prima dată, despre probleme atât de importante din viața sa. Doar mai târziu îşi va da seama cât era el de singur atunci şi câtă nevoie avea de căldură şi compasiune. Ea emana un flux de atenție şi prietenie pe care el l-a simțit şi şi-a deschis imediat sufletul.

Anna Grigorievna a fost impresionată de simplitatea şi de sinceritatea lui, iar cuvintele şi modul de a vorbi ale acestei ființe inteligente, ciudate, nefericite şi părăsite de toți au impresionat-o profund.

Ea i-a povestit mamei, acasă, impresiile despre Dostoievski – milă, compasiune, surpriză. Deşi bătut de soartă, el rămăsese totuşi un om minunat, bun şi neobişnuit, şi ea se pierdea cu totul atunci când îl asculta cum povesteşte.

Cunoştința cu Dostoievski a fost un eveniment neobişnuit pentru această fată nervoasă, uşor exaltată şi, fără să-şi dea seama, ea îl îndrăgise de cum l-a văzut.

Când a venit a doua zi, scriitorul era foarte agitat: nu-i luase adresa, nu-i ştia nici numele şi, cum se făcuse târziu şi ea tot nu apărea, lui i s-a făcut teamă că ea a pierdut stenograma luată ieri pentru a o transcrie şi nu va mai trece niciodată pe la el.

De-acum, ei vor lucra zilnic câteva ore împreună. Noaptea, el scria la Jucătorul, iar ziua îi dicta între orele

douăsprezece şi patru p. m. ceea ce scrisese. Acasă, ea transcria textul stenografiat şi Dostoievski făcea apoi corecturile pe manuscris. Dispăruse senzaţia de jenă din primele zile şi, în pauzele din timpul dictării, el îi povestea înflăcărat despre necazurile prin care a trecut în tinereţea sa zbuciumată. Se obişnuia tot mai mult cu Anna Grigorievna, căreia i se adresa cu „porumbiţo”, „drăguţo”, ceea ce îi făcea plăcere fetei. Curând, şi-au dat seama că treaba merge bine şi că s-ar putea ca Jucătorul să fie gata la timp, ceea ce l-a bucurat nespus pe Dostoievski, foarte mulţumit de colaboratoarea sa, care nu făcea economie de timp şi energie pentru a-i fi de folos. Ea nu se mai temea de el, îl întreba despre căsătoria cu Maria Dmitrievna şi despre Paşa, îi dădea sfaturi în gospodărie şi îl compătimea pentru viaţa săracă şi dezordonată.

Odată a observat că au dispărut de pe masă vazele chinezeşti, aduse de el de la Semipalatinsk, în altă seară, el mânca supa cu lingură de lemn – Dostoievski îşi amanetase vazele şi argintăria. Erau zile când nu aveau nici un ban, dar el nu părea prea afectat şi, când ea se arăta surprinsă, el o liniştea, spunându-i că acestea sunt mărunţişuri, pe lângă suferinţele prin care a trecut el.

– De ce vă aduceţi mereu aminte de aceste nefericiri? Povestiţi-mi mai bine cum aţi fost fericit – l-a rugat Anna Grigorievna.

– Fericit? Eu nu am cunoscut până acum fericirea, fericirea la care am visat întotdeauna. Dar nu mi-am pierdut încă speranţa. Zilele acestea i-am scris prietenului meu, baronul

Vranghel, că, în ciuda necazurilor care s-au abătut asupra mea, eu mai sper încă să încep o viaţă nouă, fericită. El numea această vioiciune a sa „felină” şi se mira singur de capacitatea sa de a-şi face planuri şi de a spera să ia viaţa de la început la vârsta de patruzeci şi cinci de ani.

Într-o seară, Anna Grigorievna l-a găsit pe Dostoievski foarte tulburat. El i-a spus că „acum ar trebui să fie în străinătate şi pentru asta ar exista trei posibilităţi: fie să plece în Orient la Constantinopole şi Ierusalim (luase deja scrisori de recomandare pentru Ambasada Rusă din Turcia), şi eventual să se stabilească acolo, fie să plece în Occident şi să joace la ruletă, care era pasiunea vieţii sale. Şi ar mai fi, în sfârşit, o soluţie – să se recăsătorească şi să-şi caute fericirea şi bucuria în familie”. Ea nu şi-a dat seama atunci de ce el a pus pe tapet retragerea la mănăstire, abandonarea în viciu şi clădirea unei familii, dar l-a sfătuit să opteze pentru a treia variantă, ca fiind cea mai înţeleaptă.

– Dar dv. credeţi că eu mă mai pot recăsători? Că va mai fi cineva de acord să se mărite cu mine? Ce soţie să-mi aleg – una deşteaptă sau una cu inimă bună?

– Deşteaptă, bineînţeles.

– Nu-nu, dacă e pe alese, atunci aş lua-o pe cea cu inimă bună, să mă iubească şi să mă înţeleagă.

A întrebat-o apoi pe Anna Grigorievna de ce nu se mărită. Ea i-a răspuns că i-au cerut mâna doi, însă – amândoi băieţi

buni –, ea îi respectă, dar nu-l iubeşte pe nici unul şi ar vrea să se căsătorească din dragoste. „Neapărat din dragoste! – a sărit Dostoievski. – Numai respectul nu e destul pentru o căsătorie fericită.”

Le plăcea să discute deschis şi în aceste patru săptămâni se obişnuiseră împreună, încât s-au întristat amândoi când au văzut că mai rămăsese puţin de lucru la Jucătorul. Dostoievski se temea că aici se vor sfârşi întâlnirile cu Anna Grigorievna. El vorbea serios atunci când afirmase că preferă o soţie bună la suflet în locul alteia deştepte – a căutat totdeauna bunătatea femeilor şi a simţit că Anna Grigorievna are o inimă caldă. Mai ales, după Apollinaria cea rece şi stearpă, el tânjea după această bunătate. Maria Dmitrievna l-a menajat în primele luni ale cunoştinţei lor, numai că acalmia a trecut repede şi, mai târziu rolurile s-au inversat. Realitatea era că pentru prima dată de atunci, şi trecuseră mai bine de zece ani, Dostoievski a întâlnit o fiinţă care se interesa cu adevărat de el: ea se gândea cum să facă să-i fie lui bine, să se culce la timp, era îngrijorată de sănătatea lui şi de cât a scris în fiecare zi, era preocupată de liniştea lui materială şi sufletească. Până atunci, el nu prea fusese răsfăţat. Grija ei îl mişca şi îl jena totodată, dar era o senzaţie plăcută. Şi apoi, el şi-a dat repede seama câtă nevoie avea de ea. Ei erau legaţi prin colaborarea în literatură. Într-adevăr, Anna Grigorievna se făcuse de neînlocuit – tânăra fată îi era tovarăş şi ajutor în chestiunea cea mai importantă pentru el – în creaţie. Celelalte femei mai mult l-au încurcat, doar ea l-a ajutat cu adevărat. Dacă putea găsi o prietenă mai bună? El mai ezita totuşi: putea oare spera din partea ei la mai mult decât o prietenie? El înţelegea cât de ridicol este bărbatul în vârstă şi urât care vrea să obţină dragostea unei fete tinere. Şi lui îi era teamă

de ridicol. Orgoliul îi era ca o rană deschisă şi nu voia să mai adauge un nou refuz la jignirile trecutului.

Pe 29 octombrie, Dostoievski i-a dictat Annei Grigorievna ultimele rânduri din Jucătorul. Scrisese şi dictase zece foi în douăzeci şi şase de zile. Îşi îndeplinise planul. Pe 31 octombrie a trimis manuscrisul, prin poliţişti, editorului Stellovski: acesta plecase special din oraş, pentru a-l trage pe sfoară pe Dostoievski, iar lucrătorii de la editură refuzau să i-l primească.

Peste opt zile, pe 8 noiembrie, Anna Grigorievna a venit la Dostoievski pentru a discuta despre reluarea lucrului la Crimă şi pedeapsă. El s-a bucurat sincer de vizita ei şi era foarte agitat, trecând de la veselie la tristeţe. În locul unei discuţii de afaceri, el s-a apucat să-i povestească despre visele sale, după care a început să improvizeze: voia să scrie un roman despre un pictor bătrân şi bolnav, care a întâlnit o fată tânără, pe nume Anna. El l-a descris amănunţit pe pictor şi viaţa acestuia. Când Dostoievski a spus „Anna”, Anna Grigorievna s-a gândit imediat la Anna Corvin-Krukovski – el îi povestise despre fosta lui logodnică şi în acea zi tocmai primise o scrisoare de la ea. Uitase pur şi simplu că şi ea este tot Anna. Explicându-i planul romanului, el a întrebat-o dacă este posibil din punct de vedere psihologic, ca o fată tânără să iubească un asemenea om bătrân şi bolnav ca personajul din roman. Anna Grigorievna, preocupată de proiectul noului roman, a început să demonstreze convingător că aceasta este pe deplin posibil, dacă acea Annă este o fată de caracter. Dragostea ei n-ar fi atunci o jertfă, pentru că boala şi

sărăcia nu sunt chiar atât de îngrijorătoare, că nu doar pentru aspect şi bogăție iubeşti pe cineva.

El a tăcut, ezitând puțin, apoi a continuat: „Puneți-vă în locul ei şi închipuiți-vă că eu sunt acel pictor, că eu vă declar dragoste şi vă cer să fiți soția mea. Ce mi-ați răspunde?”

Fața lui exprimă încordare şi emoție. De-abia acum Anna Grigorievna a înțeles că aceasta nu era numai o discuție literară. „V-aş răspunde că vă iubesc şi vă voi iubi toată viața” – a răspuns ea, ridicându-şi ochii spre el.

Dostoievski începuse să scrie Jucătorul lângă patul de moarte al Mariei Dmitrievna. Romanul era despre Apollinaria. Şi l-a terminat împreună cu Anna Grigorievna. Această operă a unit cu fire nevăzute, în mod straniu, cele trei mari iubiri ale vieții lui.

Dar atunci când Dostoievski i-a cerut mâna stenografei sale, el încă nu bănuia că ea le va surclasa în inima lui pe toate predecesoarele sale. El s-a condus în primul rând după instinct, acea voce surdă şi tainică care l-a însoțit în momentele grele. Dar a făcut demersul şi din calcul. El avea încredere în Anna Grigorievna, o simțea apropiată şi bună, deşi nu era îndrăgostit de ea, ci doar credea în promisiunea dragostei. Pentru Dostoievski, ea era bunătatea întruchipată. El avea nevoie de ea, se topea de singurătate şi căuta în căsătorie sprijinul spiritual şi numai stabilitatea căsniciei îi putea oferi o senzualitate statornică şi eliberarea de complexele sexuale, cu urcuşurile şi căderile sale

epuizante. El respecta instituția căsătoriei ca o conviețuire binecuvântată de biserică şi de Dumnezeu, ce dădea o bază religioasă şi o justificare erotismului; şi căsătoria reprezintă cea mai bună garanție împotriva infidelității şi a minciunii. El mai vedea în căsătorie şi familie consolidarea definitivă a existenței sale, voia să se fixeze de ceva, să aibă ceva stabil, solid, pe care să poată conta şi să-l poată contrapune ca un colac de salvare vârtejului gândurilor. În tinerețe, era pe cale să se îmbolnăvească psihic şi vindecarea i-a venit de la şocul creat de arest şi exil. Acum, el avea nevoie de un tratament de un cu totul alt gen: trebuia să-şi întemeieze o familie din motive emoționale, fizice şi sexuale, pentru a evada din lumea sa fantastică, formată din vedenii şi idei, şi pentru a scăpa de pasiunile neconsumate şi de suferințele chinuitoare. Şi mai era acea speranță ascunsă că va scăpa astfel de etichetările de geniu epileptic, căutător de Dumnezeu, ocnaş, pervers, idealist şi va deveni un om ca toți ceilalți.

El avea nevoie de căsătorie şi şi-a dat seama că era dispus să o ia de soție pe Anna Grigorievna „din interes”, cum numea această îmbinare de calcule conştiente şi manifestări instinctuale. Pentru că, în ceea ce-l priveşte, nici nu putea fi vorba de dragoste la prima vedere. La început nu a acordat nici o atenție stenografei – femeie severă şi punctuală. A observat-o abia după ce au terminat Jucătorul, când ea a venit să-l felicite de ziua lui de naştere, îmbrăcată într-o rochie lila, în locul celei obişnuite de doliu. Rochia o făcea mai zveltă şi mai suplă, punându-i în evidență farmecul. El nici nu bănuise că ea poate stârni dorințe. Înainte se simțea atras mai mult de seriozitatea şi de optimismul ei – ea muncea ca o adultă şi se bucura ca un copil atunci când Dostoievski îi făcea vizite acasă.

Peste douăzeci şi cinci de ani, atunci când fiica ei a întrebat-o cum de s-a putut îndrăgosti de un bărbat care-i putea fi tată, ea i-a răspuns zâmbind: „Dar el era tânăr şi apoi era mai interesant şi mai plin de viaţă decât tinerii de pe vremea mea. Ei purtau cu toţii ochelari şi arătau ca profesorii de zoologie, bătrâni şi plictisitori”.

El o cucerise cu totul şi ea nu-i observa nici ridurile, nici ticurile nervoase, nici expresia obosită a ochilor, nici tâmplele cărunte. Au fost foarte fericiţi în timpul logodnei. Dostoievski venea în fiecare seară acasă la logodnică, îi povestea cum avansa cu scrisul – în noiembrie a terminat partea a treia din Crimă şi pedeapsă – şi considera că aceasta se datora influenţei ei binefăcătoare. Era mai puţin nervos şi crizele de epilepsie deveniseră mult mai rare. Ea îl vedea vesel şi calm, se zbenguia şi hohotea, iar el se înviora, făcea glume.

Noiembrie şi decembrie au fost o adevărată idilă şi numai un singur lucru o mai neliniştea pe Anna Grigorievna: cum Dostoievski primea ceva bani, rudele aveau brusc tot felul de necazuri şi avansurile şi onorariile se iroseau în câteva ore. S-a întâmplat ca din patru sute de ruble primite de la „Russkii Vestnik” să rămână, până a doua zi, doar cu treizeci. El nu ştia să ţină evidenţa banilor. Într-o seară de decembrie, a venit la ea îngheţat de frig şi îmbrăcat într-un pardesiu subţire, pentru că-şi amanetase paltonul. Anna Grigorievna s-a speriat că el o să răcească şi a început să plângă. Lacrimile l-au impresionat: „Acum m-am convins cât de mult mă iubeşti” – i-a spus el. De altfel, ea îi oferea zilnic noi dovezi de dragoste.

Amândoi doreau să se cunune cât mai repede, dar îi reținea lipsa de bani. Anna Grigorievna moştenise două mii de ruble de la tatăl său, dar Dostoievski refuza să-i cheltuiască pentru nuntă, insistând să cumpere cu aceşti bani numai lucruri pentru mireasă. Lui îi făcea plăcere să-i aleagă rochii şi haine noi, punând-o să le probeze, iar ea îi cerea pentru orice părerea, având încredere în bunul lui gust, deşi ştia că el nu prea distinge culorile. Mama Annei Grigorievna i-a cumpărat fiicei haine de blană, mobilă şi argintărie. Dostoievski s-a dus la Moscova pentru a discuta cu Katkov, redactorul revistei „Russkii Vestnik", despre un avans necesar pentru a începe o viață nouă. Scrisorile ce i le va trimite logodnicei, la sfârşitul lui decembrie 1866 şi începutul lui ianuarie 1867, sunt pline de tandrețe şi expresii proprii stilului său: „Cel ce te iubeşte mereu, cu totul al tău...; tu – viitorul meu, totul, şi speranță, şi credință, şi fericire, şi bunătate... îți sărut de mii de ori mânuțele şi buzişoarele (de care îmi amintesc mereu)... în curând te voi îmbrățişa şi-ți voi săruta aievea mânuțele şi picioruşele (pe care tu nu mă laşi să le sărut). Şi atunci va începe a treia perioadă a vieții noastre... Iubeşte-mă, Anna, eu te voi iubi totdeauna".

În sfârşit, totul era gata, închiriaseră o locuință, căraseră lucrurile, rochiile fuseseră probate, şi pe 15 februarie 1867, la ora opt seara, au fost cununați la Catedrala Sf. Treime-Izmailovsk, în prezența rudelor şi a prietenilor. După credința rusă, cine va călca primul pe covor în fața preotului în timpul cununiei, acela va fi stăpân în casă. Anna Grigorievna i-a dat întâietate lui Fiodor Mihailovici: „Eu m-am supus întotdeauna lui" – va scrie ea mai târziu.

În primele zile de după nuntă, a domnit în casă o harababură veselă. Rudele şi prietenii îi invitau pe „tinerii căsătoriți” la mese şi serate şi n-au băut ei toată viața atâta şampanie cât în acele două săptămâni. N-au avut însă parte de lună de miere. Rudele lui nu-i lăsau o clipă singuri, în casă forfotea lumea până seara târziu, după care Dostoievski se aşeza la masa de scris.

Alteori, se întâmpla ca zile întregi să nu poată rămâne nici măcar o oră singuri. În locul discuțiilor tête-à-tête şi a intimității, se întâmpla ceva absurd şi jignitor. Anna Grigorievna era înconjurată de tot felul de intrigi, noile rude cleveteau şi, aflând că ea este exagerat de orgolioasă şi se supăra din orice, o scoteau din sărite cu ironii şi apropouri caustice. În acelaşi timp se străduiau să-l convingă pe Dostoievski că Anna Grigorievna se simte mai bine în compania nepoților, decât în a lui, şi el se închidea în cabinet ca să nu o stânjenească. În acest timp, ea plângea în dormitor, simțindu-se jignită şi neputincioasă. Tânăra soție nu avea nici un cuvânt în propria casă: între ea şi servitoare stătea Paşa, între ea şi soț stăteau nepoții, văduva fratelui, celelalte rude şi musafirii. Cel mai mult o făcea să sufere lipsa de comunicare cu soțul, iar relațiile fizice nu îi provocau nici o satisfacție. Din cauza agitației şi a prezenței celorlalți, se îmbrățişau pe apucate, totul îi împiedica să se bucure de acea apropiere sexuală fără de care e atât de greu să te uneşti cu adevărat. Când era vreunul mai dornic de dragoste, se întâmpla neapărat ceva care să-i împiedice şi ei nu se puteau obişnui fizic unul cu altul, iar din cauza împrejurărilor potrivnice, ajunseseră să fie dezamăgiți de căsătorie. Dostoievski lucra adesea nopțile în cabinetul său şi, obosit, se culca pe canapea, iar ea dormea singură în dormitor. În ciuda unor accese de pasiune fizică, din această

căsnicie lipsea dragostea care-i ajută pe îndrăgostiți să depăşească dificultățile de orice fel. Începutul a fost într-adevăr prost: ei se înțelegeau cu greu. Dostoievski se temea că ea se plictiseşte cu el, iar ea avea impresia că el o evită, iar în îmbrățişările din timpul nopții nu se simțea că unirea corpurilor este continuarea uniunii spirituale, aşa cum visase ea. Pe de altă parte, fiind total lipsită de experiență, ea nu era pe deplin convinsă că are întru totul dreptate; însă îl iubea şi aceasta însemna foarte mult pentru fericirea căminului. Îşi va da seama mai târziu de aceasta. Nu era chiar aşa simplu să iubeşti, după cum crezuse ea, şi pentru reuşita vieții în doi era nevoie de condiții normale de viață.

La o lună de la căsătorie, Anna Grigorievna era disperată. Căutau o vilă unde să se mute, cu toate rudele, pe timpul verii. La gândul unei asemenea perspective, ea a izbucnit în lacrimi şi i-a explicat soțului că este nefericită şi că singura soluție de a salva căsnicia ar fi să plece numai ei doi peste graniță.

Dostoievski a fost surprins să afle aceasta, deşi ştia şi singur că aceasta nu este fericirea vieții de familie la care el visase atât, că în casă este haos şi o atmosferă încordată, că el abia dacă reuşeşte să se vadă cu soția şi că între ei nu mai există nici măcar apropierea sufletească care se formase în timpul cât lucrau împreună la Jucătorul. Nu-şi dăduse însă seama cât de gravă era situația. Paradoxal, dar pe cât de vizionar şi perspicace era în treburile altora, pe atât de orb şi de surd era în propria-i viață. Nici el şi nici ea nu-şi putuseră organiza viața în doi pentru că el nu avea nici o înclinație spre treburile practice şi era împrăştiat din fire, singuratic şi preocupat numai de munca şi gândurile sale,

iar ea – din lipsă de experiență şi din timiditate, pentru că era încă prea tânără şi orgolioasă.

Ideea unei călătorii în doi i-a plăcut lui Dostoievski – avea astfel posibilitatea să scape măcar şi pentru câteva luni de creditori şi mai spera apoi să lucreze mai cu spor în Europa, unde chiar şi viața era mai ieftină ca la Petersburg. Dar pentru călătorie trebuie să ceară iarăşi un avans de la „Russkii Vestnik" şi Dostoievski s-a dus la Moscova, luând-o cu el şi pe Anna Grigorievna.

La Moscova îi aşteptau însă alte neplăceri – surorile lui Dostoievski au primit-o cu suspiciune pe cumnata lor mai tânără.

Opoziția lor s-a risipit însă repede, când au văzut că în locul unei ochelariste nihiliste şi tunsă scurt, a venit o tinerică care nu părea să aibă intenții agresive, mai mult chiar, se temea de toți, şi îşi adora soțul. Surorile s-au înmuiat repede şi au acceptat-o fără rezerve pe noua lor rudă.

Mai greu se împăca însă Anna Grigorievna cu gelozia lui Dostoievski; îi făcea scene pentru lucruri lipsite de importanță. Întorcându-se de la surorile sale, el i-a reproşat că a cochetat toată seara cu vecinul de masă, chinuindu-şi prin aceasta soțul. Ea a încercat să se justifice, dar el a uitat că se află la hotel şi a început să țipe, fața i s-a strâmbat, arăta oribil, iar ea s-a speriat că el o va ucide şi a izbucnit în plâns. De-abia atunci, el şi-a revenit, s-a aruncat la picioarele ei, sărutându-i mâinile, a început şi el să plângă, recunoscând că este de o gelozie patologică. După această

scenă îngrozitoare, ea şi-a propus să-l ferească de asemenea „senzaţii tari”. Aceasta îi era caracteristic de altfel: nu era supărată că el fusese nedrept cu ea, ci hotăra să nu-l mai contrazică. Se gândea mai puţin la ea şi mai mult la liniştea şi sentimentele lui.

Această gelozie era însă edificatoare pentru determinarea relaţiilor lui cu noua soţie. După cum am văzut, el nu-i făcuse scene de gelozie nici Mariei Dmitrievna, nici Apollinariei, deşi motivele erau mai mult decât evidente. Cu Anna Grigorievna, el se simţea însă cu adevărat liber şi natural, nu trebuia să mai umble cu dedesubturi şi să fie mereu încordat, să se simtă complexat. Cu ea îşi putea permite să procedeze aşa cum simţea, să fie gelos şi să se manifeste zgomotos, cum îşi manifesta şi celelalte sentimente. Şi poate că experienţa trecutului l-a făcut mai bănuitor. Îl chinuia în continuare complexul de inferioritate, mai ales, în ceea ce priveşte posibilităţile lui sexuale, ceea ce-l făcea să se îndoiască şi de dragostea femeilor de care se lega sufleteşte. Această neîncredere se transforma în gelozie manifestată, după cum am văzut, prin ieşiri zgomotoase. Răbufnea astfel teama de infidelitate şi suferinţe, care i-au făcut viaţa un chin după Kuznețk, Tveri şi Paris. El se întreba tot timpul dacă femeia adorată de el îl iubeşte şi-i cerea mereu alte şi alte dovezi de dragoste. La fel se comporta şi cu Anna Grigorievna, care îi era devotată cu totul – se temea să nu o piardă şi să nu rămână iarăşi singur. Toate aceste trăiri se îmbinau cu simţul de proprietate dus la maximum, mai cu seamă în sfera sexuală. Anna Grigorievna trebuia să-i aparţină în exclusivitate cu trup şi suflet, precum lucrurile de pe biroul lui, pe care nimeni nu îndrăznea să le atingă sau să le mişte. Şi devenise mai gelos şi din cauza vârstei – nu uita niciodată

diferența de douăzeci şi cinci de ani dintre ei. Şi cu toate dovezile de dragoste şi de devotament ale Annei Grigorievna, el a rămas gelos până la sfârşitul vieții.

Scenele de gelozie şi greutățile de tot felul nu au putut ascunde faptul că la Moscova relațiile lor mergeau spre bine, pentru că aici erau mai mult timp împreună. Anna Grigorievna a înțeles aceasta şi a început să insiste asupra plecării peste graniță. Era singura cale de a se mai linişti şi a se obişnui cu soțul ei. Când s-au întors la Petersburg şi le-au spus şi celorlalți ce au hotărât, toți s-au arătat indignați. În două zile au ajuns la concluzia că trebuie să le lase rudelor şi creditorilor mai insistenți o mie o sută de ruble, pe când ei veniseră de la Moscova doar cu o mie. Paşa şi una dintre surori încercau să-l convingă pe Fiodor Mihailovici că plecarea peste graniță e o aventură şi că nu are dreptul să cheltuiască ultimii bani pentru a-i face pe plac tinerei sale soții. Iar când a venit vorba de datorie morală față de familia fratelui mort, el a început să dea înapoi, hotărând în final să nu mai plece nicăieri. Consiliul de familie a pus în discuție închirierea unei vile pentru perioada de vară. Şi atunci, Anna Grigorievna şi-a arătat forța ascunsă a caracterului său, luând o hotărâre extremă. Ştia doar că este vorba despre salvarea căsniciei lor şi pentru aceasta era dispusă să sacrifice totul. Mama sa a înțeles-o şi a ajutat-o. Anna Grigorievna a făcut ceea ce nu i-au iertat niciodată prietenii şi rudele soțului: ea a amanetat toate lucrurile cumpărate de mama sa din banii de moştenire – mobila, argintăria, lucrurile, îmbrăcămintea, tot ce alesese şi cumpărase cu atâta bucurie şi speranță. În două zile a strâns suma necesară şi, pe 14 aprilie, soții Dostoievski au plecat peste graniță, în ciuda tuturor rudelor.

Intenționau să rămână în Europa trei luni, dar s-au întors în Rusia tocmai peste patru ani şi ceva. Însă, în aceşti ani, ei au reuşit să uite de începutul greu al căsniciei, devenind o familie unită şi fericită.

Au locuit un timp la Berlin, după care au traversat Germania şi s-au stabilit la Dresda. Aici s-au apropiat ca soți. Ei se deosebeau în toate – vârstă, temperament, interese, intelect, dar aveau şi destule în comun şi combinarea reuşită a asemănărilor şi deosebirilor a asigurat succesul mariajului lor. Anna Grigorievna călătorea pentru prima dată peste graniță şi totul i se părea nou şi interesant. Era încântată de tot ceea ce vedea şi-şi manifesta zgomotos bucuria.

Se deosebea din acest punct de vedere cu totul de soțul ei. În aceşti patru ani, ei au vizitat Germania, Elveția, Austria şi Italia. Anna Grigorievna era fericită, în timp ce pe Dostoievski, nimic şi nimeni nu putea să-l mulțumească.

Anna Grigorievna se comporta ca o adevărată turistă, vizita muzee şi biserici, făcea observații pertinente, ceea ce-l bucura pe soțul ei: dacă-i plăcea, înseamnă că nu se plictiseşte, în timp ce el lucrează şi compune scrisori interminabile, pe care le trimite în Rusia cu planurile viitoarelor sale romane.

Dostoievski era încântat că ea este atât de simplă şi nepretențioasă. Anna Grigorievna avea obiceiuri mic-burgheze, deşi, după acte, aparținea nobilimii, şi aceasta le crea comunitatea de mediu social. Ea era liniştită şi

modestă, mai ales că până atunci viața nu a prea răsfățat-o: umblase puțin, văzuse puțin şi se distrase şi mai puțin. Când a terminat de scris Jucătorul, Fiodor Mihailovici i-a propus să sărbătorească evenimentul la un restaurant împreună cu Maikov, Miliukov şi Strahov, dar ea a refuzat, pentru că nu mai fusese până atunci la vreun local şi-i era jenă să iasă cu asemenea personalități. Modul de viață, manierele şi deprinderile, îmbrăcămintea şi gusturile, toate o dădeau de gol pe fata dintr-o familie de funcționar modest, de la periferia Petersburgului. Avea în ea o anumită doză de provincialism, ceea ce îl fascina pe Dostoievski.

Cât despre Dostoievski, el nu avea deloc bun-gust şi, după cum am văzut, nu ştia să se poarte în lume, era irascibil, suspicios şi orgolios.

El îi invidia pe „stăpânii vieții" precum Turgheniev sau Grigorovici şi nu-i iubea pentru originea lor nobilă, mondenitatea, eleganța şi exprimarea aleasă, pentru libertatea cu care îşi permiteau să arunce cu miile de ruble şi să scrie ce le trecea prin minte. Numeroasele sale conflicte cu contemporanii se explică parțial şi prin manierele sale simple, orgoliul lezat de a sta mereu cu mâna întinsă. Obținea totul cu greu, până şi pentru onorariul cuvenit pentru revistă trebuia să se roage, să insiste şi, în final, să implore.

Spre sfârşitul vieții, Dostoievski s-a întâlnit cu personalități sus-puse, duci şi fețe imperiale, dar şi la palat, şi în saloanele aristocratice, se simțea stingher şi se comporta ca un urs. Nu suporta recepțiile, banchetele şi ieşirile în lume,

prefera să stea acasă, în camera bine încălzită, să bea ceai cu dulceață şi să-i citească soției vreun roman istoric.

Maria Dmitrievna visase să aibă mulți oaspeți, să fie invitată la mese şi să joace un rol important în societate; Dostoievski nu se simțea nici cu ea în siguranță, fiind pus în situația soțului, incapabil să-i ofere soției ceea ce merită. Şi Apollinaria voise să sclipească în societate şi să ducă o viață mondenă, zgomotoasă. Nu se putea spune însă acelaşi lucru despre Anna Grigorievna, care în modestia ei nu-şi dorea petreceri, atenție sau onoruri. Prin aceasta, ea se potrivea de minune cu soțul ei. Şi el nu avea de ce să se simtă vinovat față de ea dacă nu o scotea în lume – căuta şi ea liniştea căminului, iar halatul şi papucii soțului nu erau o umilință pentru ea, ci ceva normal. Şi se bucura de tot ce-i făcea şi lui plăcere: plimbarea plăcută de duminică la prânz, samovarul cu ceai – seara şi candela aprinsă la icoana din dormitor – noaptea.

Anna Grigorievna era timidă şi numai în intimitate cu soțul era vioaie şi „grăbită", cum spunea Dostoievski. El o înțelegea şi o prețuia, pentru că era şi el timid, stânjenit în prezența străinilor şi se simțea în largul său numai cu soția. Tinerețea, lipsa de experiență şi spiritul ei mic- burghez acționau asupra lui ca un calmant, îi dădeau speranțe şi îi înlăturau complexele de inferioritate. Cădea adesea în melancolie şi, după crizele de mândrie şi demnitate, când urla afirmând că numai generațiile viitoare îi vor aprecia romanele, veneau perioade chinuitoare de depresie şi deznădejde. Atunci se ura pe sine însuşi. Privea cu răutate la mâinile sale cu vene pronunțate şi cu pete gălbui, la pieptul acoperit cu păr, la corpul ce i-a adus atâtea

neplăceri cu durerile, bolile, dorințele şi la toată viața sa independentă care i-a pricinuit atâta rău spiritului. Iar corpul acesta era sortit pieirii, descompunerii şi întunericului mormântului, pentru a deveni hrană pentru viermi, şi-şi imagina veşnicia ca o baie înghesuită şi cu mulți păianjeni. El se sufoca de groază, de conştiința nimicniciei sale, de teama de moarte. Puțini ştiau câtă nevoie avea el în aceste clipe de un cuvânt de mângâiere, de căldura unei mâini de femeie. Prezența unei ființe tinere şi iubitoare făcea să-i dispară coşmarurile, iar lauda sau un cuvânt favorabil îl îmbărbătau şi-l ajutau să alunge pesimismul şi tristețea. Prea de multe ori şi pe nedrept a fost lovit de soartă şi totdeauna se aştepta numai la eşecuri şi neplăceri. Pe când Anna Grigorievna credea sincer în el, aceasta se vedea pe fața ei încă de la prima întâlnire şi era exprimat în toate vorbele şi faptele ei: ea îl privea de jos în sus şi recunoştea valoarea şi importanța raționamentelor lui, chiar dacă nu era întru totul de acord cu ele. Nici nu-i trecea prin minte să se îndoiască de superioritatea lui. Se certau uneori pentru fleacuri şi-şi propuneau să țină supărarea, dar nici unul nu rezista şi se împăcau râzând. El se aprindea şi se stingea uşor, furtuna trecea fără să lase urme şi uita repede. La fel şi ea – pe cât de repede se supăra, tot pe atât de repede îi şi trecea. Accepta neînțelegerile dintre ei ca pe ceva inevitabil. Ea îl accepta pe Dostoievski întru totul, aşa cum era, şi acest mod de a-l trata îl dezarma pe Dostoievski; cu trecerea timpului se vor certa din ce în ce mai rar. Ea i se supunea, acceptându-i autoritatea nelimitată, inclusiv în alegerea rochiilor şi a pălăriilor, deşi aceasta nu însemna că avea o supunere oarbă. Ea îşi avea individualitatea sa, dezvoltată în timpul căsătoriei. În ciuda blândeții, a maleabilității şi a unei anume naivități, ea avea un caracter hotărât şi independent.

La mulți ani după moartea soțului, explicând armonia din viața lor de familie, Anna Grigorievna observa că prietenia se bazează adesea pe contradicții, şi nu pe asemănări, şi se dădea pe sine ca exemplu: ea şi Dostoievski erau oameni de construcție şi factură diferite, dar ea nu se amesteca în viața lui interioară, nu-şi propunea „să-l influențeze şi să-l corijeze”– greşeala pe care o fac majoritatea femeilor cu soții şi amanții lor – şi cu acest „neamestec” ea i-a câştigat încrederea, l-a făcut să se simtă liber. În acelaşi timp, el simțea că are în ea o prietenă pe care se poate bizui oricând, că ea nu-l va vinde, nu-l va minți şi nu-l va înşela, nu-şi va pierde încrederea în el şi nu-l va ironiza. Fericirea lor conjugală s-a datorat tocmai neamestecului Annei Grigorievna în treburile lui (exceptând situațiile când el i-o cerea) sau încrederii depline. După crizele de isterie ale Mariei Dmitrievna şi cele de personalitate ale Apollinariei, Dostoievski a întâmpinat cu entuziasm „neutralitatea” Annei Grigorievna: ea nu încerca niciodată să se impună, nici să facă pe şeful şi nici să se joace cu sentimentele lui. Era încă tânără atunci când s-au căsătorit, o aura mediocritas, dar a intuit fără greş valoarea lui Dostoievski. În timpul celor paisprezece ani de viață împreună, ea s-a mai deşteptat, şi-a îmbogățit cunoştințele, şi-a dezvoltat intuiția, şi-a cunoscut mai bine soțul. Ea se închina în fața geniului lui Dostoievski, deşi în primii ani de căsătorie nu putea încă aprecia nemărginirea acestuia şi îl luase doar ca un romancier cunoscut, mare – poate, bolnav şi de-abia mai târziu i-a intuit corect amploarea, atunci când contemporanii încă mai ezitau (recunoaşterea deplină a talentului său a venit, ca şi în cazul altor mari scriitori, după moarte lui). Faptul că, o dată cu trecerea timpului, ea îl înțelegea mai bine şi îl respecta tot mai mult îl bucura pe Dostoievski – el creştea necontenit în ochii ei. De obicei, soții

îşi descoperă în timp noi defecte unul altuia şi, urmare a acestui lucru, apar dezamăgirea, resemnarea, adulterul.

Anna Grigorievna îl iubea pe Dostoievski ca soţ şi ca om, cu dragostea de soţie şi de amantă, de mamă şi fiică. Sentimentul acesta complet l-a copleşit – Anna Grigorievna îi era prietenă bună şi devotată, ca şi Neceaeva pentru soţul său, medicul curant al scriitorului, al căror mariaj se asemăna cu al lor în privinţa diferenţei mari de vârstă. Iată ce scria Anna Grigorievna în jurnalul său, din perioada şederii la Dresda: „El citea, iar eu stăteam în spatele lui (locul meu preferat, aşa cum mă aşezam în spatele tatei când eram copilă)". Dragostea ei pentru Dostoievski avea elemente materne, filiale şi, evident, preponderent erotice. Acest tip de ataşament feminin este cel mai puternic. Mai târziu s-a adăugat şi conştiinţa că el este tatăl copiilor ei.

În aprilie 1867, soţii Dostoievski s-au stabilit la Dresda şi, peste două săptămâni, tânăra soţie uitase deja zilele triste de la începutul căsniciei. Fiodor Mihailovici îi spuse că atunci când a luat-o de soţie, o iubea, dar o cunoştea foarte puţin. „Acum – stenodactilografia Anna Grigorievna cu semne neînţelese pentru el –, el mă preţuieşte de patru ori mai mult, dându-şi seama cât sunt de modestă... el spune că eu îl cuceresc cu bunătatea şi cu supunerea mea."

El se obişnuia tot mai mult cu ea, găsind mereu izvor de bucurie în ritmul lent, aproape monoton al vieţii în doi.

E puţin probabil ca Anna Grigorievna să-şi fi dat seama când s-a măritat la ce treabă grea se înhăma. A trebuit să-i

suporte gelozia şi bănuielile, pasiunea pentru ruletă, bolile şi ciudăţeniile. Şi, nu în ultimul rând, anumite cerinţe ale vieţii lui sexuale. Ca şi în alte privinţe, şi aici au ajuns la armonie după unele încercări dureroase şi căutări chinuitoare. La început, dorinţa lui era lipsită de pasiune şi el şi-o manifesta cu prudenţă şi neîncredere. În ceea ce priveşte sexul, ea era naivă şi lipsită de experienţă şi-şi accepta soţul aşa cum era el, fără să se mire sau să se sperie de nimic. Ea era gata să accepte totul ca pe ceva normal, credea din naivitate că aşa trebuie să fie şi îi răspundea firesc şi liniştită la ceea ce altei femei, mai experimentate sau mai inteligente, i s-ar fi părut straniu sau jignitor, sau poate chiar monstruos. Mult mai târziu, cu un an înainte de moarte, când el avea şaizeci, iar ea treizeci şi cinci de ani, Dostoievski îi scria din Eims: „Tu-mi scrii – «iubeşte-mă» dar ce, eu nu te iubesc? Mie nu-mi place să spun asta în cuvinte. Dar tu îţi poţi da şi singură seama şi-mi pare rău că nu vezi. Ar putea să te convingă de asta numai bucuria mea de a fi cu tine – dar tu fie că nu vrei să observi asta, fie nu înţelegi din lipsă de experienţă. Arată-mi măcar o căsnicie în care dragostea e încă tot atât de puternică după doisprezece ani de convieţuire. Şi dragostea, şi frenezia mea sunt inepuizabile. Tu vei spune că aceasta e doar un aspect şi poate cel mai grosolan. Nu, nu e cel mai grosolan, pentru că de acesta depind toate celelalte. Dar tu nu vrei să înţelegi asta. Pentru a încheia această tiradă, îţi mărturisesc că dorinţa de a săruta fiecare degeţel de la picioruşul tău nu poate fi potolită cu nimic, o să vezi. Îmi scrii – dacă ne citeşte cineva scrisorile? Bineînţeles, dar n-are decât să ne invidieze”.

Fiind excesiv de pudică, Anna Grigorievna a şters din scrisorile lui, păstrate pentru urmaşi (spre marele regret al

biografilor), cuvintele şi frazele prea libertine pentru că i se părea o impietate să-şi bage cineva nasul în intimitatea lor, în care totul era permis. Nu degeaba Dostoievski afirma că frenezia lui este inepuizabilă. El o iniția pe Anna Grigorievna treptat şi cu prudență în lumea fermecată a „plăcerilor" – el îşi cunoştea prea bine slăbiciunea pentru sadism şi masochism şi delirul ce-l cuprindea atunci când i se „permitea" să-i sărute picioarele. Unele momente ale actului erotic erau pentru el – probabil – la fel de intense şi pline de acea tensiune de nestăvilit, ca şi momentele de dinaintea crizei epileptice, şi deliciile actului sexual, şi culmile lui îi creau senzația intrării în eternitate; contopirea cu femeia iubită în ritmul tainic îl apropia de Dumnezeu, îi crea senzația mistică de afirmare şi de uitare de sine. Furia trupului şi a senzualității dezlănțuite se încheia prin atingerea de o clipă a ultimului adevăr – universul pătrundea în el, el se topea în univers şi unitatea distrusă se recrea prin contopirea trupurilor. Din doi-unul, un singur trup, dispăreau neînțelegerile, aceasta era premisa armoniei universale.

Latura mistico-religioasă a vieții sociale a lui Dostoievski era total străină şi de neînțeles pentru Anna Grigorievna.

Se poate ca ea să nu fi înțeles până la capăt „frenezia sexuală" a soțului său şi să se fi temut de starea de prostrație în care cădea el după actul de dragoste, deşi ea nu vedea nimic teribil în manifestările lui şi-i răspundea normal, cu temperamentul ei de femeie tânără şi iubitoare.

Implicarea ei pe plan fizic, simplitatea şi dorinţa de a-i face pe plac atât noaptea, cât şi ziua au însemnat foarte mult pentru Dostoievski. El putea face tot ce voia cu ea, putea să o formeze pentru a-i satisface cele mai ciudate fantezii erotice şi, deşi era pudic, nu se ruşina de ea.

Cu altele avusese reţineri, pe când cu ea, totul îi era permis. Cu ea se juca aşa cum te joci cu soţia sau cu un copil care ţi se supune fără să cârtească. Manifestările lor sexuale luau mereu forme noi. Anna Grigorievna îi oferea această libertate, îi „permitea" foarte multe şi nu numai pentru că „poznele" lui îi făceau plăcere, ci pentru că ea era dispusă să suporte orice din dragoste pentru el. Şi numai oamenii foarte apropiaţi ştiau că asta nu era totdeauna uşor şi plăcut pentru ea. În 1879, al treisprezecelea an de căsnicie, A. Maikov, prieten cu scriitorul, îi scria soţiei: „Ce anume îţi spune ţie Anna Grigorievna că tu nu vrei să-mi scrii? Eu nu mă îndoiesc că soţul ei o chinuieşte cu caracterul său imposibil, cu manifestările brutale de dragoste, cu gelozia şi cu pretenţiile de tot felul, în funcţie de fantezia de moment. Ce putea să te surprindă şi să te impresioneze atât de mult?".

Era vorba, probabil, de diferite forme de perversiuni sexuale, neobişnuite, bizare (Anna Grigorievna putea să fi scăpat din naivitate faţă de prietena sa câte ceva despre ciudăţeniile soţului ei), pe care soţia lui Maikov se jena să le pună pe hârtie.

Dostoievski era fericit cu Anna Grigorievna, pentru că ea însăşi îi permitea să-şi pună în practică fanteziile sale,

despre care aminteşte Maikov. Prin aceasta, ea îl purifica şi îl elibera de povara vinei sale – el înceta de a se mai simți păcătos sau pervers.

Tolstoi spunea că nu există perversiune fizică, atunci când nu faci din femeie numai obiect de plăcere. Dostoievski îşi iubea soția şi satisfacția lui sexuală era cu atât mai mare, cu cât aceasta era completată cu alte emoții de ordin erotic sau ideatic. Această a doua căsătorie îi oferise pentru prima dată normalizarea vieții lui sexuale. Menajul lor înflorea pe zi ce trece şi aceasta pentru că ei erau de atâta timp singuri, fără rudele agasante. Peregrinările peste graniță timp de patru ani de zile au constituit călătoria lor de nuntă. Şi adaptarea reciprocă psihică şi sexuală a luat sfârşit atunci când au început să apară copiii, când ei puteau afirma fără rezerve că au o căsnicie fericită.

Atunci, Anna Grigorievna a înțeles că a gonit-o definitiv din inima soțului pe Apollinaria, „prietena veşnică”. Mult mai grea era însă lupta cu cealaltă pasiune a lui Dostoievski. Ea ştia că este un jucător pasionat, dar nu-şi putea imagina cât de puternică era atracția ruletei pentru el. Era dispusă să o accepte ca o distracție a bărbaților, cel mult ca o patimă, dar nu ca un viciu. De aceea, ea l-a lăsat să se ducă singur la Hamburg, unde era un cazinou, atunci când el i-a explicat că singura speranță de a ieşi din strâmtoare cu banii este câştigul la ruletă.

La Hamburg s-a întâmplat ceea ce era de aşteptat, dar aceasta a însemnat pentru Anna Grigorievna botezul de luptă. Mai întâi, Dostoievski a câştigat o sumă mică, după

care a pierdut totul şi i-a scris că nu se poate întoarce la Dresda pentru că nu are cu ce plăti hotelul şi biletul de tren. Anna Grigorievna a strâns supusă toți banii din casă şi i-a trimis lui, la Hamburg. El s-a dus la cazinou şi i-a pierdut şi pe aceştia. A doua zi, în locul soțului, a venit scrisoarea lui disperată: „Anna, îngerul meu, singura mea bucurie şi fericire, mă vei ierta tu pentru toate chinurile şi necazurile ce ți le-am făcut? Ah, câtă nevoie am de tine! Mă vei mai respecta de-acum? Doar prin aceasta căsnicia noastră s-a clătinat... Socotesc orele. Iartă-mă, îngerul meu, inima mea, fericirea mea".

Peste câteva ore soseşte o altă scrisoare: „Te îmbrățişez, comoara mea, te sărut de multe ori, fii soție bună şi iartă-mă, uită răul, doar vom fi toată viața împreună".

Anna Grigorievna a amanetat lucrurile şi i-a trimis iarăşi bani, implorându-l să se întoarcă. Iar el continua să-i trimită scrisori: „Nu mai am curaj să-ți scriu".

Anna Grigorievna a plâns când Dostoievski a plecat, a plâns în hohote şi când s-a întors – slăbit, cu barba rasă, dar nu i-a reproşat nimic, nu i-a făcut scene, dovedind înțelepciune instinctivă – mărinimia ei l-a înduioşat până la lacrimi, el s-a căit cu disperare şi, aşa cum se întâmplă de obicei cu soțul vinovat, s-a străduit să-şi manifeste cât mai convingător dragostea sa.

În mai, Anna Grigorievna era însărcinată şi căsătoria nu numai că nu şchiopăta, dar mergea tot mai bine – n-avea ce să o mai compromită, ea aflase acum şi ultimele ascunzişuri

ale soțului – pasiunea tenebroasă, devoratoare a jocului – şi cu înțelegerea ei i-a luat povara ruşinii, eliberându-l de complexul de vinovăție. Şi pentru asta, el îi era nu mai puțin recunoscător ca pentru supunerea sexuală. Dispăruseră de acum toate barierele dintre ei, el putea avea încredere deplină în ea, nu trebuia să se mai ascundă şi să se teamă de nimic.

A oftat cu uşurare şi s-a străduit să-i demonstreze că crahul de la Hamburg s-a datorat mai ales singurătății şi tulburărilor sale. Începuse să se teamă pentru ea şi pentru responsabilitatea ce o presupunea apariția unui copil. Dar, dacă ei ar locui în oraşul unde este ruletă, el ar juca în mod sistematic, fără să se grăbească... Nu se ştie dacă l-a crezut cu adevărat sau numai s-a prefăcut, dar ea s-a lăsat convinsă şi în iunie s-au mutat la Baden-Baden.

Au petrecut aici cinci săptămâni de coşmar, cum le-a numit Anna Grigorievna. Ea rămânea zile întregi singură şi suferea din cauza demenței lui Fiodor Mihailovici, care fugea în transă de la cazinou la hotel şi înapoi, înspăimântată că a doua zi nu vor mai avea nici bani de mâncare, era complexată că e săracă şi prost îmbrăcată, fiind nevoită să umble tot timpul în rochia ei neagră, printre femei în toalete strălucitoare. Avea impresia că se va întâmpla o catastrofă dintr-o clipă într-alta şi această sabie a lui Damocles a atârnat deasupra capului ei până în ziua plecării din Baden-Baden.

Dostoievski era însă convins că a descoperit în sfârşit sistemul prin care va câştiga şi va întoarce „roata norocului”

în favoarea sa. Poate că ar fi obținut ceva rezultate, dacă ar fi aplicat metoda sa de calculat, cu calm, dar el era nerăbdător peste măsură, se înfierbânta repede şi-şi pierdea capul.

Au pierdut într-o săptămână toți banii cu care veniseră şi au început să amaneteze – în fiecare zi, el alerga cu câte un obiect la telal: ceas, broşa cu rubine şi briliante – cadoul lui de nuntă, paltonul, costumul, şalul. A câştigat o dată patru mii de taleri, o adevărată avere pe atunci, şi, hotărând să fie înțelept, i-a dat pe toți soției, dar s-a întors la cazinou, de unde venea din oră în oră la hotel să mai ia bani, şi până seara nu le-a mai rămas nimic. Au fost nevoiți să se mute de la hotel într-o cameră mizerabilă, deasupra unei potcovării, şi au locuit acolo sub acompaniamentul ciocanului şi al foalelor. La început, Anna Grigorievna a fost surprinsă că omul care a suportat cu bărbăție atâtea nefericiri şi suferințe în viața sa nu are puterea necesară pentru a se abține şi riscă până la ultimul taler. Ea vedea ceva nedemn, jignitor în asta.

„Am înțeles însă repede – va nota Anna Grigorievna – că aici nu e vorba de lipsă de voință, ci de o pasiune devastatoare, căreia nu-i putea sta împotrivă nici un caracter puternic."

Majoritatea oamenilor găsesc în joc eliberarea de zbuciumul cauzat de insatisfacții de orice fel – inclusiv sexuale. Psihiatrul va descoperi în demența jocului la Dostoievski compensația ascunsă pentru complexele şi insatisfacțiile de ordin sexual. Numai că ruleta l-a înrobit ca o ieşire din irațional, ca un contact cu lumea neprevăzutului; succesul

sau insuccesul la ruletă nu se supunea legilor logicii, ele erau înrudite cu originea incognoscibilă, întunecată a lumii, unde nu există nici morală, nici spațiu limitat. Şi jocul oferă posibilitatea nelimitată de a corecta injustețea sorții: sărăcia, poziția socială, naşterea sub o stea defavorabilă sau într-o familie săracă. Dar întregul proces al jocului nu era oare o provocare față de forțele inevitabilității ce-l subjugă pe om, o breşă în acțiunea arbitrarului?

Anna Grigorievna sesizase ceva din aceasta şi, numind-o boală, a acceptat-o ca pe un blestem, cu toate complicațiile şi urmările ei, fără să încerce măcar să-l vindece de ea.

„Nu i-am reproşat niciodată soțului când pierdea şi nu m-am certat cu el din această cauză (soțul a apreciat mult această trăsătură de caracter) şi i-am dat fără să mă opun ultimii bani din casă."

I-a părut rău numai după broşa şi cerceii pe care n-a mai reuşit să-i răscumpere, dar suferea în taină, ca să nu se mai necăjească şi Fiodor Mihailovici. Puține femei au fost în stare de atâtea jertfe, şi mai puține, cele care n-au încercat să înfrânze o asemenea pasiune morbidă cu argumente logice, cum s-ar zice „să care apă cu ciurul".

Dostoievski observa, bineînțeles, prin ce trece soția din cauza lui şi suferea el însuşi şi o iubea şi mai mult, făcea tot ce putea pentru a-şi manifesta dragostea – când a câştigat doi taleri, s-a dus şi i-a cumpărat flori şi prăjiturile preferate, şi ea a fost mult mai fericită de aceste mici bucurii, decât dacă i-ar fi pus deoparte pentru plata chiriei.

De cele mai multe ori, nici nu-l certa că e risipitor, ea fiind convinsă că el este bun, simplu şi naiv şi că trebuie să se poarte cu el ca şi cu un copil. El vedea în aceasta adevărata ei dragoste. Iată ce-i scrie el din Baden-Baden soacrei sale:

„Ania mă iubeşte, n-am fost niciodată aşa de fericit. Ea este blândă, deşteaptă, crede în mine şi m-a cucerit cu dragostea ei, încât n-aş mai putea trăi fără ea."

Până şi în serile cele mai triste şi mai disperate de la Baden-Baden, ea îi alunga tristeţea cu glumele şi veselia ei – ea avea doar douăzeci şi trei de ani şi, în ciuda tuturor necazurilor, nu putea să-şi înfrâneze energia debordantă a tinereţii. Dar cu câtă bucurie au părăsit ei Baden- Badenul, aducător de ghinioane şi au plecat la Geneva!

Aici, Dostoievski era mai puţin irascibil, deşi mai cârtea adesea: ba că e un oraş trist şi cu un climat oribil, ba că sunt mulţi protestanţi, că întâlneşti beţivi la tot pasul şi că e o plictiseală de moarte. Trăiau din ce primeau de la mama Annei Grigorievna şi îşi amanetau întotdeauna lucrurile spre sfârşitul lunii.

În iernile anilor 1867/1869, ei au dus o viaţă foarte modestă la Geneva. Lui îi plăcea însă monotonia din programul zilei. Se trezeau, ca şi la Dresda, pe la ora unsprezece. Anna Grigorievna ieşea la plimbare, vizita câte ceva, în timp ce el scria acasă, se întâlneau pe la trei şi luau masa la un restaurant, după care ea se ducea să se odihnească, iar el lenevea ceasuri întregi la cafeneaua din Mont Blanc, unde citea ziarele şi revistele ruseşti şi franţuzeşti. La ora şapte

făceau împreună o plimbare pe chei şi pe străzile principale ale Genevei, apoi apropiindu-se de vitrinele luminate cu gaz ale magazinelor, alegeau lucrurile ce i le-ar fi dăruit el dacă ar fi fost bogat. Aceste cumpărături imaginare îi amuzau teribil. Ajunşi acasă, el aprindea focul în cămin, beau ceai, după care fie că-i citea ceva, fie că-i dicta ce scrisese el în noaptea precedentă. Anna Grigorievna aştepta un copil şi în timpul liber cosea şi tricota. Iar el scria Idiotul.

Încă de pe atunci, Anna Grigorievna a înțeles că, organic, el nu era capabil de o viață idilică îndelungată şi că simte nevoia să spargă ordinea stabilită de el însuşi. Ordinea îi era necesară pentru a crea, iar dezordinea – pentru inspirație; el se refugia în modul de viață mic burghez din cauza frământărilor puternice ale gândirii şi imaginației sale. El se sufoca în atmosfera liniştită, lipsită de furtună şi de tunete, iar ruleta reprezenta tocmai unul dintre paratrăsnetele sufleteşti. Anna Grigorievna a făcut, fără să-şi dea seama, ceea ce nu i-ar fi trecut prin minte unei femei cu mai multă experiență – când l-a văzut că lâncezeşte şi că scrisul nu mai merge, i-a propus să se ducă la Saxon les Bains, unde de asemenea era ruletă.

Mai întâi, el s-a împotrivit, dar apoi s-a dus şi totul s-a repetat după scenariul cunoscut – câştig, pierdere, amanetarea verighetei şi a paltonului, disperare, frig şi foame, scrisori cu lacrimi amare, trimise soției răbdătoare şi atât de iertătoare, întoarcerea acasă cu bilet de clasa a treia. Dar rezultatul a fost cel scontat: în noiembrie, el a scris aproape o sută de pagini din Idiotul.

„Anna Grigorievna îmi este ajutorul şi consolarea mea – mă iubeşte cu o dragoste nemărginită, deşi avem caractere cu totul diferite.”

Dar, în ciuda sau poate tocmai datorită acestei deosebiri, apropierea dintre ei se amplifică la bucurie şi la necaz.

În februarie 1869 li s-a născut o fiică şi el era atât de bucuros şi de emoționat, încât o îmbrățişa să o sufoce pe moaşa elvețiană.

Dostoievski era mândru şi mulțumit că este tată şi-şi iubea la nebunie fetița. Ceea ce nu l-a împiedicat să se mai ducă o dată la Saxon les Bains, de unde i-a trimis soției o scrisoare disperată: „Iartă-mă, Ania, iartă-mă, oricât de ticălos aş fi, eu vă iubesc pe amândouă, pe tine şi pe Sonia, mai mult decât orice pe lume. Nu pot trăi fără voi”.

Dar micuța Sonia – „dragă, îngeraşul” – n-a trăit decât câteva luni – au înmormântat-o în luna mai, în cimitirul din Geneva. A fost o lovitură grea nu numai pentru Anna Grigorievna, ci şi pentru Dostoievski. El plângea şi se lamenta ca o femeie, nu şi-a găsit locul câteva săptămâni şi nu se putea împăca cu ceea ce numea „lipsa de sens a morții.”

După moartea fetiței, nu au mai putut suporta Geneva şi s-au mutat la Wewey, tot pe malul lacului Leman. În timpul călătoriei pe vapor, Dostoievski şi-a surprins pentru prima oară soția plângându-se de soartă, de toate loviturile şi

jignirile din trecut şi de nedreptatea cerului. În acea clipă dispăruseră şi umilința, şi sentimentele creştineşti; rămăsese doar durerea omului învins de forțele potrivnice.

N-au rămas decât o vară la Wewey. Fiodor Mihailovici lucra la Idiotul şi regreta moartea fetiței, bolea, se plângea că printre aceşti munți înalți nu poate face nimic bun şi au plecat în Italia.

De-abia aici s-au odihnit cu adevărat. Crizele de epilepsie s-au rărit şi starea lui generală era mult mai bună. Nu cunoşteau pe nimeni la Florența, nu aveau cu cine să comunice, iar necunoaşterea limbii le dădea o senzație de izolare totală. Trăiau ca într-o mănăstire, şi Anna Grigorievna considera că soțul ei suferă din cauza lipsei de comunicare. În plus, ea rămăsese iarăşi însărcinată. El n-ar fi vrut ca ea să nască în țara unde nu se putea înțelege măcar cu medicul sau moaşa. De aceea, deşi erau lefteri, în vara lui1869, au plecat iarăşi la drum.

Au călătorit prin Veneția şi Triest, până la Praga, unde sperau să întâlnească activişti cehi ai renaşterii slave, numai că în Cehia n-au găsit locuință şi au fost nevoiți să se întoarcă la Dresda, deoarece cunoşteau bine oraşul. Aici s-a născut, în septembrie 1869, a doua lor fiică, Liubovi. Părinților li s-a părut cam firavă, dar ea s-a făcut un copil voinic; Anna Grigorievna putea să o alăpteze singură, iar Dostoievski era fericit că e iarăşi tată.

Numai că situația lor materială continua să fie disperată: când s-a născut Liubovi, ei aveau în casă doar zece taleri,

locuința era neîncăpătoare, Dostoievski a trebuit să-şi amaneteze sacoul şi să-şi vândă cămăşile pentru a o îngriji pe lăuză.

„Cum să mai scriu – se plângea el într-o scrisoare către Maikov –, când sunt flămând, când a trebuit să-mi amanetez pantalonii pentru a face rost de doi taleri ca să trimit o telegramă. La dracu cu mine şi cu boala mea! Dar ea alăptează copilul şi se duce să-şi amaneteze ultima fustă de lână... Şi la noi ninge de două zile şi ea poate răci...

Scrisoarea lui e un strigăt de disperare.

„Trimiteți-mi două sute de ruble. Salvați-mă. Cuvântul «salvați-mă» luați-l ad litteram."

Făceau foamea, nu aveau bani să-şi boteze copilul şi, când a fost gata manuscrisul celei de-a doua părți a romanului Idiotul la care el lucrase cu disperare, scriind aproape zece foi în două luni, nu s-au găsit cinci taleri în casă pentru a-l trimite recomandat la „Russkii Vestnik". Numai datorită prezenței de spirit a tinerei soții, călită în şcoala lipsurilor, au reuşit să o scoată la capăt. Situația s-a mai îmbunătățit după ce mama Annei Grigorievna s-a mutat şi ea la Dresda. În curând, a venit şi fratele ei, fost student la Academia Sfântul Petru din Moscova, unde, cu puțin timp în urmă, oamenii lui Neceaev îl uciseseră pe studentul Ivanov. Soarta studentului l-a impresionat profund pe scriitor, dându-i ideea romanului Demonii, în care s-a hotărât să spulbere mitul revoluționarilor şi să-şi exprime ideile despre rolul lor nefast. Peste graniță şi-a consolidat conservatorismul

patetic, ideea acceptării autocrației ca baze ale vieții sociale în Rusia şi garanție a statorniciei statului rus. În ideile socialismului şi ale revoluției, el vedea cel mai mare pericol pentru dezvoltarea spirituală şi religioasă a Rusiei şi a întregii omeniri şi considera ca o datorie de conştiință să polemizeze cu purtătorii ideilor revoluționare din patria sa. El a scris în mod conştient Demonii, ca un roman polemic pe teme contemporane.

Familia Dostoievski a rămas la Dresda tot anul 1870 şi, în acest timp, căsnicia lor s-a consolidat.

La aceasta a contribuit în mod deosebit călătoria lui Dostoievski la Wiesbaden. Anna Grigorievna îi propusese să se mai distreze – el lucrase tot anul, terminase Soțul etern şi lucra la Demonii. Distracția l-a costat scump, în schimb, l-a vindecat pentru totdeauna de pasiunea pentru jocurile de noroc. După febra hazardului şi pierderea banilor, i-a scris soției, implorând-o să-i trimită treizeci de taleri pentru întoarcere, pe care i-a depus, desigur, pe altarul verde. L-a apucat după aceea o criză de căință fiind cuprins de o presimțire îngrozitoare.

În scrisoarea din aprilie 1871, el exclama: „Ania, eu sufăr atât de mult, încât sunt pedepsit cu vârf şi îndesat. Nu voi uita mult timp asta! Numai să aibă Dumnezeu grijă de tine. Ce va fi cu tine?... Voi ține minte toată viața şi te voi binecuvânta mereu pe tine, îngerul meu păzitor. Al tău, de-acum inseparabil al tău. Dar până acum am aparținut pe jumătate acestei fantezii blestemate”.

Recunoaşterea frenetică că pasiunea pentru joc rivaliza cu pasiunea dragostei dovedeşte importanța episodului Wiesbaden, din primăvara lui 1871, când Dostoievski s-a vindecat brusc de această boală; el nu se va mai apropia niciodată de ruletă. A mai călătorit şi după aceea prin Europa; a fost singur prin Germania şi, fiind liber, putea să se ducă în vreun oraş unde erau cazinouri, dar n-a mai apărut niciodată la el dorința de a se apropia de masa verde.

Este evidentă natura erotică a acestei vindecări bruşte. Nu mai avea nevoie de joc ca înlocuitor al sexualității nesatisfăcute şi ca alinare a agitației emoționale şi a tristeții, pentru că el îşi normalizase relațiile sexuale cu soția şi se liniştise pe plan erotic. Anna Grigorievna ieşise învingătoare în lupta dintre cele două instincte şi înclinații inconştiente şi Dostoievski şi-a dat seama de aceasta când i-a spus că acum îi aparține integral. „Acum" însemna după ce a renunțat la ruletă. De-acum el se va dărui definitiv soției şi familiei. Şi în aceasta rezidă sensul simbolic al Wiesbadenului. Aceasta mai însemna că el a pus capăt uneia dintre revoltele sale, că prin succesul din vară, el renunțase la încercarea de „a corija natura" şi nu mai dorea să provoace soarta.

Curios că, tocmai în scrisoarea în care declara că va renunța la ruletă, Dostoievski mai scria: „Să ne întoarcem cât mai repede în Rusia! Să pun capăt peregrinărilor peste graniță şi fanteziilor!".

Avea foarte multe motive să se întoarcă în Rusia: „Cât sufăr departe de țară, zău aşa – scria el lui Maikov –, am nevoie de

Rusia pentru scrisul şi munca mea". Începuse chiar să vorbească de moartea talentului departe de solul natal şi Anna Grigorievna a înțeles că a sosit momentul să plece din Europa.

Soții Dostoievski au revenit la Petersburg pe 8 iulie 1871 şi peste o săptămână s-a născut fiul lor, Fiodor.

S-au schimbat multe în aceşti patru ani cât ei au stat departe de țară: Fiodor Mihailovici s-a restabilit fizic, crizele de epilepsie s-au rărit, iar din 1877 vor dispărea cu totul. E adevărat că a început să aibă probleme cu căile respiratorii, de la care i se va trage mai târziu şi moartea. Şi îl cuprindea tot mai des teama de moarte: trăia clipe insuportabile de groază şi de repulsie că va dispărea în curând, iar conştiința i se va dizolva într-un vis de gheață. Voia să creadă – dar nu putea – în nemurirea sufletului, deşi i se consolidaseră convingerile religioase şi se autointitula – fiu sârguincios al bisericii ortodoxe. Devenise mai îngăduitor față de ceilalți semeni ai săi şi vorbea despre umilire şi blândețe ca despre cele mai înalte virtuți creştineşti. Anna Grigorievna credea că reuşise să-i mai atenueze irascibilitatea şi anxietatea. În orice caz, ea avea o influență benefică asupra lui. Peste graniță, ei s-au împrietenit mai mult decât sperase ea cu patru ani în urmă.

Unirea lor a evoluat şi s-a consolidat prin încercări – sărăcie şi umilințe, singurătate şi muncă de sclav, naşterea şi moartea primei fiice, demența jocurilor de noroc şi vindecarea de ele – toate acestea i-au legat pentru totdeauna. Dar şi Anna Grigorievna s-a schimbat: a plecat o

„tinerică lipsită de experienţă şi s-a întors o mamă de familie”, aşa cum îi plăcea soţului să o numească în glumă. Dostoievski îi aprecia în special naturaleţea şi optimismul, pentru că el nu le mai avea şi înţelegea contradicţiile din conştiinţa şi instinctele sale, adâncirea în problemele întunecate ale răului, ale deşertăciunii vieţii, ale vrajbei dintre Dumnezeu şi om – ca o boală şi ca un blestem al lui Cain. El nu putea trăi fără să-i pese de nimic pe acest pământ şi i se părea un lucru deosebit faptul că şi femeia iubită, care se bucura şi suferea alături de el, avea aceleaşi gânduri.

Şi în Rusia s-au descurcat greu la început – casa Annei Grigorievna fusese vândută la licitaţie pe nimic, mobila şi lucrurile abia de-au acoperit dobânzile, creditorii s-au năpustit ca o haită de lupi asupra lor, trăiau numai din onorariul pentru ultima parte a Demonilor, ce se tipărea în „Russkii Vestnik”. Trebuia găsită o locuinţă corespunzătoare, cumpărată mobila în rate şi mai erau şi doi copii de îngrijit. Şi Anna Grigorievna a pus piciorul în prag. Nu l-a mai lăsat pe Dostoievski să discute cu creditorii, luând nu numai treburile casei asupra sa, ci şi problemele financiare. La început l-a mai ţinut la curent cu plăţile şi vicleşugurile la care trebuia să recurgă pentru a-i ţine la distanţă pe creditori, dar după aceea l-a ocolit total. El îi reproşa că lucrează pe ascuns, dar ea făcea aceasta ca să-l protejeze. Ştia că, dacă i-ar spune totul, el s-ar agita pentru orice fleac. Dacă ea nu ar fi fost o femeie rezistentă şi înţeleaptă, el s-ar fi îmbolnăvit de griji, mai ales în 1872, un an nefast pentru ei: fetiţa şi-a fracturat mâna, medicii i-au pus-o în ghips, dar s-a prins prost şi a trebuit să fie operată, mama Annei Grigorievna s-a îmbolnăvit, i-a murit sora, ea făcuse puroi în gât şi doctorii se temeau şi pentru viaţa ei.

Din 1872 şi până la moartea lui Dostoievski, Anna Grigorievna s-a ocupat singură de toate problemele lui: plătea creditorii – au scăpat de datorii abia în 1879, devenise editorul cărţilor lui, până atunci li se ofereau sume de batjocură – (pentru o ediţie separată a Soţului etern au primit o sută cincizeci de ruble, iar pentru Demonii li s-au oferit... cinci sute de ruble şi aceştia urmând a fi plătiţi în mai multe rate), iar ea a reuşit să transforme aceste opere într-o sursă permanentă de venituri. În 1874 Dostoievski i-a transmis toate drepturile asupra operelor sale. Acelaşi lucru îl va face şi Tolstoi, cedându-i Sofiei Andreevina toate drepturile asupra scrierilor sale literare, după ce renunţase din considerente morale la orice proprietate, inclusiv cea literară. Anna Grigorievna şi-a degrevat soţul de redactarea revistei „Cetăţeanul" în 1873, când acesta era epuizat după ce terminase Demonii şi avea nevoie de odihnă. Ea a devenit apoi corector şi administrator la „Jurnalul scriitorului", unde Dostoievski şi-a publicat începând cu anul 1875 comentariile la evenimentele politice, sociale şi artistice, cărora le-a fost contemporan. Activitatea publicistică s-a dovedit a fi deosebit de bănoasă: din 1877, când „Jurnalul de scriitor" şi-a încetat apariţia, Dostoievski care începuse să lucreze la Fraţii Karamazov, n-a mai fost nevoit să-şi întrerupă scrisul la roman pentru a-şi asigura existenţa. Anna Grigorievna îi asigurase minimul de existenţă, ba chiar i-a cumpărat prin fratele său o căsuţă la Rusia Veche, unde au rămas în vara lui 1874 şi iarna următoare, când el lucra la Adolescentul. Ea nu fusese un om practic, dar viaţa a obligat-o să devină. Cel mai mult avea însă de luptat cu însuşi Dostoievski, care nu ştia să numere banii. Acesta cumpăra tot felul de obiecte inutile: aveau în sufragerie o superbă vază de Saxe, pe când scaunele erau cu tapiţerie ruptă. Odată el i-a cumpărat o brăţară de trei sute de ruble,

dar nu le mai rămăsese nici o copeică pentru cheltuielile zilnice şi atunci ea s-a prefăcut că nu-i place, obligându-l să o ducă înapoi la bijutier. Altă dată îl aştepta să vină cu avansul pentru Adolescentul şi el cheltuise toți banii pe jucării pentru copii, cămăşi scumpe, binoclu de teatru şi evantai din fildeş pentru ea! Venise cu ele foarte încântat şi o întreba mereu dacă îi plac, „Îmi plac, – i-a răspuns ea cu lacrimi în ochi – numai că nu am ce pune pe masă pentru copii".

În cei paisprezece ani de viață împreună Anna Grigorievna a îndurat multe (al doilea fiu, Alexei, a murit în 1875 imediat după naştere), dar nu s-a plâns niciodată: s-a consolat cu gândul că este prietena unui mare scriitor şi că prin dragostea sa îl ajută să creeze. Îl îngrijea ca pe un copil, se jertfea pe sine, preluase asupra sa grijile casei şi educația copiilor, îi era secretară şi contabilă, îi transcria romanele şi i le ducea la editură.

Şi apoi, ea era primul cititor, critic şi corector al lucrărilor lui, nu dormea nopțile pentru a asculta un nou capitol sau proiectul unui nou roman, îl liniştea în timpul crizelor de tristețe, de boală şi de teama de moarte, îi suporta în tăcere pierderile la ruletă, accesele de gelozie, cicăleala şi mania persecuției. Acesta era adevăratul sacrificiu şi făcea totul pentru el, acceptase toate suferințele şi privațiunile până la capăt, în numele datoriei, care avea pentru ea o valoare absolută. Ea era exemplul iubirii active, despre care vorbea Dostoievski în romanele sale şi a meritat ca el să-i dedice romanul Frații Karamazov. Interesant este însă faptul că Dostoievski nu a prezentat personalitatea Annei Grigorievna nicăieri în creația sa. În romanele scrise în timpul căsniciei

lor nu este nici un personaj feminin influențat de personalitatea ei. Se pare că ea era o parte atât de organică, de stabilă din existența lui, încât el nu simțise nevoia să o proiecteze pe ecranul ficțiunii artistice.

Se poate afirma, fără teama de a greşi, că anii petrecuți cu Anna Grigorievna după întoarcerea în țară au fost cei mai liniştiți şi mai fericiți din viața lui. Perioada de vârf a activității lui artistice este perioada dintre anii 1864-1871, când a creat operele cele mai importante şi mai profunde – Însemnări din subterană, Crimă şi pedeapsă, Jucătorul, Idiotul, Soțul etern, Demonii. Doar ultimii patru ani ai acestei perioade se suprapun cu anii de căsătorie cu Anna Grigorievna, dar şi aceştia i-a petrecut peste graniță, în sărăcie şi necazuri, şi nu în confortul liniştit al căminului. Între 1871-1878, el a scris doar Adolescentul, şi acesta sub valoarea celorlalte. Unii istorici literari îşi pun pe bună dreptate întrebarea în ce măsură fericirea familială a favorizat munca creatoare a scriitorului şi dacă nu cumva el era tipul de om pentru care liniştea şi bunăstarea, familia şi căldura căminului îi atrofiau inspirația. Dar Dostoievski nu mai era tânăr şi acum avea nevoie de odihnă, de familie. O situație normală îi era necesară, pentru că, dacă n-ar fi coborât de pe înălțimile metafizice, i-ar fi explodat inima din cauza aerului rarefiat al piscurilor amețitoare. Şi, în sfârşit, numai în condițiile create de grija şi dragostea Annei Grigorievna şi-a scris Dostoievski cea mai valoroasă operă a sa – Frații Karamazov.

Viața paşnică şi satisfacția pe plan sexual au dus la dispariția completă a crizelor de epilepsie, în 1877, dar n-au

schimbat prea mult caracterul şi obiceiurile lui Fiodor Mihailovici.

Dostoievski trecuse cu mult peste cincizeci de ani când s-a mai liniştit puțin – măcar în aparență – şi a început să se obişnuiască cu viața de familie. Prefera să lucreze ca şi înainte, noaptea, la lumina lumânărilor, şi să se scoale târziu. Venea la micul dejun îmbrăcat ca de stradă, la cravată, şi mânca cu grijă, să nu lase vreo pată pe rever.

El consuma mult ceai şi era aşa de cusurgiu în pregătirea acestei licori tonifiante, încât până şi Anna Grigorievna a refuzat să i-l mai prepare. Ca atare, îşi aducea el singur ceainicul şi apa clocotită, bea două pahare de ceai foarte dulce, iar pe al treilea îl lua în cabinet, unde sorbea din când în când câte o înghițitură. Trebuia ca lucrurile din camera lui să rămână aşa cum le pusese el şi de aceea Anna Grigorievna controla în fiecare dimineață dacă sunt la locul lor mobila, hârtiile, ziarele şi cărțile de pe birou, mai ales dacă în ajun avuseseră musafiri şi, Doamne fereşte!, cineva luase ceva şi-l pusese în alt loc.

Numai ea avea dreptul să şteargă praful de pe hârtii şi cărți şi Dostoievski făcea un scandal monstruos dacă se încălca ordinea. Alături de biroul lui se afla măsuța ei cu caiete şi creioane: aici, ea îi stenografia şi-i corecta manuscrisele.

Dostoievski făcea sute de completări şi corecturi pe manuscrisele sale şi desena pe marginea foii profiluri, căsuțe şi obiecte. Ținea în sertarul biroului stafide, bomboane, alune, pe care le oferea copiilor când aceştia

scăpau de sub supravegherea mamei şi dădeau buzna în cabinet.

Anna Grigorievna povestea că el avea multe prietene adevărate şi acestea îi împărtăşeau cu plăcere tainele şi frământările lor, cerându-i un sfat prietenesc, pe care el li-l oferea întotdeauna bucuros. El le înțelegea ca nimeni altul: „rar mai înțelegea cineva la fel ca el sufletul şi suferințele femeii". Şi nu era niciodată geloasă. Îl aştepta uneori până la ora două noaptea să vină din vizită, îi pregătea un ceai cald, iar el, îmbrăcat, în loc de halat, cu un trenci larg de vară, venea în dormitorul ei – dormeau separat – şi îi povestea cu lux de amănunte cum şi cu cine a petrecut seara şi discuția se putea prelungi până în zori. Irascibilitatea şi susceptibilitatea nu i-au dispărut însă cu anii. Făcea observații tăioase în societate unor necunoscuți, îi sărea țandăra din te miri ce, era sensibil şi ironic şi ataca totdeauna primul, de parcă ar fi vrut să prevină orice posibilitate de a fi jignit. Mulți considerau impertinență acest mod de comportare.

Opocinin îl descria astfel pe Dostoievski, în 1879:

„Puțin gârbovit, cu părul şi barba roşcate, cu fața uscată şi cu pometi puternici, avea pe obrazul drept un neg. Ochii îi erau posomorâți, umbriți uneori de o undă de neîncredere şi de bănuială, dar în majoritatea timpului se citea în ei vreun gând ce aducea o tristețe."

Fața aceasta, care i-a surprins pe mulți cu amprenta revoltei şi suferinței, se schimba însă total când vorbea în public. În

anii 1879-1880, era adesea invitat să citească din scrierile sale sau ale altora şi lectura se sfârşea întotdeauna cu ovaţii.

Deşi avea o voce răguşită de astmatic, „el citea foarte frumos şi ascultătorii pierdeau simţul realităţii, căzând sub puterea hipnotizatoare a acestui bătrânel prizărit şi şubred, cu privirea strălucitoare. El se schimba cu totul şi faţa lui însufleţită îl făcea să semene cu un proroc. Venea la aceste seri de binefacere însoţit întotdeauna de „scutierul credincios", cum o numea el pe Anna Grigorievna.

În manifestările de dragoste faţă de soţie, Dostoievski avea ca şi alţi oameni ritmul său – momente de flux şi reflux – şi el înţelegea că sentimentele şi senzualitatea formează curbe, ascendente sau descendente. Dar erotismul constituia constanta relaţiilor dintre ei. Ştia foarte bine că nu este unul şi acelaşi lucru a iubi profund şi cu credinţă, fără a mai simţi beţia şi tumultul de la început, şi de aceea era uimit de capacitatea sa de a se îndrăgosti mereu de Anna Grigorievna. Cu adevărat surprinzătoare era însă prospeţimea fizică pe care a avut-o în tot timpul anilor de căsătorie. Cu timpul, dorinţa fizică nu numai că nu s-a atenuat, dar răbufnea mereu cu şi mai multă forţă. În 1874, deci în al şaptelea an de căsătorie, când s-au despărţit pentru două săptămâni, ea plecase la vilă, el rămăsese acasă, Dostoievski îi scria: „Tare mult aş vrea să te văd, în ciuda agitaţiei care îmi mai taie din elan...".

Pleacă apoi pentru tratament la Ems, de unde recunoaşte într-o scrisoare: „Mă gândesc în fiecare clipă la tine, Anka,

mi-e tare dor de tine! Seara şi când mă culc (între noi, fie vorba), mă gândesc cu înfrigurare la tine, îmi imaginez că te îmbrăţişez şi că te sărut peste tot (înţelegi?).

Mă ademeneşti mereu în vis. Tu spui că mă uit după alte femei, că doar sunt în altă ţară. Prietenă dragă, m-am convins că nici în imaginaţie eu nu pot fi cu alta.

N-am nevoie de altele, am nevoie doar de tine şi eu îmi repet asta în fiecare zi. Prea sunt obişnuit cu tine şi prea am devenit familist. S-a dus trecutul. Dar n-am avut niciodată ceva mai bun ca Annia mea. Citeşte asta, tu trebuie să mă cunoşti bine. Sper să nu arăţi nimănui scrisoarea".

În vara lui 1879 s-a dus din nou singur la Ems, se simţea tot mai rău. Emfizemul pulmonar nu mai reacţiona la tratamente. Avea deja cincizeci şi opt de ani, dar scrisorile către soţie emanau aceeaşi pasiune fizică, gelozie, dorinţă:

„Te văd în fiecare noapte în vis... te sărut toată, îţi îmbrăţişez mânuţele, picioruşele... păstrează-te... pentru mine păstrează-te... auzi Aniaa? Numai pentru mine... Vreau să te îmbrăţişez mai degrabă, nu în sensul acela, dar şi în acela, până ce focul..." (Anna Grigorievna a şters câteva cuvinte).

Din nefericire, Anna Grigorievna, care nu voia ca străinii să afle anumite lucruri din viaţa lor intimă, a scos din scrisorile trimise de la Ems mai multe pasaje ce i se păreau

compromițătoare. Putem doar să deducem ce voia el să spună.

„Acum despre lucrurile intime – scrisoarea a fost trimisă în luna august a aceluiaşi an – îmi scrii, regina şi deşteapta mea, că ai cele mai seducătoare vise (două rânduri sunt şterse). Asta m-a adus într-o stare de beatitudine, pentru că eu aici, nu numai noaptea, ci şi ziua, mă gândesc la regina şi stăpâna mea. Să nu crezi că numai pentru asta a, nu!, dar trebuie să recunosc că în privința asta eu mă gândesc până la durere. Tu îmi trimiți scrisori destul de reci, dar ai scăpat, nici eu nu ştiu cum, fraza asta (sunt iarăşi şterse zece rânduri şi jumătate)... pe care ea nu le-ar reține o clipă, rămânând deşteaptă şi curată, şi totul spre bucuria şi încântarea soțului ei, pentru că soțiorului îi place tare mult când ea e sinceră cu el. Asta apreciază el şi cu asta ea l-a cucerit.” Şi deodată fraza: „cele mai seducătoare vise... (şase rânduri şterse). În clipa aceasta, eu te sărut cu înfrigurare. Dar ca să rezolv în vis... (două rânduri şterse) ceea ce inimioara soțioarei mele adorate... (un rând şters). Anka, îți poți da seama numai din pagina asta ce se petrece cu mine. Delirez pur şi simplu, mă tem să nu fac o criză. Îți sărut mâinile şi palmele, şi picioruşele, şi pe tine toată”.

Va repeta acest lucru şi peste trei zile: „M-am convins, Ania, nu numai că te iubesc, dar şi că sunt îndrăgostit de tine, că tu eşti singura mea doamnă, şi asta de peste doisprezece ani! Şi vorbind chiar în sensul cuvântului cel mai prozaic, în ciuda faptului că tu te-ai schimbat şi ai mai îmbătrânit de când te-am cunoscut eu, la cei nouăsprezece ani ai tăi. Nu ştiu dacă tu mă crezi sau nu, dar acum tu îmi placi incomparabil mai mult ca atunci. Neverosimil, dar aşa este.

Sigur, tu ai doar treizeci şi doi de ani şi asta este vârsta femeii în floare. (cinci rânduri şterse)... asta atrage iremediabil un bărbat ca mine. Ar fi perfect dacă tu ai fi sinceră de tot. Te sărut în fiecare minut şi în visurile mele te sărut cu foc. Îmi place mai ales aceea despre care scrii «şi el este încântat şi extaziat/de acest obiect minunat». Eu îți sărut acest obiect minunat în fiecare clipă şi-l voi săruta toată viața."

Această volubilitate erotică aminteşte uneori de vorbirea bătrânului Karamazov şi de senzualitatea lui nestăvilită. Câteva rânduri sunt deosebit de edificatoare în acest sens: „Te sărut în gând, în fiecare clipă, sărut şi pe aceea de care eu «sunt încântat şi extaziat»". „Ah, cum te sărut, cum te mai sărut eu! Tu să nu spui, Ania, că asta e ceva vulgar, dar ce pot face, aşa sunt eu, eu nu pot judeca, tu singura (un cuvânt şters), tu lumina mea, şi am speranțe că tu vei înțelege asta până în cele mai mici amănunte. La revedere, îngerul meu (ah, să ne întâlnim cât mai repede). Îți sărut degetele picioarelor, apoi buzişoarele, apoi..." (un cuvânt şters).

Repetițiile, post-scriptumurile, exclamațiile şi apropourile dau o notă pasională acelor efuziuni sentimentale. Torentul lor nu seacă nici în zilele cele mai frumoase ale vieții sale, în 1880, când a rostit la serbările Puşkin o cuvântare ce a fost îndelung ovaționată şi a devenit programul unei întregi generații de slavonofili întârziați. La Moscova, Dostoievski şi-a exprimat speranța sa sacră privind misiunea Rusiei: „Da, viitorul omului rus este incontestabil european şi universal. A fi un rus adevărat, a fi cu adevărat rus... înseamnă a fi fratele tuturor oamenilor. Asta înseamnă a aduce împăcarea

în toate neînțelegerile din Europa, a ostoi tristețea europeană în sufletul rus, mare şi unificator, şi la urma urmelor – e posibil – a avea un cuvânt hotărâtor în marea armonie generală, în înțelegerea definitivă dintre frații tuturor noroadelor, întru legea după Evanghelia lui Hristos”.

În ultimii ani ai vieții, Dostoievski se obişnuise atât de mult cu Anna Grigorievna şi cu familia, încât nu mai putea trăi fără ele. În căldura căminului s-a mai potolit focul vulcanic al spiritului său, s-a mai liniştit agitația lui lăuntrică, dar era destul să rămână singur, pentru ca frământările şi temerile sale să-l cuprindă cu şi mai multă putere.

După o şedere de câteva luni cu familia la Staraia Rusi, el a plecat la tratament la Ems, nu are deci motive să se neliniştească, dar despărțirea de familie l-a copleşit şi ajunge în stațiune nervos, obosit şi „dărâmat” (după expresia lui) se aşază în jilț, închide ochii pentru un minut şi adoarme pentru o oră şi jumătate într-o stare de epuizare totală.

În 1879 şi la începutul anului următor, sănătatea scriitorului s-a înrăutățit considerabil. Cuvântarea sa la dezvelirea monumentului lui Puşkin a fost cântecul de lebădă şi testamentul lui literar şi social. La începutul lui ianuarie 1881, când pregătea pentru tipar o nouă serie din Jurnalul scriitorului, cu această cuvântare devenită celebră şi cu răspunsul la criticile şi comentariile asupra ei, Dostoievski era în ultimul stadiu al bolii. Dar despre aceasta ştiau doar soția şi prietenii.

La sfârşitul lui ianuarie 1881, din cauza agitației, i s-a rupt o arteră pulmonară şi peste două zile a început hemoragia.

Aceasta s-a intensificat, medicii nu mai reuşeau să o oprească şi el şi-a pierdut cunoştința de câteva ori. Pe 23 ianuarie 1881, a rugat să i se deschidă, unde se va nimeri, Evanghelia, pe care a avut-o asupra sa şi la ocnă, şi să i se citească primul verset de sus – aşa făcea întotdeauna în momentele grele ale vieții. Anna Grigorievna a citit cu voce tare din Evanghelia după Matei, capitolul trei, pagina doi: „Iar Iisus i-a răspuns: Lasă acum, că aşa se cuvine nouă să împlinim toată dreptatea".

„Auzi, i-a spus Dostoievski Annei Grigorievna –, «lasă acum», asta înseamnă că voi muri."

A chemat-o mai aproape de el, i-a luat mâna şi i-a şoptit: „Să ții minte, Ania, că eu te-am iubit cu ardoare totdeauna şi nu te-am înşelat niciodată, nici măcar cu gândul". N-a mai apucat seara.

Anna Grigorievna i-a rămas credincioasă soțului şi după moartea lui. Când a murit Dostoievski, ea avea doar treizeci şi cinci de ani, dar a terminat cu viața ei de femeie, consacrându-se în totalitate slujirii memoriei scriitorului de geniu. Ea s-a îngrijit şi i-a publicat operele complete, i-a întocmit, în 1906, o bibliografie cu cinci mii de titluri, a organizat secția de manuscrise, relicve şi portrete Dostoievski la Muzeul de Istorie din Moscova, a fondat Şcoala Dostoievski la Staraia Rusi, i-a adunat scrisorile şi notele, şi-a îndemnat prietenii să-i scrie biografia, şi-a scris

singură memoriile. Şi-a consacrat tot restul vieții organizării moştenirii lui literare, aducându-şi o contribuție imensă şi incontestabilă. Dar incontestabil este şi faptul că a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a păstra pentru posteritate numai imaginea curată, nepătată a marelui scriitor, ascunzând în umbră ceea ce, după părerea ei, ar fi putut să-i întineze memoria. De aceea, ea a acoperit cu cerneală frazele mai picante din scrisorile lui, evita să răspundă la întrebările incomode şi se străduia să-l prezinte numai ca un om umil şi făcător de bine. Aici nu era însă numai dorința de a-i păstra reputația după moarte şi de a-i ascunde viciile, perversiunile şi anormalitățile: pentru ea, el a rămas într-adevăr soțul bun şi iubit, simplu şi pasional, tandru şi grijuliu, aşa cum s-a purtat totdeauna cu ea, şi în dragostea ei generoasă, ea i-a atenuat amintirile neplăcute. Ea l-a păstrat în memoria ei până în ultima clipă a vieții ca pe un soț credincios şi devotat.

Anna Grigorievna a murit în iunie 1918, în Crimeea, singură, departe de familie şi de prieteni. S-a stins ultima mare dragoste a lui Dostoievski.

Şi, coincidență stranie, în acelaşi an şi tot în Crimeea, a murit, la vârsta de 78 de ani, fosta iubită şi „prietena veşnică” a lui Dostoievski – Apollinaria Suslova.

Erotismul lui Dostoievski

Erotismul lui Dostoievski este exprimat în mod elocvent în dramele lui de dragoste, în pasiunea fierbinte a relațiilor lui intime, în succesele şi insuccesele lui la femei, ca şi prin descrierea personajelor din romanele şi nuvelele sale. Dostoievski a descris în toate scrierile sale nefericirea în dragoste, legată de sacrificii şi de suferințe. El nu a putut sau nu a vrut să prezinte dragostea triumfătoare, fericită. Intensitatea erotismului şi tensiunii lui sexuale se explică prin imaginația excesiv de bogată şi perioadele de abstinență sexuală. Această abstinență i-a fost impusă de regimul de detenție, de boli şi de stările de anxietate şi melancolie.

Temperamental, Dostoievski era omul pasiunilor devastatoare, al senzualității debordante şi al voluptății ancestrale. Ca urmare a acumulării unei bogate experiențe sexuale, el a ajuns la concluzia că puterea sexului asupra omului este aproape nelimitată şi că voința lui poate fi subordonată excitării fizice a pasiunii, iar satisfacerea imaginară a dorinței erotice, ceea ce în zilele noastre se numeşte masturbare, este mai gravă decât „păcatul" însuşi – adică actul sexual ca atare. Aceasta se explică prin cunoaşterea personală de către Dostoievski, în perioada de tinerețe, a modului de satisfacere imaginară a dorinței, a jocului imaginației erotice; el cunoştea şi împlinirea directă a necesității sexuale, pe care, în baza experienței sexuale personale cu femeile, el o numea „păcat".

Coexistența infantilismului şi feminității în caracterul femeii, deopotrivă cu fragilitatea şi distincția corpului

acesteia, îi provoca lui Dostoievski o trăire fizică intensă, îi incita fantezia erotică şi dorinţa. Imaginaţia lui era excitată şi impunea împlinirea senzuală, mai cu seamă atunci când femeia iubită suferea. Aceasta îi crea senzaţii complexe, al căror sens el nu putea şi nici nu voia să-l afle. Sensibilitatea lui la suferinţa altcuiva, respectiv a femeii, îi intensifica excitaţia erotică.

De aceea, în erotismul lui Dostoievski se îmbinau în mod bizar înclinaţiile sadice cu cele masochiste: a iubi însemna a te sacrifica pe tine însuţi şi a participa la suferinţa altuia. Şi Dostoievski îşi provoca suferinţe şi o făcea să sufere şi pe femeia iubită. Dar nu toate femeile pe care le-a cunoscut scriitorul îi împărtăşeau senzualitatea cauzată de sexualitatea lui exacerbată şi modul în care el şi-o satisfăcea, respectiv manifestările masochiste şi sadice. În dragoste, Dostoievski era la fel de dificil şi de straniu ca şi în viaţă. Dragostea lui, greu de suportat, era plină de contradicţii – de la teama de a provoca durere la dorinţa nepotolită de a chinui fiinţa iubită. El nu cunoştea sentimentele simple. Dragostea lui era devoratoare, sfâşia atât trupul, cât şi sufletul. Aşa se poate explica neputinţa genialului scriitor de a-şi descrie propriile trăiri şi sentimente.

Dar erotismul lui Dostoievski mai avea o particularitate – sentimentul straniu pe care-l încearcă unii bărbaţi, ca şi unele femei, pentru foştii parteneri ai persoanei iubite. Ceva de genul acesta a simţit Dostoievski pentru învăţătorul Vergunov – amantul permanent al primei sale soţii. El a continuat să-i poarte de grijă şi după ce s-a căsătorit cu

Maria Dmitrievna, afirmând că „Vergunov îmi este acum mai drag decât un frate”.

Erotismul lui Dostoievski izvorăşte din armonia misterioasă dintre plăcere şi durere. Motivul principal al sexualității personajelor sale este dorința de a fi stăpân pe jertfă în sex. Acest tip de erotism a supraveţuit peste ani şi ani. Filmele americane de dragoste au la bază sexualitatea dostoievskiană, respectiv „dorința de a fi stăpân sau victimă a sexului”. Să comparăm astfel intriga oricărui film american de dragoste din zilele noastre cu replica unui personaj din Jucătorul lui Dostoievski: „Dar puterea sălbatică nelimitată – fie şi asupra unei muşte – este în felul ei tot o plăcere. Omul este despot de la natură şi are o chemare interioară spre tiranie”. Întâlnim astfel scene de violență şi sadism fizic aproape în toate romanele lui. Stavroghin din Demonii urmăreşte cu sufletul la gură cum, din cauza lui, mama îşi biciuieşte fiica, iar mai târziu o va viola el însuşi pe copila lipsită de apărare.

A trecut mai bine de un secol de la moartea lui Dostoievski, iar astăzi, cele mai căutate romane polițiste şi filme cu gangsteri sunt pline cu descrieri şi scene de violență şi sadism.

Erotismul din anii de maturitate ai lui Dostoievski a însemnat, pe de o parte, durerea şi suferința ca elemente inseparabile ale dragostei, chinul fizic, legat de actul sexual, iar pe de altă parte – chinul sufletesc, legat de toată sfera senzuală a intimității dintre bărbat şi femeie.

Dar nu numai frumusețea şi feminitatea l-au atras pe Dostoievski la femeile pe care le-a dorit şi iubit. Ele l-au cucerit şi excitat şi prin altceva. Acest altceva era lipsa totală de apărare (ceea ce-i promitea o supunere necondiționată, resemnarea şi pasivitatea jertfei) sau, dimpotrivă, un pronunțat caracter autoritar (ceea ce-i oferea umilință şi plăcere, ca rezultat al durerii provocate de femeia iubită). Între aceşti doi poli s-au situat ezitările şi contradicțiile lui Dostoievski în relațiile cu femeile pe care le-a iubit.

Dostoievski însuşi suferea uneori din cauza înclinației sale spre masochism şi sadism, deşi era convins că cruzimea, plăcerea de fi chinuit şi dorința de autodistrugere sunt proprii naturii umane, deci reprezintă ceva firesc, la fel cu viciile sau cu instinctele omului.

El s-a simțit întotdeauna atras de femeile tinere şi îşi realiza fanteziile sale sexuale cu acestea. A descris de multe ori în scrierile sale dragostea omului adult sau chiar în vârstă pentru fetele tinere. Indiferent dacă este corectă sau nu presupunerea că Dostoievski însuşi a cunoscut asemenea seducții, este însă incontestabil că el a înțeles şi a descris în mod magistral pasiunea fizică a bărbatului adult pentru fetițe şi adolescente.

Imaginația a jucat un rol aparte în erotismul lui Dostoievski. Aşa cum nu putem afirma că scriitorul prezintă în creația sa numai ceea ce a trăit el însuşi, nici în erotismul prezentat în operele sale nu putem vedea numai propria experiență sexuală. În imaginația lui creatoare trebuie să facem

distincție între gânduri sau fapte şi experiență. Dorințele neîmplinite şi gândurile stârnesc şi ele fantezia artistică. În erotismul lui Dostoievski sunt multe fantezii sexuale – chinul, violul ş.a., pe care el nu le-a trăit în realitate, dar au fost descrise cu un realism inegalabil. Şi această fantezie pare reală acelora care au cunoscut lumea plăcerilor şi a perversiunilor creată de imaginația lui Dostoievski, acest călău şi victimă, totodată.

În erotismul lui Dostoievski şi-a găsit locul curiozitatea față de toate subterfugiile şi modalitățile de manifestare ale viciului, pentru varietățile şi combinațiile pasiunilor, pentru extravaganțele şi armoniile naturii umane. Această curiozitate poate explica interesul lui pentru „creaturile decăzute" şi faptul că a trăit cu femei de stradă, unele dintre ele profesioniste cinice, al căror erotism brutal acționa în mod irezistibil asupra lui. Totuşi, pe la jumătatea anilor '60, interesul scriitorului pentru speluncile din Petersburg s-a mai diminuat, el vizitând mult mai rar decât în tinerețe locurile rău famate. În jurul anului 1865, când l-a părăsit Apollinaria, parcă s-a rupt ceva în el şi pasiunile lui s-au potolit considerabil. Particularitățile şi dorințele lui erotice din aceşti ani îl vor însoți însă de-a lungul întregii sale vieți. La un moment dat, ele au atins apogeul, pentru ca apoi să se mai atenueze. Unele s-au stins, altele au renăscut sub o altă formă. Şi-au mai pierdut însă din intensitate, sângele fierbinte s-a mai răcit, dar destule i-au împovărat amintirile şi vor continua să-i alimenteze fanteziile sexuale. Tot cam de pe atunci, masochismul şi sadismul lui Dostoievski, complexele legate de minore, curiozitatea sexuală – într-un cuvânt, partea patologică a vieții lui sexuale – au devenit mai puțin frenetice şi maniacale şi el tinde tot mai conştient spre ceea ce se poate numi „normalizarea vieții sexuale".

Poate de aceea acum îl obsedează gândul căsătoriei şi se simte tot mai atras de fetele de vârsta măritişului. El le cunoştea foarte bine şi înţelegea că numai în compania fetelor de această vârstă vor apărea la el bucuria vieţii şi speranţa de a fi fericit. Coexistenţa infantilismului şi a feminităţii în persoana fetei tinere devenea pentru el o sursă de atracţie erotică. Tinereţea îl excita şi-i promitea delicii sexuale. El va găsi toate acestea la cea de-a doua soţie – Anna Grigorievna, în vârstă de douăzeci de ani. Soţii Dostoievski au descoperit latura cea mai frumoasă a vieţii intime şi Anna Grigorievna, îndrăgostindu-se şi căsătorindu-se cu autorul Jucătorului, a constatat că acesta este un om cu totul neobişnuit, extrem de dificil, iar el, căsătorindu-se cu stenografa sa, a înţeles că nu numai el este „protectorul şi apărătorul tinerei fiinţe”, ci şi ea îi este sprijin şi prieten.

La vârsta de şaizeci de ani, Dostoievski era la fel de gelos, dar şi la fel de îndrăgostit de Anna Grigorievna ca în tinereţe. Forţa lui sexuală se explică nu numai prin avantajul căsătoriei cu o soţie mult mai tânără ca el, ci şi prin intensitatea erotismului şi a imaginaţiei lui, prin convingerea că tânăra femeie, care trăieşte cu el de mai bine de zece ani, nu numai că-l iubeşte, dar este şi satisfăcută de el sexual. Senzualitatea lui Dostoievski nu a pierdut nimic din ardoarea tinereţii, iar anii aproape că nu i-au schimbat caracterul şi temperamentul. În ultimii ani ai vieţii, el devenise neobişnuit de slab, era complet epuizat, obosea foarte uşor, suferea mult din cauza emfizemului şi rămăseseră numai nervii din el.

Erotismul lui Dostoievski nu a cunoscut limite şi noi doar ne putem închipui pasiunile mistuitoare la focul cărora a ars acest om neobişnuit, neobosit şi misterios.

Premoniţia geniului

Dostoievski Şi noi, oamenii contemporani ai societăţii umane din ultimii trei ani ai mileniului doi.

Se poate afirma că, pe măsură ce ne depărtăm în timp de Dostoievski, trăim tot mai mult „à la Dostoievski”. Cu cât avansăm pe drumul civilizaţiei, cu atât suntem mai frământaţi de contradicţiile ce-i măcinau „conştiinţa bolnavă”.

După cum a recunoscut el însuşi, toată viaţa a fost preocupat de „taina omului” – studiindu-i viaţa spirituală. Notase undeva: „Mulţi spun că sunt psiholog, dar nu e adevărat; eu sunt un realist în adevăratul sens al cuvântului, adică descriu «profunzimea sufletului omenesc»”. În romanele lui Dostoievski nu întâlnim nicăieri descrieri de natură. El prezintă numai omul şi universul acestuia. Personajele dostoievskiene sunt oameni din lumea oraşului, contemporanii săi, care s-au îndepărtat de natură şi s-au rupt de „viaţa vie”. Dar oamenii sfârşitului mileniului

doi s-au îndepărtat aproape cu totul de natură, rupându-se şi mai mult de „viața vie”.

În operele sale, Dostoievski a pătruns în adâncul subconştientului şi a cercetat viața spirituală a copiilor şi adolescenților, a studiat psihicul nebunilor, maniacilor, fanaticilor, infractorilor, ucigaşilor şi al sinucigaşilor.

În zilele noastre, cel mai bine se vând cărțile polițiste, aşa cum cel mai mare impact asupra publicului îl au filmele cu sex şi violență. Personajele principale sunt ucigaşii, infractorii, nebunii şi maniacii, al căror suflet l-a preocupat pe Dostoievski. Şi omul contemporan îşi duce povara vieții create de personajele lui Dostoievski – infractori, ucigaşi, maniaci (Hitler, de exemplu).

După cum am văzut, Dostoievski se simțea atras de fetele foarte tinere. Prima lui dragoste, Apollinaria, şi soția sa, Anna, au fost fete tinere, nevinovate. El se însuflețea în compania lor, uita de vârstă şi de mizeriile vieții cotidiene.

Fenomenul „fetei tinere” la Dostoievski se explică, pe de o parte, prin faptul că aceasta acționează mai puternic şi mai profund asupra bărbatului, iar, pe de altă parte, prin chipul, gesturile, cuvintele, exclamațiile şi râsul ei, ce se transmit mai clar, sentimentele şi stările psihice pot fi mai uşor receptate de către interlocutor. Şi în această situație, Dostoievski, cu natura sa deosebit de sensibilă, prefera să aibă de-a face, mai degrabă, cu fete tinere, decât cu femeile adulte, la care este mai greu să descifrezi starea psihică, sentimentele şi emoțiile ascunse de experiența de viață, de

vocea obosită sau – uneori – de stratul de grăsime ce le acoperă corpul.

Fetele tinere care îl obsedau pe Dostoievski cu un secol în urmă se regăsesc acum în reclamele de toate genurile. Ele ne zâmbesc de pe cutiile de ciocolată, de pe ambalajul vreunui produs cosmetic, de pe ecranul televizorului sau de la volanul celui mai modern automobil. Şi aceasta este tot viaţă „à la Dostoievski".

Dostoievski, individ însingurat, manifestând un interes exacerbat pentru minori, pentru toată viaţa lor spirituală, reprezenta un caz izolat pe vremea sa. Fenomenul este însă foarte răspândit în zilele noastre. Presa este plină de cazuri de corupere de minore, pedofilia fiind un viciu tot mai răspândit în lumea contemporană. În ultimul timp, mass-media de la noi şi de aiurea a consacrat spaţii ample proceselor unor pedofili din ţări cu un grad ridicat de civilizaţie. Indivizi anormali schilodesc viaţa a mii de copii nevinovaţi şi justiţia este mult prea indulgentă cu asemenea monştri. Sunt frecvente cazurile când taţii îşi violează fetiţele. În ţări din Orient, Thailanda, de exemplu –, prostituarea copiilor a devenit o adevărată industrie. Sex-business-ul cu copii ia amploare până şi în ţări democratice ca SUA. Şi fenomenul se extinde în tot mai multe state.

Explicaţia? Dostoievski avea o senzualitate hipertrofiată şi el o folosea pentru a studia viaţa spirituală ca mijloc de cunoaştere a omului, în scopul apărării demnităţii, personalităţii şi libertăţii acestuia. Pe când, la omul contemporan, senzualitatea a scăzut, avem de-a face cu

conştiința „cobaiului otrăvit” şi, pentru a se elibera de ea, omul modern corupe minore sau îşi face de cap cu prostituate minore, pentru a-şi dovedi astfel forța.

Întreaga operă a lui Dostoievski este consacrată crimei şi pedepsirii ei. Scriind-o, ai impresia că el ni se adresa de fapt nouă, oamenilor sfârşitului mileniului doi. Şi că, de la Dostoievski încoace, omenirea n-a făcut altceva decât să inventeze noi şi noi crime, îndreptate nu numai împotriva unor indivizi luați în parte, ci vizând omenirea însăşi (Revenim iarăşi la exemplul fascismului).

Pentru a înțelege sufletul omenesc, Dostoievski a individualizat, mergând până la a fracționa acțiunea din exterior asupra individului şi, respectiv, asupra sufletului acestuia. Şi noi i-am urmat exemplul, dar nu încercând să înțelegem mai bine sufletul omului, ci pentru a acționa mai eficient asupra lui şi a obține astfel un cât mai mare profit.

Edificatoare în acest caz este muzica contemporană (muzica pop, tot felul de grupuri şi ansambluri muzicale care înregistrează discuri), ce influențează asupra ascultătorilor nu prin conținutul şi melodia cântecului, ci prin sunetele joase, înalte, percutante sau stridente. Dacă, înainte, cele mai bune rezultate în influențarea sufletului se obțineau prin talent şi geniu (cazul lui Dostoievski), acum se foloseşte experiența acestora, acționându-se asupra psihicului prin mijloacele moderne amintite – reclamă, muzica pop, filme erotice.

Dostoievski credea cu convingere în „marea armonie generală”, în „unitatea omenirii”. Dar, în timp, omenirea a atins deja acest prag, din păcate într-o formă denaturată: oamenii aproape că s-au uniformizat atât fizic, cât şi ca dezvoltare spirituală. Dostoievski scria că, dacă oamenii sunt doar fiinţe ale naturii, dacă sufletul nu este nemuritor, atunci ei trebuie să se instaleze mai confortabil pe pământ, să se subordoneze principiilor profitului şi egoismului raţional. De aici rezultă, conform părerii lui Dostoievski, spiritul gregar al omenirii sau transformarea oamenilor în turmă şi autodistrugerea spiritului uman.

Şi Dostoievski a avut dreptate în ceea ce ne priveşte. Toate acestea s-au petrecut nu pentru că omul s-a supus principiilor profitului şi egoismului raţional, cât mai ales pentru că „omul trăieşte ca într-o turmă”.

Şi „turma” acţionează asupra individului şi a spiritului acestuia, influenţându-i dorinţa de a-şi rupe cât mai repede „bucata sa de viaţă”. Influenţa „turmei” duce la creşterea criminalităţii, reduce pragul moralei, face să dispară din viaţă noţiunile spirituale precum bunătatea, caritatea, corectitudinea, sinceritatea, cinstea.

Dar, în aceste condiţii, „spiritul gregar” nu înseamnă starea fizică a „turmei”, ci modul ei de comportare. Suntem bombardaţi zilnic de o reclamă agresivă şi, ca rezultat, cumpărăm cu toţii aceleaşi lucruri. „Trebuie să-mi iau şi eu ceea ce are vecinul.” Aceasta a devenit o lege pentru „turma” noastră. De unde şi masacrarea valorilor spirituale.

Cruzimea din timpurile noastre a depăşit chiar şi limitele imaginate de Dostoievski. Paricidul nu mai este o raritate. Mai mult chiar, acum părinții, ucid copiii. Tații îşi părăsesc familia, mamele îşi abandonează nou-născuții sau îşi conduc fiicele pe calea pierzaniei.

Şi, în sfârşit, timpurile noastre nu mai pot să dea un scriitor de talia lui Dostoievski. Lumea interioară a scriitorului din zilele noastre este mult prea săracă, comparată cu cea a lui Dostoievski. Aceasta îi ajunge de-abia să descrie mărunțişurile vieții cotidiene. Printre victimele prigoanei staliniste au fost mulți scriitori care au trăit în lagărele de concentrare, dar nici unul nu a scris vreo operă de talia Amintirilor din casa morților. Toți s-au limitat la rolul de cronicar, enumerând şi descriind crimele oribile ale regimului stalinist. De ce? Acestor scriitori le-au lipsit ideile noi. Deşi au suferit şi ei enorm fizic şi spiritual nu au fost totuşi în stare să-şi descrie suferințele la nivelul artistic la care a făcut-o ilustrul lor predecesor.

În scrierile prozatorilor contemporani nu mai întâlnim sentimente, emoții de profunzimea celor descrise de Dostoievski. Astăzi, romancierul scrie în funcție de talent, o carte mai mult sau mai puțin interesantă, atunci când el este obiectul unui puternic stimul exterior – războiul, de exemplu. Lumea interioară limitată a scriitorului contemporan îi barează calea spre o operă genială. Organizația internațională „Clubul de la Roma”, ce reuneşte câteva sute de personalități, reprezentând elita spirituală mondială, a ajuns la concluzia că omenirea parcurge acum faza finală a existenței sale. Cu alte cuvinte, dacă înainte omenirea urma o cale ascendentă, acum ea se îndreaptă

lent spre autodistrugere. Este greu de spus cât va dura această perioadă, dar este incontestabil că sentimentele, emoțiile şi sensibilitatea omului se simplifică şi se diminuează în acest proces de moarte lentă. Ceea ce împiedică apariția unui nou Dostoievski printre oamenii zilelor noastre.

Erotismul în creaţia literară: Fragmente din opere

Corupătorul de minore (din romanul Demonii)

Subsemnatul, Nikolai Stavroghin, ofițer în rezervă, în anul 186... am locuit în oraşul Petersburg, dedându-mă desfrâului.

Aveam, la un moment dat, trei locuințe. Într-una dintre ele locuiam eu, împreună cu servitorul, unde se mai afla, de asemenea, şi Maria Lebeadkina, în prezent soția mea legitimă. Celelalte două locuințe le închiriam cu luna pentru aventurile mele: într-una mă întâlneam cu o damă care mă iubea, iar în cealaltă, cu camerista ei, şi o vreme am fost

foarte preocupat de intenţia de a aduce lucrurile în aşa fel, încât boieroaica să se întâlnească la mine în prezenţa prietenilor mei şi a soţului. Cunoscându-le caracterul, speram să mă distrez nemaipomenit din această glumă idioată.

Pregătind cu răbdare această întâlnire, a trebuit să vizitez mai des una dintre aceste locuinţe, şi anume cea din clădirea mare din strada Mazărei, pentru că acolo venea camerista. Ţineam acolo o cameră la etajul trei, închiriată de la o familie de târgoveţi ruşi. Ei se restrânseseră într-o cameră vecină, e adevărat cam înghesuit, şi uşa ce ne separa sta mai tot timpul deschisă, ceea ce mie nu-mi convenea deloc. Proprietarul era slujbaş la stat: pleca dimineaţa şi se întorcea seara. Soţia, o femeie de vreo patruzeci de ani, tot timpul croia şi răscroia, cosând din lucruri vechi haine noi, şi ieşea din casă numai cât să ducă rochiile reînnoite pe la cliente. Eu rămâneam atunci singur cu fiica lor, să fi avut vreo paisprezece ani, deşi îi dădeai mult mai puţin.

O chema Matrioşa. Mama o iubea, dar o bătea din te miri ce şi, pe deasupra, ţipa la ea de-ţi spărgea urechile. Fetiţa asta mă slugărea şi făcea curat la mine după paravan.

Odată mi-a dispărut de pe masă un briceag, de care nici n-aveam nevoie, ba chiar mă şi încurca. Eu m-am plâns proprietăresei, fără să mă gândesc că pentru asta ea o va biciui. Ea tocmai îşi certa odrasla (eu locuiam chipurile acolo şi ea nu se mai sfia de mine) pentru nu ştiu ce cârpă pierduse, o bănuia pe micuţă şi începu s-o păruiască, când

cârpa aceea s-a găsit sub faţa de masă, fetiţa nu a vrut să spună nici un cuvânt şi o privea doar îmbufnată. Eu am observat asta şi am văzut bine şi faţa copilului. Avea o faţă obişnuită de copil, pistruiată, şi părul blond spălăcit. Pe mamă-sa a întărâtat-o că ea nu i-a reproşat că a bătut-o degeaba şi s-a repezit din nou asupra ei cu pumnul, dar nu a lovit-o: aici am venit şi eu cu briceagul meu. În afară de noi trei nu mai era nimeni în casă, iar după paravanul meu venise doar fetiţa. Femeia turbase, pentru că prima dată o bătuse pe nedrept, şi s-a aruncat atunci asupra măturoiului, a rupt câteva nuieluşe, şi a bătut copilul în faţa mea, făcându-i numai vânătăi. Matrioşa nu ţipa, ci plângea înfundat cu sughiţuri. Şi a plâns şi după aceea un ceas întreg.

Dar iată ce s-a întâmplat înainte de asta: în momentul când gazda a pus mâna pe măturoi ca să rupă nuieluşele, eu am zărit briceagul pe patul meu, unde căzuse de pe masă. Am vrut să-i spun chiar atunci, ca să împiedic supliciul. Dar m-am hotărât într-o clipă; în asemenea situaţii, întotdeauna mi se opreşte respiraţia. Voi povesti însă totul pe îndelete, fără a ascunde nimic.

Fiecare situaţie ruşinoasă, înjositoare, ticăloasă, şi mai cu seamă ridicolă, în care m-am aflat la viaţa mea îmi provoca, pe lângă furia nemărginită, şi o plăcere nespusă. Ca şi în momentul crimei, în momentul când viaţa ţi-e în mare pericol. Dacă aş fi furat ceva, conştiinţa ticăloşiei faptei mele mi-ar fi provocat adevărate momente de extaz. Eu nu iubeam ticăloşia propriu- zisă (aici, raţionamentul meu e perfect), ci plăcerea provocată de conştiinţa chinuitoare a ticăloşiei.

Ca de fiecare dată când stam la barieră, aşteptând împuşcătura inamicului, simţeam şi acum senzaţia violentă de ruşine, câteodată extraordinar de intensă. Recunosc că uneori o căutam singur, pentru că ea depăşeşte toate plăcerile mele de acest fel. Şi dacă îţi mai stăpâneşti şi mânia, atunci, satisfacţia depăşeşte orice imaginaţie. Nu am vorbit până acum nimănui despre asta, nici măcar n-am făcut vreo aluzie, pentru că mi-a fost ruşine. Dar atunci când m-au călcat în picioare într-o cârciumă din Petersburg şi m-au tras de păr, nu am mai avut această senzaţie, ci numai o furie distrugătoare, nefiind beat şi nu mai m-am bătut.

... Când s-a terminat pedepsirea fetei, eu am pus briceagul în buzunarul de la vestă şi, ieşind afară, am plecat, l-am aruncat într-un canal, cât mai departe de casă, ca să nu afle nimeni niciodată de asta. Am aşteptat apoi două zile. Săturându-se de plâns, fetiţa a devenit şi mai tăcută; pe mine, ea nu avea deloc pică, sunt convins de asta. Îi era doar ruşine că a pedepsit-o în felul ăsta, în prezenţa mea. Şi ea nu a ţipat, ci numai plângea cu sughiţuri, pentru că eram eu de faţă. Dar, fiind copil, se credea vinovată şi de ruşinea ei. Până atunci, ea doar se temea de mine, dar şi asta pentru că eram un străin, şi poate şi din timiditate.

În aceste două zile mi-am pus întrebarea dacă sunt în stare să renunţ la intenţia premeditată şi am simţit că pot face oricând asta. Şi tot atunci voiam să scap de blestemul ăsta al indiferenţei; nici eu nu ştiu de ce. Trebuia să mai aştept acele două trei zile ca fetiţa să uite totul.

După ce au trecut trei zile, m-am dus din nou pe strada Mazărei. Mama îşi pregătise legăturica să plece undeva; bărbatul, ca de obicei, nu era acasă. Am rămas singur cu Matrioşa. Ferestrele erau deschise. În casă locuiau tot felul de meseriaşi şi auzeam numai ciocănituri şi cântece de dimineaţă şi până seara. Am stat aşa cam un ceas. Matrioşa, pe o băncuţă, în cămăruţa ei, cu spatele la mine, tot împungea ceva cu acul. La un moment dat a început să cânte încetişor; o mai auzisem şi altă dată. M-am uitat la ceas, era trecut de două. A început să-mi bată inima cu putere. Mi-am adus aminte: mă pot înfrâna? şi mi-am dat seama că pot. M-am ridicat şi m-am apropiat de ea tiptil. Ei aveau pe fereastră mai multe muşcate şi soarele lumina puternic. M-am aşezat pe podea lângă ea. Ea a tresărit şi a sărit speriată. I-am luat mânuţa şi i-am sărutat-o, făcând-o să se aşeze la loc pe băncuţă şi am privit-o lung în ochi. Când i-am sărutat mâna, ea a izbucnit în râs, dar numai pentru o clipă, ca un copil, deoarece a sărit iarăşi în sus, dar aşa de speriată, încât faţa i s-a crispat. Mă privea cu ochii nemişcaţi de groază, buzele începuseră să-i tremure, gata să izbucnească în plâns, dar nu a ţipat. I-am sărutat din nou mâinile, am luat-o pe genunchi, i-am sărutat faţa şi picioarele. În timp ce-i sărutam picioarele, ea se trăgea mereu şi zâmbea ruşinată, dar un zâmbet strâmb. Îi ardea faţa de ruşine. I-am şoptit nu ştiu ce la ureche. Şi s-a întâmplat ceva foarte ciudat, ce nu voi uita niciodată, şi m-a lăsat praf: fetiţa m-a prins cu amândouă mâinile de după gât şi a început să mă sărute cu foc. Faţa îi radia de plăcere.

Iar eu, cât pe ce să sar în picioare şi să plec, atât de neplăcut mi-era totul. Şi mi-era şi milă. Dar mi-am stăpânit teama şi am rămas. Ea s-a oprit jenată. Eu n-am încercat să o liniştesc şi nici nu am mai continuat să o mângâi. Mă

privea deschis, zâmbind timid. Mi s-a părut că avea o expresie idioată. Jena o cuprindea tot mai mult. Până la urmă, şi-a acoperit faţa cu palmele micuţe şi s-a dus în colţul camerei, întorcându-mi spatele. Mi-a fost teamă să nu se sperie iarăşi şi am părăsit casa în linişte.

Gândesc că cele petrecute i s-au părut fetiţei ca un lucru foarte ruşinos, groaznic. Deşi ea ştia încă din leagăn toate înjurăturile ruseşti şi auzise tot felul de discuţii, eu sunt total convins că ea nu înţelegea încă nimic din toate astea. I se păruse, probabil, că a făcut o crimă de neiertat şi că e vinovată de moarte – „îl ucisese pe Dumnezeu".

În noaptea aceea, iar m-am bătut cu cineva într-o cârciumă. Dar, a doua zi dimineaţă, m-am trezit la mine în cameră, mă adusese Lebeadkin. Primul lucru ce mi-a venit în minte când m-am trezit a fost dacă ea i-a spus ceva mamei despre cele întâmplate; aceasta a fost o clipă de frică adevărată, chiar dacă nu prea puternică. Toată dimineaţa am fost bine dispus şi bun peste măsură şi toată gaşca a fost mulţumită. I-am lăsat însă pe toţi baltă şi m-am dus pe strada Mazărei. M-am întâlnit cu ea jos, venea de la prăvălie, unde o trimisese mama ei să cumpere nişte cicoare. Văzându-mă, a luat-o la fugă în sus pe scări. Când am intrat în casă, mama reuşise deja să-i ardă două palme pentru că (alergase) „să-şi rupă gâtul, nu alta". Mama ei nici nu şi-a dat seama de ce era ea atât de îngrozită. Aşa că, deocamdată, era linişte. Am stat cu ele preţ de un ceas, apoi am ieşit.

Spre seară, m-a prins iarăşi frica, dar mult mai intens. Sigur, eu puteam tăgădui, dar şi ei mă puteau prinde cu

minciuna. Mă şi vedeam la ocnă. Până atunci, nu ştiam ce era teama. Şi am făcut atâtea, că nu o dată puteam să înfund Siberia. De astă dată eram îngrozit şi mă cuprinsese o frică animalică, nu ştiu nici eu de ce. Iar seara, în cameră, am ajuns să o urăsc până într-atât, încât mă hotărâsem să o omor. Mă înfuriam tot mai mult când îmi venea în minte zâmbetul ei. Mă disprețuiam şi mă apuca greața de mine, pentru că, după toate cele întâmplate în colț, ea fugise şi-şi acoperise fața cu mâinile. Turbam, pur şi simplu, de furie, încât m-au apucat frisoanele. Spre dimineață, când am făcut temperatură, m-a cuprins iarăşi acea teamă feroce cum nu mai simțisem niciodată. N-o mai uram însă pe fetiță, cel puțin nu atât de tare ca în ajun. Am observat că groaza alungă ura şi simțul răzbunării.

M-am trezit pe la amiază, refăcut, şi m-am mirat chiar de ce-mi trecuse ieri prin minte. Nu prea aveam chef de nimic şi am fost nevoit să mă duc iarăşi pe strada Mazărei, deşi mi se făcea greață când mă gândeam la asta. Îmi aduc aminte că tare mai aveam chef să mă cert cu cineva în clipa aceea, dar aşa, cum nu mă mai certasem de mult. Ajungând pe strada Mazărei, am găsit-o la mine în cameră pe Nina Savelievna, camerista, care mă aştepta de la ora unu. Nu-mi plăcea deloc fata asta şi ea era puțin speriată, îi era teamă să nu mă supăr că venise nechemată. Nu ştiu cum, dar eu chiar m-am bucurat găsind-o acolo. Nu era deloc rea, era modestă şi manierată, ceea ce făcea impresie la târgoveți, aşa că gazda mi-o lăuda totdeauna când avea prilejul. Stăteau amândouă şi beau cafeaua, discutând ceva cu însuflețire. Matrioşa se retrăsese în colțul cămăruței lor şi privea fix la cele două femei. Când am intrat, ea nu s-a ascuns şi nici n-a mai fugit ca data trecută. Mi s-a părut că slăbise şi că avea febră. Eu am închis uşa spre camera

gazdei şi am mângâiat-o pe Nina, ceea ce nu făcusem demult şi Nina a plecat de la mine foarte mulţumită. Am ieşit şi eu o dată cu ea şi vreo două zile nu am mai trecut pe strada Mazărei. Mă cam plictisise toată chestia asta.

Am hotărât să termin cu totul, şi să renunţ la locuinţă, şi să plec din Petersburg. Când am venit să-i spun despre asta gazdei, ea era supărată şi îngrijorată: era deja a treia zi de când Matrioşa bolea, iar noaptea făcea febră şi delira. Am întrebat-o ce spunea în delirul ei – noi vorbeam în şoaptă în camera mea. Ea mi-a şoptit că spunea cel mai des „groază" şi „l-am ucis pe Dumnezeu". I-am propus să chemăm un doctor pe care să-l plătesc eu, dar ea s-a împotrivit: „Dă domnul şi-i trece, nu stă mereu în pat, ziua mai iese pe afară, acum s-a dus la prăvălie". Am hotărât să o găsesc pe Matrioşa singurică şi, cum am înţeles din vorbele gazdei că la cinci trebuie să fie la Piaţa Centrală, mi-am propus să revin mai pe seară.

Am mâncat la prânz la birt. La cinci şi un sfert m-am întors aşa cum hotărâsem. Eu deschideam totdeauna cu cheia mea. Într-adevăr, Matrioşa era singură. Era culcată în patul mamei şi am văzut cum arăta, dar m-am prefăcut că nu observ. Geamurile erau deschise. Era un aer cald, înăbuşitor. M-am învârtit prin cameră, apoi m-am aşezat pe canapea. Îmi amintesc exact totul, până în ultimul minut. Îmi făcea într-adevăr plăcere să nu vorbesc cu Matrioşa. A trecut aşa mai bine de o oră, când o aud că sare de după draperie. Am auzit cum au lipăit picioarele ei pe podea atunci când a coborât din pat, apoi cum se apropie, şi am văzut-o stând în picioare pe pragul camerei mele. Mă privea în tăcere. În cele patru sau cinci zile de când n-o mai

văzusem de aproape, ea slăbise într-adevăr mult. Fața parcă i se uscase şi, probabil, ardea toată. Ochii i se măriseră şi mă priveau fix, cu o curiozitate de imbecil, aşa mi se păruse la început. Stam pe marginea canapelei şi mă uitam la ea fără să mă mişc. Şi am simțit cum, deodată, iarăşi se ridică ura în mine. Dar repede am observat că ei nu i-e frică de mine, pesemne intrase iar în transă. Dar nu delira, pentru că a început să dea din cap, ca atunci când dojeneşti pe cineva, apoi a ridicat pumnişorul şi, fără să facă vreun pas de pe loc, a început să mă amenințe. La început mi s-a părut caraghioasă, dar apoi n-am mai putut suporta acest circ şi m-am ridicat, îndreptându-mă spre ea. Se citea pe fața ei atâta disperare, cum nu credeam că poate fi la un copil. Ea continua să mişte dojenitor capul şi să mă amenințe cu pumnul ridicat. M-am apropiat de ea şi am început să-i vorbesc, dar mi-am dat seama că ea nu mă înțelege. Apoi şi-a acoperit fața cu mâinile – ca atunci –, s-a dus la fereastră, unde a şi rămas cu spatele la mine. Eu am lăsat-o în pace, m-am întors în camera mea şi am rămas şi eu la geam. Nici acum nu-mi dau seama de ce n-am plecat şi am mai rămas să aştept nici eu nu ştiam ce. Am auzit iarăşi paşii ei grăbiți, ea a ieşit pe uşa ce da în galeria din lemn, din care se ieşea pe scară. Eu m-am dus repede la uşă şi am văzut cum Matrioşa a intrat în cămara mică, un fel de poiată, alături de privată. Mi-a trecut prin minte un gând straniu. Am lăsat uşa întredeschisă şi m-am postat lângă fereastră. Desigur, încă nu eram sigur; „dar dacă...” (Îmi amintesc totul perfect).

M-am uitat peste un minut la ceas. Se înnsera. Mă bâzâia o muscă şi mi se tot aşeza pe față. Am prins-o, am strivit-o în palmă şi am aruncat-o pe geam. În curte intra o căruță,

făcând un zgomot asurzitor. În colț cânta cu voce tare croitorul, eu îl şi vedeam pe geam.

M-am gândit că, aşa cum nu m-a văzut nimeni când am venit, tot aşa pot să mă strecor şi acum. Am luat apoi o carte, dar am aruncat-o repede pe masă şi am început să privesc cu atenție un păianjen minuscul ce-şi trăsese plasa, pornind de la o frunză de muşcată. Îmi amintesc totul până la capăt.

M-am uitat brusc la ceas: trecuseră douăzeci de minute de când a ieşit. Bănuiala mea începea să se confirme. Am hotărât să mai aştept totuşi un sfert de oră. M-am mai gândit dacă nu cumva s-a întors şi eu n-am auzit-o; nu era cu putință: era o linişte de mormânt, că aş fi auzit şi musca în zbor. A început să-mi bată inima cu putere. M-am uitat la ceas – mai erau trei minute, aşa că a trebuit să mai stau, deşi începuse să mă doară inima. M-am ridicat, mi-am pus pălăria pe cap, mi-am legat cordonul la pardesiu şi am privit atent, prin cameră, dacă nu am mişcat cumva ceva de la locul lui şi să se cunoască că am trecut pe aici. Am tras scaunul lângă geam, cum îl găsisem când am intrat. Am deschis cu grijă uşa, apoi am încuiat-o cu cheia mea şi m-am îndreptat spre cămară. Uşa era închisă, dar nu încuiată; ştiam că nu se încuie, însă nu am vrut să intru, ci m-am ridicat doar pe vârfuri, ca să mă uit înăuntru printr-o crăpătură. În clipa când mă înălțam pe vârfuri, mi-am adus aminte că, stând la geam, mă gândeam că mă voi înălța pe vârfuri pentru a ajunge cu ochii la înălțimea crăpăturii din perete. Lăsând la o parte amănuntul ăsta, vreau să dovedesc cât de lucid eram eu în acele momente. M-am uitat atent prin crăpătură, înăuntru era întuneric, dar se mai

zărea câte ceva. Am văzut, în sfârşit, ceea ce căutam... voisem să mă conving cu adevărat.

Am considerat că pot în sfârşit să plec şi am coborât pe scară. N-am întâlnit pe nimeni. Peste vreo trei ceasuri, noi beam ceai în cameră, era cald, ne scoseserăm surtucurile, şi jucam cărți. Lebeadkin citea versuri. Povesteam despre întâmplări, destul de interesante, şi discuția era însuflețită, nu ca de obicei. Era şi Kirillov cu noi. Nu băuse nimeni, deşi era pe masă o sticlă de rom spre care trăgea mereu cu ochiul Lebeadkin. Prohor Malov remarcase că, „atunci când Nikolai Vsevolodovici e mulțumit şi nu tânjeşte după cine ştie cine, toți sunt veseli şi vorbesc înțelept". Țin minte şi asta.

Dar pe la unsprezece a venit speriată fiica argatului de la casa de pe strada Mazărei, să-mi spună că fetița gazdei mele s-a spânzurat. Am urmat-o pe fetiță şi, când am ajuns, gazda nu ştia nici ea de ce m-a chemat. Ea bocea şi se bătea cu pumnii în cap, era zarvă mare, lume multă, polițişti. Am stat puțin în curte, apoi am plecat.

Pe mine m-au lăsat în pace, m-au întrebat doar ce se întreabă în asemenea situații. Dar eu nu am putut spune nimic altceva decât că în ultimele zile fetița fusese bolnavă şi delirase şi că eu mă oferisem să-i aduc un doctor. M-au întrebat şi de briceag: le-am spus că gazda a biciuit-o, dar asta nu a fost mare lucru. Nu aflase nimeni că eu am trecut seara pe acolo. Nu am auzit nimic despre rezultatul cercetării medicale.

N-am mai trecut o săptămână pe acolo. M-am dus, când deja o înmormântaseră demult, pentru a-i spune că renunț la cameră. Gazda încă mai plângea, dar reîncepuse să coasă şi să descoasă iarăşi la cârpele ei. „Asta pentru că am bătut-o din cauza briceagului dv.” – mi-a zis ea, dar fără reproş. Eu i-am spus că renunț la cameră, pentru că nu se cuvine să mă mai întâlnesc cu Nina Savelievna în această cameră. La plecare, ea mi-a lăudat-o iarăşi pe Nina Savelievna. Eu i-am dat cinci ruble în plus peste banii de chirie...

Plăcerea (din romanul Crimă şi pedeapsă)

– Astea-s fleacuri – i-a spus Svidrigailov lui Raskolnikov, înmuindu-şi prosopul şi trecându-l peste frunte –, pot să vă închid gura şi să vă înlătur toate bănuielile numai cu un singur cuvânt. Apropo, ştiți că mă însor?

– Mi-ați mai spus!

– V-am spus? Am uitat. Atunci însă nu eram încă sigur, pentru că nici nu-mi văzusem logodnica. Pe când acum totul e rezolvat... Fir’ar să fie! Au mai rămas doar zece minute. Uitați-vă la ceas: am să vă povestesc totuşi cum a

fost cu logodnica, fiindcă însurătoarea mea e ceva ieşit din comun. O să vă iau cu mine şi o să vă arăt mireasa, numai nu acum... O ştiţi pe Resslich? Pe madam Resslich, la care stau cu chirie? Auziţi? Ştiţi, aceea despre care vorbeşte lumea, care iarna, în apă – mă ascultaţi? Ea le-a aranjat pe toate pentru mine: tu, zice ea, te cam plictiseşti. A sosit timpul să te mai distrezi. E drept, eu sunt cam ursuz, plictisitor. Mă credeţi vesel? Nu, sunt posac: nu fac la nimeni rău, stau doar în banca mea: odată n-am scos un cuvânt trei zile, dar Resslich asta, mare cutră, ştiu eu ce are ea în cap: că o să mă satur repede de nevastă şi o las, şi soţia rămâne pe mâna ei, ea o pune la treabă, tot în cercurile noastre, dar ceva mai sus. Şi-mi spune Resslich, cică este un tată de familie, a fost funcţionar, acum stă în jilţul lui, de trei ani nu se mişcă, suferă cu picioarele. Este şi mama o doamnă cu scaun la cap. Fiul slujeşte pe undeva, în provincie, şi nu-i ajută deloc. Fata mai mare s-a măritat, îşi are rostul ei. Şi au mai luat şi doi nepoţi de la un frate, că nu le ajungeau ai lor. Şi au adus-o acasă pe fata cea mai mică, n-au lăsat-o nici să termine gimnaziul, peste o lună face şaisprezece ani, aşa că o pot mărita. Cu mine, adică. Ne-am dus; totul a fost ridicol: Mă recomand: moşier, văduv, de familie, om cu relaţii, am şi ceva capital – ce dacă eu am cincizeci şi ea şaisprezece? Cine ţine cont de asta? Ispititor, nu? Sigur că e ispititor. De-aţi fi văzut cum vorbeam cu mămica şi tăticul! Făcea să mă vezi. Intră ea, face o reverenţă, vă daţi seama, cu o rochiţă scurtă, un boboc care încă nu şi-a dat drumul, roşeşte, se aprind zorile (ştia desigur).

Nu ştiu ce credeţi dv. despre mutrişoarele astea dulci, dar, după mine, aceşti şaisprezece anişori, ochii aceştia nevinovaţi, sfiiciunea şi lacrimile de ruşine sunt mai

atrăgătoare decât orice frumusețe pe lumea asta. Nu mai vorbesc că fetița e frumoasă ca o cadră. Părul blond, bucle mărunte de mieluşel, buze plinuțe, roşii, picioarele – o minune! Ei, am făcut cunoştință, eu m-am scuzat că am unele treburi şi peste o zi, a treia, adică, ne-au dat binecuvântarea. De atunci, cum intru la ei, o iau pe genunchi şi nu coboară până ce plec... Sigur, ea se aprinde ca zorile, iar eu o sărut întruna; mămica i-a spus că sunt bărbatul ei, că aşa se cuvine, ce mai – o plăcere! Situația asta de logodnic poate fi mai plăcută ca cea de soț. Ha-ha! Am schimbat câteva vorbe cu ea – nu e proastă deloc fetița; uneori îmi aruncă câte o ocheadă de mă trec căldurile. Să ştii, are fața Madonei lui Rafael.

Madona Sixtină are o față fantastică, o expresie de durere şi de nebunie, n-ai observat? Ceva în genul ăsta. A doua zi după logodnă, hop şi eu cu cadourile – cam peste o mie şi ceva de ruble: un colier de briliante, altul de perle şi o casetă cu obiecte de toaletă din argint – mare, uite-aşa – cu tot ce trebuie; să o fi văzut cum îi strălucea fața de fericire! Am luat-o ieri pe genunchi, cam brutal, se pare, că s-a roşit toată, i-au dat lacrimile, încerca să se abțină, că ardea toată. Nu ştiu cum, dar la un moment au ieşit toți din cameră, am rămas singuri şi mi-a sărit de gât (pentru prima oară), m-a prins cu mânuțele, mă sărută şi jură că-mi va fi o soție ascultătoare şi iubitoare, că are să mă facă fericit, că îmi consacră toată viața, fiecare clipă a ei şi nu-mi cere decât să o respect şi-mi mai spune: „Altceva nu-mi trebuie nimic, nimic, nici un fel de cadouri!”. Trebuie să recunoaşteți şi vă jur că să ascultați o asemenea mărturisire de la un îngeraş de şaisprezece anişori, cu obrajii rumeniți de pudoarea de fecioară şi cu lacrimile de înflăcărare în ochi, este din cale-afară de tentant. Nu e tentant? Merită,

nu? Ascultă, trebuie musai să mergem la logodnica mea, dar nu acum!

– Şi această diferenţă monstruoasă de vârstă şi de orizont vă provoacă plăcere? Vă căsătoriţi într-adevăr cu ea?

– Păi, ce crezi? Neapărat. Fiecare caută să se aranjeze cum poate, dar cel care se amăgeşte singur o duce cel mai bine. Dar ce, v-a apucat cumva morala? Fie-vă milă de mine, frăţioare, sunt şi eu un biet păcătos. Hă-hă-hă!

Dezmăţul sinistru (din romanul Umiliţi şi obidiţi)

La şapte fix am fost la Masloboev. Locuia pe Şestilavocinaia, în aripa unei case nu prea mari, unde ocupa un apartament de trei camere, neîngrijit, dar frumos mobilat. Se simţea o oarecare îndestulare, păcat numai că lipsea o mână de gospodină. Mi-a deschis o fată tare frumuşică, să fi avut vreo nouăsprezece ani, îmbrăcată simplu, dar cu foarte mult gust, curăţică şi cu privirea blândă, veselă.

Mi-am închipuit că este Alexandra Semionovna, despre care-mi vorbise în treacăt prietenul meu, sfătuindu-mă să o

cunosc. Ea m-a întrebat cine sunt şi, auzindu-mi numele, îmi spuse că Masloboev mă aşteaptă, numai că s-a culcat deja şi m-a condus în camera lui. Masloboev dormea pe o canapea confortabilă, acoperit cu mantaua lui murdară, cu capul sprijinit de o pernă de piele roasă. Avea un somn uşor, pentru că s-a trezit de cum am intrat.

– A! Tu eşti? Te aşteptam. Tocmai visam că intri şi mă trezeşti. Înseamnă că trebuie să plecăm.

– Unde?

– La o cucoană.

– La care cucoană? Şi de ce?

– La madame Bubnova, să o dăm gata. De-ai şti ce mândreţe de femeie! – spuse el în timp ce-i săruta vârful degetelor Alexandrei Semionova şi se gândea la Bubnova...

– Lasă-mă-n pace cu Bubnova ta! – a exclamat Alexandra Semionovna nemulţumită.

– Gata! Să mergem! La revedere Alexandra Semionovna!

Am plecat.

– Vezi, Vanea, mai întâi să urcăm în trăsura asta. Aşa... În al doilea rând, după ce ne-am despărţit dimineaţă, am mai aflat câte ceva, dar nu vorbe, ci ceva sigur. Am mai zăbovit atunci pe Vasilevski Prospekt o oră încheiată. Burtosul ăla e un ticălos, o canalie, în stare să facă tot felul de porcării şi cu gusturi din cele mai perverse. Iar de Bubnova se ştia de mult că umblă cu chestii din astea. Mai zilele trecute era să o prindă poliţia cu o fetiţă dintr-o casă onorabilă. Rochiţele de muselină în care o îmbrăca pe orfană (mi-a povestit ieri dimineaţă) m-au urmărit tot timpul, pentru că am mai auzit şi înainte ceva de genul acesta. Acum am mai aflat, cu totul întâmplător, şi alte lucruri, dar se pare că sunt sigure. Câţi ani avea fetiţa aceea?

– După cum arăta, să fi avut vreo treisprezece.

– Dar cam scundă. Exact de ce are nevoie Bubnova: poate să o dea şi de unsprezece, dar şi cincisprezece ani. Depinde de pretenţii... Şi cum biata de ea nu are nici familie, nici apărare...

– Crezi că e în stare...?

– Şi încă cum! N-ar fi luat-o madame Bubnova pe orfană numai din milă. Şi dacă burtosul s-a obişnuit să se ducă la ea, înseamnă că asta e. Ştiu sigur că dimineaţă a fost acolo. Iar dobitocului de Sizobriuhov i-a promis astăzi o femeie frumoasă, măritată, soţie de ofiţer superior. Jigodiile astea de negustori se dau în vânt după aşa ceva, umblă după grade şi cinuri. Exact ca în gramatica latină, mai ţii minte? Important e sensul, terminaţia vine după aceea. Şi să ştii că

eu mai sunt încă mahmur de dimineață. Dar n-am s-o las pe Bubnova să se mai ocupe de chestii din astea. Vrea să ducă de nas poliția, dar n-o să-i mai meargă mult. Mai întâi să o sperii bine, că ea mă ştie încă de când... eh, şi aşa mai departe, înțelegi?

Sunt surprins. M-au tulburat profund cele aflate. Începusem să mă tem că o să întârziem şi îl tot înghionteam pe vizitiu.

Nu te teme, mi-am luat eu toate măsurile – spunea Masloboev. – Avem omul nostru, Mitroşka, acolo. Sizobriuhov o să-i plătească în bani, iar nemernicul de burtos, în natură. Aşa s-a hotărât dimineață, Bubnova rămâne pe mâna mea... Ca să nu mai îndrăznească...

Am oprit în fața restaurantului, dar cel cu numele de Mitroşka nu era acolo. I-am zis birjarului să ne aştepte la restaurant, iar noi am luat-o pe jos spre casa Bubnovei. Mitroşka ne aştepta la poartă. Ferestrele erau toate luminate şi dinăuntru se auzea vocea de bețiv a lui Sizobriuhov.

– De un sfert de oră sunt toți acolo – ne-a spus Mitroşka – Cred că e timpul.

– Dar cum intrăm? – m-am interesat eu.

– Ca oaspeți – a răspuns Masloboev, sigur descuie. – Doar mă cunoaşte. Şi pe Mitroşka îl ştie. E adevărat, uşile sunt încuiate, dar nu şi pentru noi.

Masloboev a bătut uşor la poartă şi aceasta s-a deschis imediat. Rândaşul îi făcu un semn cu subînțeles lui Mitroşka. Am intrat în casă fără să ne simtă cineva. Rândaşul ne-a condus pe scară şi a bătut la uşă. S-a auzit un vag sunet dinăuntru; el a spus că e singur: „trebuie neapărat să deschidă". Uşa s-a deschis şi noi am dat buzna înăuntru. Rândaşul s-a ascuns.

– Vai, cine-i? – strigă Bubnova. Beată, cu părul în dezordine, stând în antreu cu o lumânare în mână.

– Cum cine? – i-a răspuns Masloboev – Cum aşa, Anna Trifonovna, nu-ți mai recunoşti musafirii? Cine poate să fie decât noi? Filipp Filippâci.

– A, Filipp Filippâci! Dumneata eşti... Ce oaspeți dragi... Dar cum asta... că eu nu... poftiți înăuntru.

Codoaşa se pierduse de tot.

– Unde înăuntru? Aici văd că e despărțitură. Dacă ne primeşti, fă-o ca lumea. Bem ceva de la rece, poate ai şi ceva fetițe, nu?

Gazda a prins curaj.

– Pentru asemenea oaspeți găsim noi, chiar dacă ar fi să le comand în împărăția chinezilor.

– O clipă, Anna Trifonovna, spune-mi, Sizobriuhov e aici?

– E... aici.

– Păi, de el am eu nevoie. Cum a îndrăznit ticălosul să înceapă cheful fără mine?

– Dar el nu v-a uitat. Mi-am dat eu seama că aştepta pe cineva, pesemne pe dumneata.

Masloboev a dat uşa la o parte şi am nimerit într-o cameră nu prea mare, cu două ferestre cu muşcate, mai erau nişte scaune împletite şi un pian hodorogit – cam tot ce trebuia. Însă, înainte de a intra înăuntru, Mitroşka se făcu nevăzut. Mai târziu am aflat că el nu intrase şi aştepta după uşă. Avea cine să-i deschidă. Femeia sulemenită şi cu părul răvăşit, ce se ițea dimineață de după Bubnova, îi era cumătră.

Sizobriuhov stătea pe o canapeluță din lemn de mahon, la o măsuță rotundă, acoperită cu o față de masă. În fața lui se aflau două sticle de şampanie aproape calde şi una de rom din acela ieftin, tăvi cu bomboane, cu prăjituri de cofetărie şi cu alune de trei feluri. De partea cealaltă a mesei şedea o făptură respingătoare, cam de vreo patruzeci de ani, cu o față ciupită de vărsat, într-o rochie neagră de tafta, cu

brățări şi broşe imitații. Era o ofițerească, tot imitație. Sizobriuhov era beat şi fericit. Burtosul nu era acolo.

... În clipa aceasta s-a auzit un zgomot strident, de undeva de după uşă, cam dintr-a doua sau a treia cameră. Am tresărit şi am scos şi eu un țipăt. Recunoscusem vocea: era vocea Elenei. După acest țipăt jalnic s-au mai auzit şi altele, înjurături, zgomotul unei încăierări şi, în sfârşit, ecoul clar al unor palme pe fața cuiva. Se pare că Mitroşka îşi făcea datoria. Uşa s-a dat de perete şi a năvălit înăuntru Elena, palidă, cu ochii tulburi, cu rochia albă de muselină mototolită şi sfâşiată, cu părul în dezordine ca după o păruială. Eu mă aflam chiar în fața uşii şi ea s-a oprit direct în mine şi m-a cuprins cu amândouă mâinile. Toți au sărit în picioare, speriați de apariția Elenei, s-au auzit țipete şi răcnete. În urma ei a apărut în uşă Mitroşka, care-l târa de păr pe duşmanul său burduhănos. Acesta arăta ca vai de el. Mitroşka l-a târât până la prag şi i-a dat un brânci care l-a aruncat până în mijlocul camerei.

– Iată-l! Luați-l! – a spus Mitroşka cu un aer mulțumit.

– Ascultă – îmi spuse Maslaboev, ia fata şi du-o acasă la tine. Aici nu mai ai ce face. Ia birja noastră. Mâine rezolvăm noi şi restul.

N-am aşteptat să mai spună o dată. Am luat-o pe Elena de mână şi am ieşit din această speluncă. Nu ştiu ce a mai urmat la ei. Pe noi nu ne-a oprit nimeni – gazda se speriase îngrozitor. Totul s-a petrecut atât de repede, că ea n-a reuşit

nici să deschidă gura. Birjarul ne aştepta acolo şi în douăzeci de minute am fost deja acasă.

Când am ajuns, Elena încă nu-şi revenise. I-am descheiat copcile de la rochiță, am culcat-o pe canapea şi am stropit-o pe față cu apă. Ardea toată şi delira. Îi priveam fața palidă, buzele decolorate, părul negru strâns într-o pieptănătură complicată, acum răvăşit, toată toaleta ei, aceste funduliţe roze care-i mai atârnau ici-colo pe rochie, şi am înțeles în sfârşit mârşăvia acestei istorii urâte. Sărmana fată! Se simțea din ce în ce mai rău. Am rămas tot timpul lângă dânsa...

– Ce tot scrii acolo? – mă întrebă Elena, zâmbindu-mi cu sfială în timp ce se apropia încet de masă.

– Scriu şi eu, Lenocika, fel de fel de lucruri. Primesc bani pentru asta.

– Jalbe?

– Nu, nu jalbe – I-am explicat aşa cum am putut că scriu fel de fel de întâmplări despre tot felul de oameni, că din astea se alcătuiesc cărți, care se cheamă nuvele sau romane. Elena mă asculta cu multă atenție.

Voia să-mi spună ceva, dar nu ştia cum şi din cauza asta era foarte încordată. Întrebările ei ascundeau ceva, nu-mi dau seama ce.

– Şi primeşti mulți bani pentru asta? – a îndrăznit ea în sfârşit.

– Păi, după cum se nimereşte. Uneori mulți, alteori deloc. Atunci când nu am chef de lucru... E o treabă grea, Lenocika.

– Va să zică... dumneata nu eşti bogat?

– Nu, nu sunt bogat.

– Atunci o să lucrez eu ca să te ajut...

Îmi aruncă o privire scurtă, se îmbujoră toată, îşi lăsă ochii în pământ şi, făcând câțiva paşi spre mine, mă cuprinse brusc cu mâinile, lipindu-şi fața de pieptul meu. O priveam uluit.

– Eu te iubesc. Eu nu sunt mândră – îngăimă ea. Dumneata ai spus ieri că sunt mândră. Nu, nu sunt, eu vă iubesc. Numai dumneata mă iubeşti...

Lacrimile o sufocau deja. În clipa următoare plângea cu hohote, ca în ajun, în timpul crizei. Apoi, lăsându-se în genunchi în fața mea, începu să-mi sărute mâinile, picioarele...

– Dumneata mă iubeşti! – repetă ea –, numai dumneata, singur dumneata!

Îmi prinsese genunchii cu braţele şi-i strângea convulsiv. Tot ce simţise de atâta vreme, răbufnise brusc, nestăpânit. Şi în clipa aceea am înţeles ciudata îndârjire a acestei inimi, care până atunci se ascunsese sfioasă şi de aceea acum, cu atât mai puternic, mai nestăvilit, se cerea manifestată, ajungând în cele din urmă la acea izbucnire furtunoasă, inevitabilă, când întreaga fiinţă simte nevoia de a se abandona unei imperioase cerinţe de dragoste, de recunoştinţă, de lacrimi şi de mângâieri.

Ea a plâns până când, în cele din urmă, a trecut la o criză de isterie. I-am desfăcut cu greu mâinile cu care mă înlănţuise. Am ridicat-o în braţe şi am dus-o pe canapea. A mai plâns mult timp, înfundându-şi faţa în pernă, de parcă i-ar fi fost ruşine să se uite la mine, dar îmi strângea cu putere mâna cu mânuţa ei micuţă, apăsându-mi palma pe mână.

Încet-încet s-a potolit, dar încă se sfia să-mi arate faţa. De vreo două ori i-a lunecat totuşi privirea pe faţa mea şi în ochii ei era atâta blândeţe şi un sentiment sfios, care părea să se retragă în ascunzişuri. În sfârşit, a roşit şi mi-a zâmbit.

– Ţi-e mai bine? – am întrebat-o eu precaut. – Eşti prea sensibilă, Lenocika, fetiţa mea bolnavă.

– Nu, nu Lenocika... – a şoptit ea, ascunzându-şi în continuare fața de mine.

– Nu Lenocika? Dar cum?

– Nelli.

– Nelli? De ce neapărat Nelli? Bine, dacă vrei tu, e un nume foarte frumos. Aşa o să-ți spun, dacă tu vrei.

– Aşa îmi spunea mămica... Şi nimeni nu mi-a mai spus aşa în afară de ea. Şi nici eu nu voiam ca să-mi mai spună cineva aşa, în afară de mămica. Dar dumneata poți să-mi spui Nelli, aşa vreau eu. Şi am să te iubesc totdeauna, totdeauna...

„Ce inimă bună şi iubitoare – m-am gândit eu –, dar cât mi-a trebuit ca să merit, ca tu să vrei să devii pentru mine Nelli." Acum ştiam că inimioara ei îmi va răspunde veşnic devotată...

... Dar în ziua aceea, timp de câteva ore, printre sughițuri de plâns, ce-i întrerupeau firul povestirii, ea mi-a povestit tot ce o tulbura şi o chinuia mai mult în amintirile ei şi nu voi uita niciodată ceea ce am aflat atunci de la ea.

Era o poveste înspăimântătoare; povestea unei femei părăsite, care a supraviețuit fericirii sale spulberate; bolnavă, epuizată de suferințe şi abandonată; respinsă până

şi de ultima fiinţă care ar fi putut-o ajuta, tatăl ei, pe care-l jignise cândva şi care, la rândul său, pierduse harul înţelepciunii în urma suferinţelor şi a jignirilor pe care le îndurase. Povestea unei femei ajunse la limita disperării, a unei mame ce rătăcea cerşind cu fata ei, pe care o socotea încă un copil pe străzile reci şi murdare ale Petersburgului; povestea unei femei care a zăcut apoi luni de zile într-un subsol insalubru, roasă de o boală necruţătoare, şi pe care tatăl ei nu se îndupleca să o ierte până în ultima clipă a vieţii, pentru că de-abia în acea ultimă clipă, dezmeticit din demenţa lui, să alerge să-i aducă iertarea, dar să nu mai găsească decât trupul neînsufleţit al făpturii pe care o iubise mai mult decât orice pe lume. Era povestea ciudată a unor raporturi pline de mister, de neînţeles, dintre un bătrân cu mintea rătăcită şi micuţa sa nepoată, care începuse să-l înţeleagă şi care înţelegea, în ciuda vârstei ei, lucruri pe care mintea atâtor alte fiinţe nu reuşeau să le pătrundă nici după patru ani îndelungaţi de viaţă tihnită. Era o poveste sumbră, una dintre acele poveşti sumbre şi chinuitoare, care se petrec frecvent şi neobservat, aproape tainic, sub cerul apăsător al Petersburgului, prin colţurile ascunse ale acestui oraş mare, în haosul vieţii, într-o atmosferă de egoism crunt, de interese contradictorii, de dezmăţ sinistru şi crime tăinuite, în iadul acesta înspăimântător al unei vieţi absurde şi nefireşti...

Mă grăbeam spre casă... În faţa casei unde locuiam era un felinar. Când să intru pe poartă, de stâlpul felinarelor s-a desprins o siluetă ciudată şi s-a repezit spre mine, încât m-am oprit surprins: o fiinţă speriată la culme, ţipând şi tremurând, se agăţa de mâinile mele. M-am îngrozit: era Nelli!

– Nelli! Ce e cu tine? – am exclamat eu – Ce s-a întâmplat?

– Acolo, sus... el este... la noi...

– Cine el? Să mergem. Vino cu mine.

– Nu vreau, nu vreau! O să aştept până pleacă. Stau în antreu.

Am urcat la mine cu o presimțire ciudată, am deschis uşa şi... l-am văzut pe prinț.

Şedea la masa mea şi-mi citea romanul. În orice caz, cartea era deschisă în fața lui.

– Ivan Petrovici! – a exclamat el bucuros, ridicându-se în întâmpinarea mea – sunt atât de bucuros că în sfârşit te-ai întors... Voiam să plec. Te aştept de mai bine de o oră...

– Aşteptați-mă o clipă – îi cerui eu prințului ieşind mai repede pe scară. Nelli sta ghemuită într-un colț întunecos.

– De ce nu vrei să vii înăuntru, Nelli? Ce ți-a făcut el? Ce ți-a spus?

– Nimic... Nu vreau... nu vreau... – repeta ea. – Mi-e teamă.

Oricât am insistat, Nelli refuza cu încăpățânare să intre în casă. Am stabilit că după ce plec cu prințul, ea să intre şi să se încuie în cameră.

– Şi să nu dai drumul la nimeni, Nelli, oricât te-ar ruga.

– Te duci cu el?

– Mă duc.

Ea a tresărit şi m-a luat de mână, voia să mă roage să nu plec cu el, dar nu a spus nici un cuvânt. Am hotărât să discutăm despre asta mâine...

Am ieşit. L-am lăsat o clipă pe scară şi m-am întors în cameră, unde se strecurase Nelli, şi mi-am mai luat o dată rămas bun. Ea era foarte speriată. Se învineţise la faţă. Mă temeam pentru ea; îmi venea greu să o las singură.

– Ai o slujnicuţă cam ciudată – mi-a spus prinţul coborând scările – Fetiţa aceasta-i slujnica dumitale, nu?

– Nu... ea stă deocamdată la mine.

– Ciudată fetiţă. Sunt convins că e nebună. Închipuie-ţi, la început mi-a răspuns ca lumea, după aceea m-a cercetat atent cu privirea, apoi a ţipat, s-a repezit la mine şi, tremurând toată, şi-a înfipt degetele în haina mea... Voia să-

mi spună ceva – dar nu putea. Recunosc, mi-a fost teamă şi am vrut să o şterg, dar, slavă Domnului, a fugit ea înaintea mea. Am rămas uluit. Cum o ții în casă?

– E epileptică – i-am explicat eu.

– A-ha! Atunci nu e nimic de mirare... d-aia are crize.

... – Ştiți ceva – îmi zise prințul, urcând cu mine în caleaşcă –, ce ar fi dacă am merge să mâncăm ceva împreună? Ce ziceți?

– Cum să zic – am ezitat eu –, de regulă eu nu mănânc seara...

– Bine-bine, mai schimbăm şi noi o vorbă- două – a mai spus el, privindu-mă cu subînțeles.

N-am avut încotro.

– E în regulă. Du-ne pe Bolşaia Morskaia, la B – porunci el vizitiului.

Am acceptat să merg cu el, dar am hotărât să-mi plătesc singur consumația.

Am ajuns. Prințul ceru un separeu şi alese cu gust şi pricepere câteva feluri de mâncare.

Erau mâncăruri scumpe, ca şi vinul fin ce a poruncit să ni-l aducă. Cam scump pentru buzunarul meu. M-am uitat pe menu şi am cerut să-mi aducă o jumătate de sitar şi un pahar de Lafitte.

... El mi-a turnat jumătate de pahar din sticla sa.

– Ştiți, dragul meu, Ivan Petrovici, eu înțeleg foarte bine că nu e prea elegant să te bagi în sufletul omului.

Dar nu suntem toți grosolani şi răi cu dumneavoastră, cum credeți dv.; sigur, eu înțeleg că dv. staţi aici cu mine nu din simpatie pentru mine, ci pentru că am promis că vom sta de vorbă. N-am dreptate?

... – Ascultați, prințe, e deja târziu şi eu...

– Cum? Doamne! Câtă nerăbdare! Dar unde vă grăbiți aşa?

Se pare că se cam amețise. Expresia feței i se mai schimbase, devenind răutăcioasă. Se vedea că are chef să muşte, să înțepe, să batjocorească. „Poate că-i mai bine că e beat – mi-am zis în sinea mea. – La beție, omul e mai slobod la gură”, dar el nu-şi pierduse controlul.

– Amice – începu prinţul mulţumit de sine –, ţi-am făcut acum o destăinuire, poate cam nepotrivită, cum că în anumite momente am un chef nebun să mă dau peste cap. Pentru sinceritatea mea naivă şi nevinovată, ai binevoit să mă compari cu Polichinelle, ceea ce m-a amuzat teribil. Dar, dacă vrei să-mi reproşezi sau să te miri că am devenit brutal, necuviincios chiar, ca un ţărănoi, într-un cuvânt că am întors brusc foaia, apoi să ştii nu ai dreptate. În primul rând, pentru că aşa îmi place şi în al doilea rând, pentru că nu sunt la mine acasă, ci cu dumneata... Vreau să spun că noi acum chefuim ca doi prieteni şi, în afară de astea, mie îmi plac teribil capriciile. Ştii dumneata că, pe vremuri, dintr-un capriciu oarecare am fost chiar metafizic şi filantrop şi era cât pe ce să-ţi împărtăşesc ideile? Asta a fost demult, în zilele de aur ale tinereţii mele. Mă întorsesem la moşie, animat de idei umanitare şi mă plictiseam de moarte. N-o să crezi când o să-ţi povestesc ce mi s-a întâmplat. Ca să-mi mai alung urâtul, am început să mă interesez de fetele frumuşele... Hai, nu fă mutra asta. Hai, tânărul meu prieten, doar suntem la o şuetă amicală, nu? Nicăieri nu te simţi mai bine ca la un pahar de vin bun. Eu am o fire de rus adevărat, patriot, îmi place să-mi deschid sufletul şi, în afară de asta, trebuie să ştii să-ţi trăieşti viaţa. Ca mâine dăm ortul popii şi cu ce rămânem? Şi uite aşa am început atunci să-mi fac de cap. Ţin minte că o ciobăniţă avea un soţ tânăr şi frumos. L-am pedepsit rău de tot şi am vrut să-l trimit la armată (ştrengării de tinerețe, dragul meu poet!), dar mi-a fost milă. A murit în spitalul meu. Că făcusem şi un spital în sat, cu douăsprezece paturi – utilat cu tot ce trebuie, curat, parchet pe jos. Acuma nu mai este, l-am desfiinţat demult. Atunci mă făleam cu el; deh, eram filantrop; dar pe ţărănuş era să-l omor în bătaie din cauza nevesti-si, ce, iar nu-ţi place? Iar îţi dau ghes sentimentele

nobile? Ei, linişteşte-te! Asta a fost demult, pe vremea aceea eram şi eu romantic, mă şi vedeam binefăcătorul omenirii, cât pe ce să fac şi o societate de binefacere. Aşa-mi venise mie atunci. Şi îi snopeam pe țărani în bătaie. Acum nu mai fac aşa ceva; acum trebuie să joci teatru; acuma toți jucăm teatru, că aşa-s timpurile.

A rămas pe gânduri. Dar a ridicat semeț capul, m-a privit cu subînțeles şi a continuat.

– Iată, dragă poete, voiam să-ți dezvălui o taină a naturii, pe care, se pare că dumneata încă nu o cunoşti. Sunt convins că în clipa asta mă consideri un mare păcătos, chiar ticălos, un monstru al desfrâului şi al viciului. Dar iată ce o să-ți spun eu acum! Dacă s-ar putea (ceea ce, din cauza firii omului, e imposibil), dacă s-ar putea ca fiecare să-şi dea pe față dedesubturile şi intimitățile, fără să se teamă să spună nu numai ceea ce s-ar feri să spună celui mai bun prieten, ci chiar şi lui însuşi, ar fi lumea asta o duhoare, că ne-am sufoca cu toții. Iată de ce, ca să fac o paranteză, sunt atât de bune convenințele şi societatea noastră. Ele îşi au rostul lor, un rost dacă nu moral, cel puțin profilactic, preventiv, de comoditate, ceea ce de altfel e mult mai bine, pentru că, în definitiv, morala este şi ea o comoditate, adică a fost inventată pentru comoditate. Dar să lăsăm convenințele, am început să mă cam încurc, să-mi aduci aminte mai târziu de asta. Deci, în concluzie, dumneata mă învinuieşti de vicii, de desfrâu, de imoralitate, pe când eu sunt vinovat doar pentru că sunt mai sincer ca alții, că nu ascund ceea ce alții ascund chiar şi de ei înşişi, după cum am spus adineauri. Ştiu că fac rău, dar aşa am hotărât eu. Dar nu te nelinişti – a adăugat el cu un zâmbet batjocoritor –, am spus

eu „vinovat”, dar nici într-un caz nu cer îndurare. Şi ține cont că eu nu încerc să te pun în încurcătură şi să te întreb dacă nu ai şi dumneata vreo taină dintr-astea, ca să mi le pot justifica apoi pe ale mele. Precum vezi, eu mă port cuviincios şi onorabil... Voiam să-ți povestesc o aventură nemaipomenită. O să-ți spun doar în mare. Am cunoscut cândva o cuconiță, e adevărat, nu mai era la prima tinerețe, să tot fi avut vreo douăzeci şi şapte – femeie – ce talie, ce alură, ce mers! Te privea să te străpungă, ca o vulturiță severă şi gravă; era maiestuoasă şi inaccesibilă. Avea reputația de femeie rece ca gerul Bobotezei şi-i ținea pe toți la distanță cu virtutea ei inaccesibilă, cumplită. Ăsta-i termenul – cumplită. Nu exista în cercul ei un judecător mai sever decât dânsa. Condamna nu numai viciul, dar şi cea mai mică slăbiciune la alte femei şi era neîndurătoare. Se bucura de multă trecere în cercul ei. O respectau şi se temeau de ea până şi cele mai mândre şi mai virtuoase bătrâne. Îi trata pe toți cu severitatea stareței unei abații medievale. Sub privirea ei, femeile tinere tremurau de frica judecății sale. Era de-ajuns un cuvânt, un gest al ei pentru a-ți strica reputația. Se impusese în societate; îi prinseseră frica până şi bărbații. Până la urmă, conița a căzut într-un soi de misticism contemplativ, dar tot atât de calm şi de distant... Şi să vezi! Nu era o desfrânată mai desfrânată ca această femeie, şi eu am avut fericirea să mă bucur pe deplin de încrederea ei. Pe scurt – am fost amantul ei tainic şi misterios. Întâlnirile noastre erau aranjate atât de abil şi de ingenios, încât nimeni din casă nu putea bănui nimic şi doar camerista, o franțuzoaică tare dulce, îi cunoştea toate tainele, dar puteam avea încredere deplină în ea, deoarece lua şi ea parte la combinație – Cum? Să trecem peste asta acum. Cuconița mea era atât de senzuală, că până şi marchizul de Sade ar fi invidiat-o. Dar voluptatea cea mai

puternică, mai acută şi mai răscolitoare se datora înşelăciunii. Această batjocorire a tot ceea ce profesa contesa însăşi în societate c-ar fi sublim, inaccesibil şi indestructibil şi, în sfârşit, acest hohot diabolic lăuntric şi această profanare voită a tot ce nu era permis a fi terfelit – toate, fără reţinere, duse până la exces, la care nu s-ar fi gândit nici unul cu cea mai bolnavă imaginaţie, era de altfel trăsătura esenţială a acestei voluptăţi. Da, femeia asta avea pe diavolul în ea, dar un diavol de o seducţie irezistibilă. Şi acum simt că ard atunci când îmi amintesc de ea.

În toiul celor mai fierbinţi voluptăţi, ea izbucnea într-un hohot nestăvilit, şi o înţelegeam, o înţelegeam şi, la rândul meu, hohoteam şi eu... Mă sufoc numai când mă gândesc, deşi au trecut de atunci mulţi ani. Peste un an m-a schimbat cu altul. Dacă aş fi vrut, i-aş fi putut face rău. Dar cine m-ar fi crezut? Ce zici de aşa caracter, dragul meu prieten tânăr?

– Ptiu, ce ticăloşie! – i-am răspuns eu scârbit de ceea ce mi-a povestit el.

– N-ai fi fost prietenul meu tânăr dacă-mi răspundeai altfel! Am fost convins că vei reacţiona aşa. Ha-ha-ha! Aşteaptă, mon ami, va mai trece timpul şi vei înţelege; deocamdată îţi trebuie un pic de turtă dulce. Dar ce fel de poet eşti dumneata: femeia asta înţelegea viaţa şi ştia să o trăiască!

– Dar ce, trebuia să ajungă la o asemenea bestialitate?

– Ce bestialitate?

– La care a ajuns femeia aceea împreună cu dv.

– A-a-a, dumneata numeşti asta bestialitate? Înseamnă că n-ai ieşit încă din găoace.

Perversul şi fata (din romanul Fraţii Karamazov)

Descotorosindu-se de micuțul Mitea, Feodor Pavlovici s-a recăsătorit repede. Această a doua căsătorie a ținut opt ani. A luat tot o soție foarte tânără, Sofia Ivanovna, tocmai din altă gubernie – s-a nimerit acolo cu nişte treburi de afaceri. Lui Feodor Pavlovici îi plăcea să chefuiască şi să-şi facă de cap, dar niciodată nu-şi neglija afacerile şi nu a ieşit vreodată în pierdere, pentru că întotdeauna se găsea câte unul pe care să-l păcălească. Sofia Ivanovna era orfană, fiica unui diacon obscur, şi a crescut în casa bogată a binefăcătoarei ei, o bătrână generăleasă de neam mare, văduva generalului Varahov, care s-a ocupat de creşterea şi educația ei. Nu prea cunosc amănunte, am auzit numai că tânăra pupilă, blândă, bună şi smerită, a fost găsită în cămară tocmai când era pe cale să-şi bage capul în laț,

nemaiputând suporta tirania, toanele şi cicăleala bătrânei, care poate nu era rea, dar din lipsă de altceva îi scosese sufletul bietei copile. Feodor Ivanovici i-a cerut mâna, dar bătrâna mai aflase câte ceva despre el şi l-a dat pe uşă afară. Amintindu-şi cum s-a însurat prima dată, el i-a propus să o răpească. Mai mult ca sigur că Sofia Ivanovna nu ar fi fugit cu el dacă ar fi cunoscut câte ceva din trecutul lui. Dar el locuia în altă gubernie şi apoi ce ştia pe vremea aceea o fătucă de şaisprezece ani, pentru care era mai bine pe fundul râului decât să mai stea la generăleasă. Aşa că a schimbat biata fată binefăcătoarea cu un binefăcător. De data asta, Feodor Pavlovici nu a primit nici un sfanţ, pentru că generăleasa s-a supărat şi nu numai că nu i-a dat nici o zestre, dar i-a şi afurisit. E adevărat că nici el nu spera mare lucru de la bătrâna zgârcită, fiind atras mai mult de frumuseţea proaspătă a fetei nevinovate. El, iubitorul de viciuri, care toată viaţa avusese parte numai de farmecele celor mai vulgare femei, a fost cucerit de chipul ei angelic: „Mi-a înfipt un cuţit în inimă când mi-a aruncat o privire cu ochişorii ei nevinovaţi" – spunea el după aceea chicotind ticălos. Deşi pentru un pervers înrăit şi această candoare putea să fie o sursă de plăceri. Cum nu primise nici un fel de zestre, Feodor Pavlovici nu s-a purtat deloc cu mănuşi cu tânăra-i consoartă, „vinovată" faţă de el că a scos-o din şţreang. Aşa că, profitând de umilinţa şi de supuşenia ei, el a călcat fără jenă în picioare cele mai elementare principii de convieţuire. Fără să se jeneze de soţie, aducea în casă toate târfele din jur şi organiza adevărate orgii. Lucrurile ajunseseră până acolo, încât până şi sluga Grigori, om mărginit, ursuz, dar cu frica lui Dumnezeu, care o urâse pe stăpâna dinainte, Adelaida Ivanovna, n-a mai putut îndura umilirea stăpânei şi i-a luat odată apărarea, lucru nemaiauzit până atunci pentru o slugă păcătoasă. Până la

urmă, nefericita, care a trăit de mică numai în teroare, a căpătat o boală femeiască de nervi, obişnuită la femeile simple, despre care lumea spune că sunt „apucate”. Din cauza acestei boli, manifestate cu crize puternice de isterie, bolnava îşi pierdea uneori controlul. Asta n-a împiedicat-o să-i nască lui Feodor Pavlovici doi feciori – pe Ivan şi Alexei, unul după primul an de căsătorie, iar al doilea, trei ani mai târziu.

Din mărturisirile lui Dmitri Karamazov, fiul lui Feodor Karamazov:

Eu chefuiam des pe acolo. Tata spunea adineauri că eu cheltuiam pe fete mii de ruble. E o minciună sfruntată, nu s-a întâmplat niciodată aşa ceva, iar ceea ce a fost, pentru „aia”, nu trebuie nici un ban. Pentru mine, banii erau doar un accesoriu, căldura sufletului, atmosfera. Acum, ea e dama mea, mâine, în locul ei va fi o fetişcană luată de pe stradă. Le fericesc pe amândouă, nu mă zgârcesc la bani, şi am nevoie de muzică, de gălăgie, de ţigănci. Dacă-i trebuie, îi dau şi ei, pentru că toți iau, trebuie să recunoşti, şi sunt mulțumiți şi recunoscători. Mă plăceau şi conițele, sigur, nu toate, dar erau şi care mă plăceau; dar mie mi-au plăcut întotdeauna ulicioarele, fundăturile întunecoase, că acolo sunt aventurile, lucrurile necunoscute, briliantele în noroi. Eu, frate-miu, vorbesc în parabole. În orăşelul nostru nu au fost ulicioare din astea cu dughene, ci din acelea cu case cu felinar roşu. Dacă tu ai fi fost ceea ce sunt eu acuma, ai fi înțeles ce va să zică asta. Mi-a plăcut dezmățul, mi-a plăcut şi luciul dezmățului. Mi-a plăcut cruzimea: nu sunt oare o ploşniță, o insectă puturoasă? Spui Karamazov şi gata! Odată a fost o petrecere pe cinste – am plecat cu şapte

troici: era întuneric, iarna, în sanie, am început să-i strâng mâna fetei de lângă mine, am sărutat-o cu forța. Era fata unui slujbaş, săracă, drăguță, blândă, ascultătoare. M-a lăsat, m-a lăsat să-i fac multe acolo în întuneric. Credea, săraca, că mă duc a doua zi să-i cer mâna (toți mă credeau un pretendent bun); dar după aceea nu i-am adresat nici un cuvânt. Timp de cinci luni, m-am făcut că nici nu o cunosc. Vedeam cum mă urmăreau ochişorii ei prin sală atunci când dansam (că la noi se dansează), îi vedeam cum ardeau ca un focuşor, cu o privire indignată. Jocul acesta îmi gâdila plăcerea mea de insectă, pe care o aveam în mine. S-a măritat peste cinci luni cu un slujbaş şi a plecat de pe la noi... supărată şi poate încă gândindu-se la mine. Cică acuma trăiesc fericiți. Ia aminte că nu am spus nimănui de asta, nu m-am lăudat; chiar dacă am dorințe josnice şi-mi place josnicia, dar nu sunt un ticălos. Ai roşit, văd că-ți sclipesc ochii. Ai auzit destulă ticăloşie. Şi asta-i floare la ureche, deşi insecta puturoasă creşte mereu, mi-a cuprins sufletul. Aici am un întreg album de amintiri, frate-miu. Să le dea Dumnezeu sănătate. Nu-mi plăcea să mă cert la despărțire. Şi nu le-am bârfit niciodată după aceea. Dar ajunge cu asta.

Feodor Karamazov tatăl;

Pentru mine – s-a înviorat dintr-o dată ca şi cum s-ar fi trezit atunci şi ar fi aflat că se vorbeşte pe tema lui preferată – pentru mine... Eh, măi băieți! Puişorilor, purceluşilor, pentru mine... în toată viața mea pentru mine nu a existat femeie urâtă, asta mi-a fost regula! Puteți înțelege voi asta? De unde să înțelegeți: voi aveți lapte în vene, nu sânge. N-ați ieşit încă din găoace! După regula mea, găseşti în fiecare

femeie ceva grozav de interesant, ceva ce alta nu are, numai că trebuie să ştii să cauţi, aicea e toată chestia. Trebuie să ai talent pentru asta. Pentru mine nu au existat femei urâte: dacă e femeie, asta înseamnă că... da cum să înţelegeţi voi toate astea! Până şi în băbătii găseşti câteodată atâta gingăşie, că te miri cum de-a putut să se ofilească atâţia ani fără să o descopere proştii. Şi pe cea desculţă, şi pe cea urâtă, trebuie mai întâi să o laşi cu gura căscată – aşa trebuie să te apropii de ea. Ce, tu nu ai ştiut asta? S-o faci să se mire până la admiraţie, până cade jos, până i se face ruşine că de o oacheşă ca ea s-a îndrăgostit un boier atât de mare. E bine, pentru că totdeauna au fost şi vor fi ticăloşi pe pământ, şi se va găsi şi o spălătoreasă căreia să-i fie stăpân unul dintre ei, şi numai de atâta are ea nevoie ca să fie fericită. Stai, Alioşa, ascultă-mă, eu o lăsam totdeauna cu gura căscată pe mama ta răposata, numai că a ieşit cu totul altfel. N-am mângâiat-o niciodată şi vine odată clipa când simt că mă topesc în faţa ei şi îi cad în genunchi, îi sărut picioruşele şi o fac să râdă – izbucneşte într-un râs cristalin – ţin minte ca acuma – un râs sonor, spumos, nu tare, mai ales nervos. Ştiam că întotdeauna aşa începea boala ei, că mâine o apucă iar isteria. Dar râsul ei de astăzi, deşi e înşelător, e totuşi veselie. Iată ce înseamnă să găseşti în orice ceva bun! Odată, lui Beliovski – era un flăcău frumos şi bogat pe deasupra – i s-au aprins călcâiele după ea şi a început să tot vină pe la noi. Ne-am luat noi din nu ştiu ce şi el mi-a tras o palmă şi încă în prezenţa ei. Şi sare ea la mine, credeam că o să mă ia la bătaie: „Te-a bătut, te-a pălmuit! M-ai vândut lui acuma... Dar cum a îndrăznit el să te lovească în prezenţa mea! Să nu îndrăzneşti să mai apari vreodată în faţa mea! Du-te chiar acuma şi provoacă-l la duel!" Şi am dus-o atunci la mănăstire, pentru smerenie am dus-o, să o mustre sfinţii părinţi. Ţi-o spun în faţa lui

Dumnezeu, n-am oropsit-o niciodată pe „apucata” mea! Numai o dată, încă în primul an: spunea tot timpul la rugăciuni, ținea mai cu seamă sărbătorile Sfintei Fecioare, şi m-a gonit, trimițându-mă în cabinet. Lasă că îți scot eu misticismul ăsta din cap! – mi-am zis eu. „Vezi, îi spun, vezi icoana ta, iată, eu o scot. Priveşte la cea pe care tu o crezi făcătoare de minuni. O scuip acuma în fața ta şi nu o să mi se întâmple nimic!” Mă uit la ea şi mă sperii – Doamne, o să mă ucidă acuma, dar ea a sărit, şi-a împreunat mâinile, şi-a acoperit fața, a tresărit şi a căzut jos, pierzându-şi cunoştința...

CUPRINS

Cuvânt înainte al traducătorului

Prefaţa autorului

Copilăria şi adolescența

Debutul în literatură

Prima dragoste: Senzualitate exacerbată

Prima soție: Dragoste nefericită

Aventuri trecătoare

Apollinaria: Dragoste neîmpărtăşită

Soţia fugară a marinarului din Baltimore: Lipsa dragostei

Stră-strănepoata lui Matei Corvin: Iluzia dragostei

A doua căsătorie: Biruința dragostei

Erotismul lui Dostoievski

Premoniția geniului

Erotismul în creația literară: Fragmente din opere

Corupătorul de minore (din romanul Demonii)

Plăcerea (din romanul Crimă şi pedeapsă)

Dezmățul sinistru (din romanul Umiliți şi obidiți)

Perversul şi fata (din romanul Fraţii Karamazov)